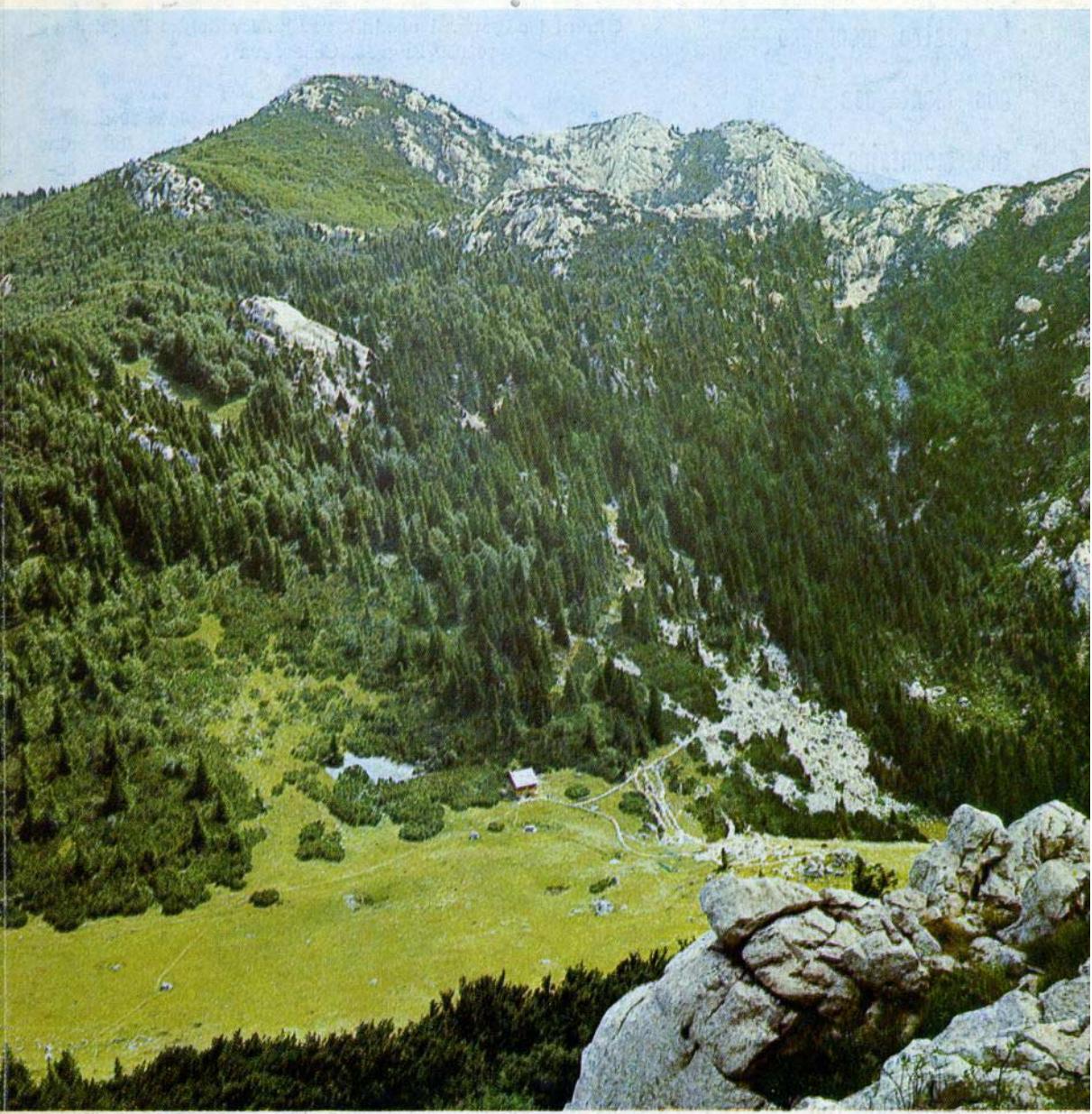

n a š e p l a n i n e 3-4 1972

le nostre montagne

nos montagnes

the mountains

unsere Berge

Glavni i odgovorni urednik revije: Dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 30 dinara (za inozemstvo 4 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 7 dinara (za inozemstvo 1 USA dolar). Uplate se šalju čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 301-8-2231). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH (broj 101-8-106). Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb.

GODIŠTE XXIV MART—APRIL 1972

BROJ 3—4

S A D R Ž A J

Ante Rukavina: Isprepleten ljubavlju i tugom	61
Uzeir Beširović: Tuzlanska planinarska transverzala	65
Dr Neda Köhler-Kubelka: U planinama Sahare	69
Radivoj Kovačević: Rila	72
Dr Željko Poljak: Moji dragi Šerpe	77
Lujo V. Adamović: Iz Konavala na Orjen	85
Milko Grašovec: Zapisi i doživljaji s Maglića	89
Vlado Oštrić: Planinarske marginalije	91
Ježevska kritika	91
Srećko Božićević: »Pčelina — izvanredna šipila lička«	93
Slaven Franić: Zubanova jama	98
Srećko Božićević: Film »Durmitor« iz 1930. godine	100
Iz literaturе	101
Stipe Vrdoljak: Srdačne veze planinara i mosorskih stanovnika u prošlosti	103
Petar Tabak: Uranak XXVIII	104
Za alpiniste	104
Prvenstveni usponi	105
Vijesti	106

naše planine

GODINA XXIV OŽUJAK - TRAVANJ 1972 BROJ 3-4

Isprepletен ljubavlju i tugom

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Šuma iznad Sadikovca ispratila nas je ispred skloništa u Oštarijama, gdje smo ostavili dvoje mlađih Zagrepčana da se i dalje odmaraju. Sunce je šaralo našim sjenama cestu ispred nas i isprepletalo ih sa sjenama bukava oko ceste prema Stupačinovu. Ubrzo smo između Kize i Alaginca, kod kamenice koja je i danas ispunjena vodom, iako već pet tjedana nije pala ni kap kiše — a upravo je sredina ljeta. Iz dubine Velebita, iz neke vodene žilice cijedi se kap po kap tekućine koja ovdje ima vrijednost kao mlijeko ili čak više. To je krv za život ovih kamenjara. Ostavljamo cestu što desno ispod Alaginca vijuga prema Jadovnom, a negdje na njoj drndaju kamioni sa trupcima za izvoz. Uspinjemo se prolazom između Kize i Alaginca i dolazimo na prijevoj iznad Crnog Dabara. Izdaleka njegova dolina izgleda tako pitomo i ugodno, a naziv Crni dobio je Dabar zato što se ovdje sunce kasnije rada i ranije za-

lazi, pa su i dani u njemu i kraći i crnji. To je dolina dugačka oko jedan kilometar, a široka nekoliko stotina koraka. Život je u njoj danas skoro izumro, i to upravo kada se prema njoj pravi cesta, naravno, ne za Dabrane, nego za korištenje šuma. Motorne pile smrtonosnom pjesmom govore o drugaćoj »ljubavi« za Velebit od one što je planinari nose u svom srcu. Između rijetkih bukava spuštamo se stazom kojom su nekada Dabrani snosili ovuda štednjake, ormare i plugove i sve ono što nisu mogli sami napraviti.

Tuga, gorka tuga steže nas prolazeći između napuštenih i već napola porušenih kuća. Samo na dva suprotna kraja doline Crnog Dabara žive dvije obitelji, a nekoliko prilično uščuvanih kuća govori da su se njihovi stonovnici nedavno odselili. Ovdje, na zapadnom kraju još do zime boravit će Mile Devčić, a onda ostaje Joso Devčić na drugom kraju doline, gdje će izbiti cesta od Ka-

žina, ispod Alaginca. Pričaju nam da je ovdje nekada živjelo 29 obitelji s oko dvije stotine stanovnika. Imali su veliki bunar nasred doline, koji je danas zaplavljen zemljom. U sušnim godinama voda se je dijelila »na diobe«, prema glavama obitelji, a količina se mjerila dubinom vrela. Tužne su nepokošene livade i neobrađene oranice. Stotine ovaca i koza nekada su održavale ovdje stanovnike, a danas ih ne može nitko više zadržati, jer tko će ih zimi bolesne lječiti, tko će liječiti marvinče, a tko pokapati mrtve. Danas im dodijavaju vukovi i srne o kojima mislimo dok se probijamo stazicom prema Ravnom Dabru. Gledajući s kose između Dabara okoline livade i doline i nehotice parafraziramo onu narodnu pjesmu »S onu stranu Sarajeva« u

S onu stranu Dabra sela
livada je nekošena,
nekošena, nekupljena,
na njoj pase sto jelena

jer isto tako pust je i Ravni Dabar, u kojem živi obitelj Nikole Bačića, a u Došen Planu još je ostao Ilija Došen. Njegovo gospodarstvo ima veliku važnost za ove preostale stanovnike. Tu važnost predstavlja njegov bik kao jedini faktor unapređivanja stočarstva ovog dijela Velebita, jer da nema tog bika, i ove muzlice što su preostale bile bi prazne. A Dabranima i Skorpovčanima mlijeko je najvažnija živežna namirница. Između Čelinka i Rujičina kuka ubrzo stižemo do ceste i prelazeći je uspinjemo se do Pećine pod Vranjković kukom. Tu se odmaramo i ručamo, a društvo nam pravi golema žaba što boravi u travi, gdje kroz betonski zidi probija kap po kap vode. Vodu zahvaćamo na šaljiv način: držimo Pavu za noge, dok on ne zahvati toliko vode koliko nam treba i uz smijeh upozoravamo ga da usput ne zahvati i koju žabu.

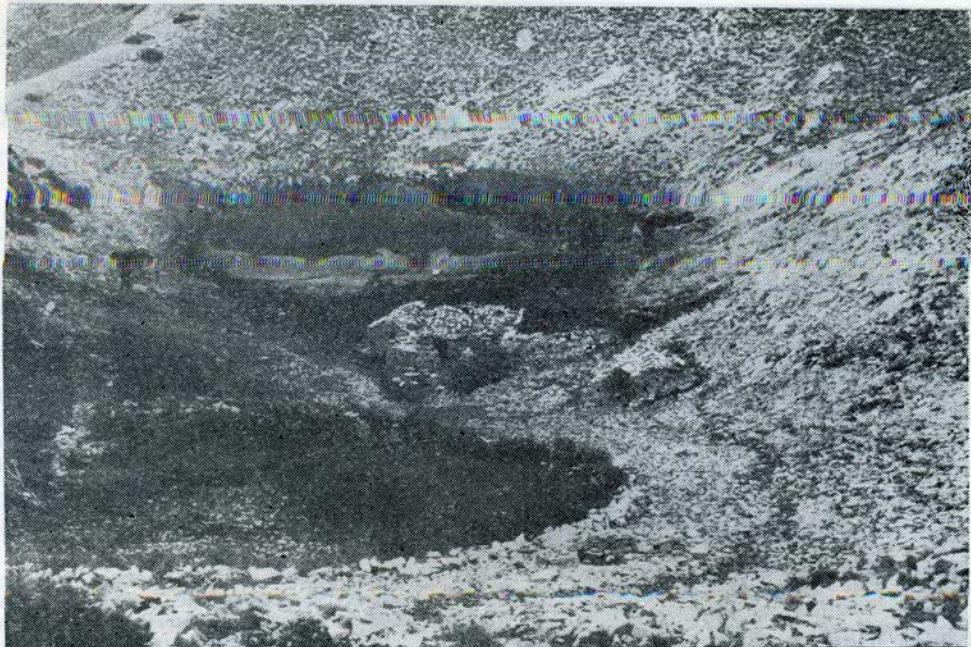
Bačić kuk privlači nas magnetski, a s lijeve strane staze žalosno je gledati zidine propalog doma na Bačić kosi. Pogledavši natrag, Bačić duliba kao da nas zove na odmaranje i uživanje. Između ove napuštene tužne doline i ljepota kojima prolazimo primičemo se kontrolnoj točki Velebitskog planinarskog puta, a zatim se penjemo na vrh Bačić kuka. Ono straha što smo ga užili penjući se uz posljednji kuk iščezava pred ljepotom pogleda. Ne znamo ni sami koliko je metara izdignuta zapadna stijena, ali znamo da nas samo djeli sekunde dijeli — od svega. Stravično je i fantastično na vrhu ovog iglastog kamena koji, čini nam se, kao i ostale stijene otima se za visinom, kao da želi dostići nepregledno plavo nebo nad nama.

Odlaze se divimo srednjem Velebitu, a pogled luta na sve strane od Šušnja do Šatorine. Oblake nanizane nad brdima vjetrič čas nagnje k moru, a čas ih prebacuje između brda i tako se gube da se opet negdje nanovo pojave i lutaju. Na vrhu je obavezan upis u bilježnicu i fotografiranje! Tko zna kakovo će drugi put biti vrijeme i da li ćemo imati hrabrosti da nadvladamo strah i uspenjemo se opet ovamo. Odlazimo prema Bu-

dakovu brdu. Prolazimo preko golog brda, gdje nema markirane staze i odmaramo oči pogledom na plavo more pred nama. Usput nam dodijavaju obadi, koji nas prate još od Dabara, praveći krugove oko naših glava. Izgledali bismo kao sveci da su obadi svijetleći, a ovako im ne utekosmo, tjerajući ih svaki čas bez uspjeha.

Ovdje na vrhu Budakova brda, na debelom sloju nekošene trave, mislimo o onima koji su nekada kosili svako ovo brdo i dolinicu, koji su odavde vlasti trupce k moru, ovdje se radali i umirali i odrzali Velebit uvijek svojim. Gledajući odavde Bačić kukove slične bjelokosnom dvorcu i spletene oko njega boje predvečerja, ne nalazimo mu usporedbu. Kao da izviru bijeli kameni mlazovi, nebotičnici iz Tome i Crne dulibe, kao da ostavljaju, izbačeni nadnaravnom snagom, okolnu bukovu prašumu, a opet svojim koriđenjem kao da drže sva ova brda na okupu. Silazimo na stazu i spuštamo se prema Skorpovcu. U nadošlom polumraku sklonište nam dјeluje još mračnije. Imat ćemo društvo. Dva Slovenga, stariji i mlađi, i jedan Tuzlanac, stari poznanici, već se spremaju za počinak. Oni su danas stigli s Alana i Satorine, a sutra će našim današnjim putom. Pričamo o onome što nas okružuje, o našem Velebitu i o tome kakova bi trebala biti staza VPP-a i njezini objekti. Naše želje kao da guta mranki vrijeme ovo živuće u kojem malo planirana puno želi.

Skorpovčani su već pozaspali, umorni od spremanja sijena. Sada ih je još sedam kuća i svake godine smanjivat će im se broj. Ipak naš stari poznanik Jure Vrban donosi nam vareniku i kiselo mlijeko. Poznamo se već dugo, ali tragediju njegove obitelji saznamo tek ove godine. U nedalekoj Crnoj dulibi prije dvadesetak godina brat mu, mlađi, pada u dubok ponor i nikada ga nitko ne pronađe. Evo još jedne prilike speleolozima za istraživanje, otkrivanje jedne zagonetke. Prozaično, ali, život je takav. Jutro nas dočeka vedorinom i toplinom. Napuštamo sklonište i slušamo opomenu domaćina da ne uzmamo vode iz cisterne u Splovini jer tamo je uvijek puno zmija. Prolazimo iznad Radlovcu, a nekoliko Radlovcana ide s mazgama po sijeno u planinu. Nad Mliništem kod Korita je odmor. Drveno korito napola je gnjilo, čistimo ga kao i okolnu stazu. Voda rijetko kaplje, ali za strpljive ima je dosta. Uskoro napuštamo stazu da kraticom stignemo na Šatorinu. Malo lutamo i nailazimo na golemu zmiju crnu kao ugarak, dugačku više od jednog metra, a deblju od debelog palca. Prestrašena nestaje pod kamenje. Uskoro nailazimo na stazu i malim serpentinama stizemo na Matijević brije. Divan pogled prikiva nam oči za Šatorinu i stazu što je kao ogrlica obilazi sa zapadne i južne strane. Prolazimo kroz bukovu šumicu ispod Matijević brije. Uz neku lokvu vidimo razbacanu zemlju, a po stazi medvjede probavne ostatke, pa smo sigurni da mu ta lokva služi kao napajalište. Nalazimo ih još na nekoliko mjestu, a vidjet ćemo ih još dvadesetak puta do kraja Rožanskih kukova.

Napušteni velebitski dolac (Malovanski stanovi)

Foto: Dr. Z. Poljak

Šatorina nam pruža pogled na sve strane, gledamo na Matijević brijeđ gdje smo bili prije pola sata, na Žečjak, Veliki Kozjak i velebitsku prašumu Štirovaču. Čini nam se da pokraj Laktina vrha naziremo u daljini zgrade u Gospicu, a malo više desno kao u magli nazire se Visočica. Prema jugu Bačić kuk, Kiza i Alaginac uperili svoje kukove kao zube prema nebu, prijeteći nam što smo ih ostavili.

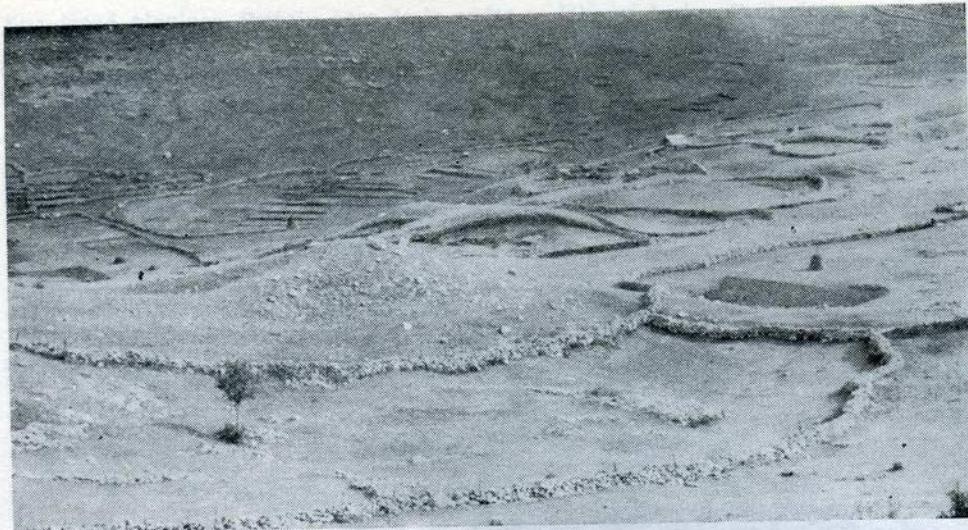
Opet smo na stazi. Odmaramo se. Čudan neki miris dopire do nas. Pogledavamo se i sve nam se čini, kao da je negdje u blizini medvjed. Iako smo gladni nekako smo prebrzo gotovi sa ručkom. Probijamo se Premužičevom stazom. Šteta što je na nekim mjestima toliko zarasla bukovim granama da moramo s obadvjema rukama krčiti prolaz očekujući da se rukujemo sa medvjedom ili kakvom zmijom što na grani čeka pticu. Premnogo, premnogo je takovih teže prohodnih mjesta. Moramo javiti u Savez da se nešto poduzme. Premužičeva staza mora biti biser hrvatskog planinarstva i ljubav svakog našeg omladinca, ona ljubav što se poj znamenjem i nezaboravnim uspomenama na Velebit.

Na Alanu nadosmo četvoricu iz Zagreba. Oni će ujutro prema Oštarijama. Pričamo sladeći se kiselim mlijekom i varenikom što nam je proda baka Roža Dundović. Ona je ovdje sama. Još ovo ljeto, a dogodine, tko zna. Sa dvije kravice koristi ove pašnjake, gdje je nekada boravilo preko ljeta 64 Dundovića dima, a drugih ni broja im se ne zna. Njezina djeca zovu je k sebi, ali ona neće da ide, jer kaže da je ovdje njezin život i da želi ostaviti svoje kosti u Dundović

Podima. Samo je jednom, možda prije 50 godina, bila u Gospicu na sajmu, a poslije nikada više. No po što bi i išla kada je čula priču da ni Gospodin Stvoritelj, kako se ona izrazi, kad je stvarao svijet nije prolazio kroz Liku, nego ju je blagoslovio sa Sv. brda.

Promatrajući baku Rožu i nekadašnje stanoве na Mirovu, što su nalik nekom davno pomrlom selu, tuga i mrak obvijaju nas u skloništu. Tuga što se kao magla razvlači napuštenim dôcima, gdje se nekada ljubav i pjesma djevojačka razlijegala bregovima, i tuga nad ovim nekada lijepim alanskim skloništem što sada ima samo nekoliko slabih ležaja. A lijepa ova zgradica i cisterna iza nje mogla bi priuštiti mnogim prolaznicima jadranske magistrale odmor i predah od benzinskih para i bezumnih jurnjava.

U noći su nas ostavili naši Zagrepčani. Sretno im bilo, a lako im sigurno neće biti, jer su daleko Oštarije, a odvojci za Šatorinu i Bačić kuk odnose snagu i vrijeme. Probulili su nas kamioni što odvoze trupce iz Štirovače u Jablanac. Bježimo od ceste kraticom od skloništa na stazu pod Alančić. Radujemo se skorom ulasku u Rožanske kukove, tom konglomeratu raskošnih oblika, izbrazdanih stijena, raznobojnog cvijeća i tankih smrekava. I ne čudimo se otkuda im ime. Rožice nas susreću na svakom koraku, izrazitih su i svih mogućih boja. Sa mrva zemlje crpu životnu snagu da ukrase svoje kukove i stazicu ovu vijugavu, nenadmašenu. I ne čudimo se onoj zmiji što pobiježde pod kamen, ni onom jastrubu što nas promatra s visina, svi oni ovdje čine jedinstvo života i smrti, što se zove vječnost. Oni ostaju ovdje i onda kad mi odem, a snijeg zabaca ove dôčice, oni

Izumrlo Mirovo

Foto: Dr. Z. Poljak

ostaju ovdje i onda kada bura oko ovih kukova započinje opijelo onome koga zateče na moru.

Preko šezdeset i nekoliko stepenica uspijemo se ka Crikvenoj. Sa strane stijene, nebo, a iza nas šuma bjelogorična, protkana crnogoricom, prostire se kao sag koji stvara posebne oblike i sam se tkaje, savija oko brda i podaje vrhuncima što sunčevim sjenama pletu sag na sagu. Samo sunce s visina nas prati i tako smo sitni i tako maleni u ovom beskrajnom kamenom prostoru. Malo penjanja po žigove na zapadnu Crikvenu odmara nam leđa od naših torbi. I pitamo se kuda se prolazilo prije nego li je Premužić probio ovaj usjek. I odakle ime Crikvene. Možda ima ovdje nešto za arheologe, kakova tajna, možda se ovdje krije jedan dio naše povijesti. Očaranji prolazimo stazom ispod grebena, iznad ponora, kroz livadice i döće, preko kamenih mostova, mostića i nadvoja, uz tek izrasle smreke i neistrule panjeve i nemamo riječi da narušimo tišinu, ljepotu oko nas. A sa ovih vrhova naša srca pozdravljaju divnu domovinu što se pruža daleko na sve strane.

Uskoro smo kod Rossijeve kolibe. Sa svih strana kukovi, kao da se sljubljuju i otkrivaju uvijek u novim oblicima, kao da se u ovom carstvu spletova čita povijest tisuću bura i oluja, a iz pukotina izraštaju smreke. Njihove sjenе po bregovima čine čarolije kao da ih i ovako nema dosta. Iz daleka vidimo nekoga na Gromovači. Opet novi susret sa mladićima iz Splita. Veseli nas da Velebit postaje sastajalište planinara, neka ga vide, pa da i drugi dođu. I ne znamo po koji put divimo se inž. Premužiću što u ovaj kamen uklesa spomen kojem će se naraštaji diviti. Obzirući se često, ostavljamo Rožanske kukove, toliko nam bliske i drage. Tamo na desno pozdravljamo se sa Velikim Kozjakom. Po njegovim strminama sunce plete magliča-

stu koprenu od popodnevne jare. Zbogom Rožanci i Kozjaci, vidjet ćemo se opet!

Pod Zavižanom opet novi susret. Dvojica, dragi Slavonci, upravo polaze na pohod preko Velebita. Želimo im sve najbolje, a prije svega lijepo vrijeme sve do Paklenice. U domu pod Vučjakom ponovno novi susresti i ljubazni čuvar. Nakon kratka odmora želimo još vidjeti Turska vrata, kao da nam nije bilo dosta tri dana hodanja. Brzo se vraćamo i iznenada spazimo crne oblake kako, kvasajući nad otocima, sa zapada stvaraju kule, prijeteci da nas prikuju za dom. Zato mijenjamo plan: odmah idemo k moru. Žao nam je ostaviti brda, ali se ipak spuštamo. Mislimo na naše prijatelje što smo ih susretali putom, gdje bi oni ovoga časa mogli biti. Mislimo i na one koji će doći za njima, da ne zarastu ove staze preko Babrovače, da pjesma mlađenčka prostruji ovim pustim zidinama. U Gornjoj Kladi, nedaleko mora čekamo autobus prema Karlobagu, a njega nema već sat i pol, iako neprekidna kolona vozila struji magistralom ostavljajući iza sebe oblake dima.

I zato Ti hvala vozaču iz Banja Luke, koji iz Maribora prevozi golemu dizalicu u Titograd, što nas preveze u Karlobag, upravo da stignemo na autobus. Za čas smo na Oštarijama. Tamo bi sada trebali biti naši prijatelji Zagrepčani, Marijana, Zdravko, Mladen i Ivica, sa kojima smo se rastali na Alanu. Mašemo iz autobusa prema skloništu, a netko nam otpozdravlja svjetiljkom. Tko zna hoće li nam vjerovati da smo ih ovdje pozdravljali, a trebali smo sada biti na Zavižanu, jer smo ga ostavili danas u 15 sati, tek prije nešto više od 5 sati.

Večer se spustila na Takalice i mi se opratamo s Velebitom. Već ispred Gospića gledamo taj golemi zid isprepletenih brda što odišu tugom rastanaka i vedrinom sastanaka na njegovu dragom kamenju.

Tuzlanska planinarska transverzala

UZEIR BEŠIROVIĆ

SARAJEVO

Planinarska tradicija u Tuzli stara je više od 30 godina, dakle, relativno mlađa. Tačnije: 1936. godine u Tuzli je osnovana podružnica sarajevskog Planinarskog društva »Prijatelj prirode«.

Od svega što bi se moglo istaći o planinarskoj aktivnosti tuzlanskih planinara do Drugog svjetskog rata (do 1941. godine), najvažnije je to da su izgradili dvije planinarske kuće: na Svatovcu i vrhu Konjuha. To su temelji i razvoj organizacije koja je u to vrijeme još bila u »povoju«.

U ratnim godinama nije bilo značajnije planinarske aktivnosti nigdje u našoj zemlji pa, naravno, ni u Tuzli.

Upravo zbog nedostatka tradicije poslijepreda se dugo čekalo i okljevalo, da se pokrene planinarska aktivnost u Tuzli. Tek 1952. godine osnovano je kao prvo planinarsko društvo u Tuzli »Konjuh«. Punih 10 godina kasnije (1962. godine) osnovana su tri nova planinarska društva: »Svatovac« — Lukavac, »Poštar« — Tuzla i »Husinjski rudar« u Banovićima.

Aktivnost ovih društava oscilira, kao i broj njihovih članova. Iako članstvo sačinjavaju mahom radnici (među kojim su i kopači »bijelog i crnog zlata«) i omladina, protekle godine bile su stalno u plimi i oseki. Naime,

uslijed nedostatka planinarskih domova i kuća i zbog udaljenosti planinskih, posebno atraktivnih masiva, planinari tuzlanskog bazena nisu se nikada mogli zahuktati u radu do te mjere da bi njihova aktivnost bila zapažena, da bi im donijela laskava priznanja i da bi se svrstali u red vodećih planinarskih društava u BiH. Sudeći po broju članova (sva četiri društva imaju samo 300 članova) reklo bi se da nisu nikada ni imali neke naročite ambicije. Šteta, jer materijalni uvjeti za planinarstvo nesumnjivo postoje, samo se ne koriste, bar ne u dovoljnoj mjeri. Prije svega, industrijski tuzlanski bazen spada u red visokoakumulacionih i rentabilnih, koji nudi i stvarno daje dosta sredstava za rekreaciju i odmor radnika. Planinarska organizacija može se i treba tu naći u najvećoj mjeri i najboljoj aktivnosti. Dokaz za izdašnu pomoć su mnoga postоеća odmarališta u planinama i na moru, te na obalama jezera Modrac. Tu su i planinarske kuće: Vrelo pod Ozrenom (20 ležaja), Kraljica na Ozrenu (16 ležaja), Svatovac (15 ležaja) i na vrhu Konjuha (sklonište).

Planinari tuzlanskog bazena priznaju da nisu sve mogućnosti iskorištene i da bi aktivnost mogla biti znatno bolja i veća, pa i manovnost, ali nema dovoljno entuzijasta-ama-

Lovački dom »Bijele vode«

Foto: U. Beširović

Oblaci prijete

Foto: U. Beširović

tera koji nesumnjivo predstavljaju udarnu snagu svakog planinarskog društva.

Kada je riječ o masovnosti, Tuzlaci smatraju da bi njihov broj članova trebao biti bar dvostruko veći. Isto tako smatraju, da bi planinarska društva trebala postojati u nekim drugim mjestima tuzlanskog regiona, kao na primjer u Zvorniku, Kladnju, Srebrenici i Vlasenici. Ovo tim prije, što su ova mjesta locirana u blizini najljepših sjeveroistočnih bosanskih planina.

Pored svih nedostataka, koje imaju manje-
više sva planinarska društva, ipak, planinari
tuzlanskog regiona imali su do sada nekoliko
značajnih i jedinstvenih akcija. Ilustracije
radi navodimo nekoliko.

Za jubilarnu 25. godišnjicu zasjedanja AVNOJ-a oni su putem vijećnika AVNOJ-a prenijeli štafetu od Romanije-Pjenovca (mješta pogibije Slaviše Vajnera-Čića, legendarnog partizanskog komandanta i narodnog heroja) preko Šekovića, Majevice, Tuzle, Banovića, Konjuha-Kladnja do Olova. Bila je to masovna akcija u kojoj su učestvovali desetine hiljada građana tih krajeva, svih doba uzrasta, i par stotina planinara. Šezdeset planinara tuzlanskog bazena stiglo je u Jajce na jubilarnu sjednicu AVNOJ-a i tom prilikom vijećnicima predalo štafetu sa pozdravima naroda Bosne i Hercegovine.

Svake godine planinari izvode po nekoliko hiljada radnika i građana na izlete i marševe koji su postali tradicionalni. Svakako, treba

reći da planinari tuzlanskog bazena učestvuju na svim sletovima i drugim akcijama planinarskog karaktera i to masovno i uspješno, pa su stoga dobili dosta priznanja i pohvala.

Najveći uspjeh planinara ovog regiona od postanka do danas nesumnjivo je uspostavljanje Tuzlanske planinarske transverzale.

Više od pet godina su trajale pripreme za otvaranje ove najduže planinarske transverzale u BiH. Ideju i inicijativu pokrenuli su članovi PD »Konjuk«, a podržali su je i pomogli članovi svih ostalih društava ovog regiona. Za proteklih pet godina planinari su trasirali i markirali 600 kilometara transverzalnog puta. Na ovom poslu su radili dobrovoljno i sami snosili sve materijalne troškove, društva su dala samo boju i tehnički materijal.

Cilj ove transverzale, ističu u Tuzli, je popularisanje i pokretanje na veću aktivnost planinarske organizacije, koja je toliko potrebna tamošnjim gradovima i njihovim građanima. Uz to, transverzala omogućuje da planinari naše domovine i iz drugih zemalja upoznaju prirodne ljepote do sada malo poznatih planina sjeveroistočne Bosne koje se protežu od Drine do Bosne i od Save do Krijevaje, zatim, historijsko-kultурне i druge znamenitosti i objekte kojim obiluju ti krajevi.

Najveću slavu i priznanje i najradosniji trenutak doživjeli su planinari tuzlanskog regiona na dan svčanog otvaranja ove transverzale — 2. oktobra 1971. godine. Toga dana

Maglić (lijevo) i Volujak
(desno)

Foto: U. Beširović

na velikoj proslavi organizovanoj povodom 30. godišnjice oslobođenja Tuzle, pored velikog broja građana, našlo se stotinu planinara u Aleji slobode, koji su defilujući gradskim ulicama izmamili spontane aplauze svojih sugrađana. Najviši društveno-politički rukovođoci BiH i Tuzle tom prilikom su uputili čestitke i zaslужene riječi priznanja planinarima koji su uspostavili ovu lijepu i značajnu transverzalu. Ova priznanja i veliko djelo su novi podsticaj i obaveza za još bolji rad u buduće, za nove uspjehe.

Mnogo vremena i puno prostora bi nam trebalo kad bismo ovdje naveli sva imena zaslужnih planinara tuzlanskog područja. Autor ovoga članka, međutim, ne bi bio ni kompetentan ni kadar da o tome donosi svoj sud. Ipak, neoprostivo bi pogriješili ako ne bismo istakli da je veliki broj planinara tuzlanskog bazena uložio mnogo truda i napora za uspostavljanje ove jedinstvene planinarske transverzale. Isto tako, nedopustivo bi pogriješili kad ne bismo rekli da je na dan otvorenja transverzale Zorica Radojević, jedna od najzaslužnijih planinarki PD »Konjuh« i organizator te svečanosti, doživjela saobraćajni udes. Iako teško ozlijedena, sve dok je bila pri svijesti brinula se kako će proći svečanost, a zanemarila je svoj bol i povrede. Zaista, pokazala je lijepi primjer požrtvovanja i entuzijazma za kolektiv, za društvo, za planinarsku ideju.

* * *

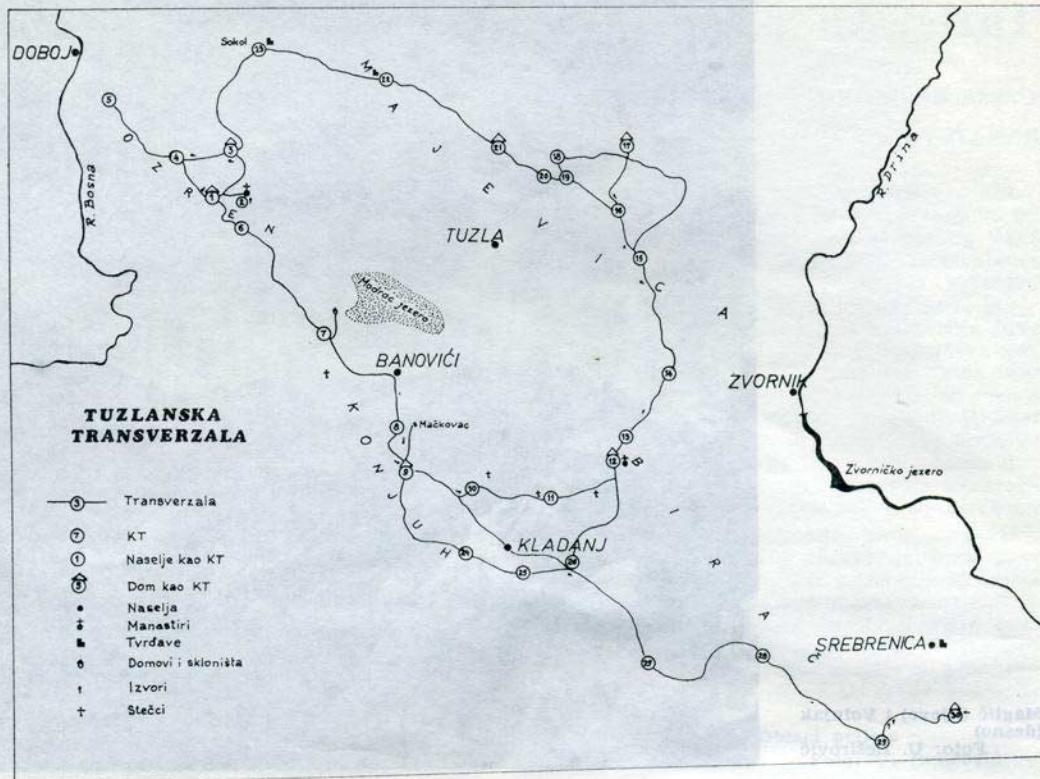
Tuzlanska planinarska transverzala obuhvaća više manjih planina i najpoznatije planine sjevero-istočne Bosne: Ozren, Konjuh, Majevicu, Kraljevu goru i Sušicu. Prolazeći ove i druge planine svaki posjetilac će upoznati do sada malo poznate krajeve, prirodne ljepote i rijetkosti, kulturne i historijske spomenike, narod — njegov život i običaje. Dovoljno je samo spomenuti divlji kanjon Drine, Jadra i Krivaje, bijele krečnjačke piramide u zelenom Konjuhu, manastire Lovnicu i Ozren, Titovu pećinu kod sela Plahovići (Kladanj), Kladanjsku vodu i druge brojne znamenitosti i atraktivne predjele.

Transverzala je duga 600 kilometara. Može se obilaziti proizvoljno, po pojedinim tačkama. Ukupno ima 30 kontrolnih tačaka. Svaka tačka je vrednovana sa utvrđenim brojem bodova, od 5 do 40 bodova. Obilaskom cijele trase sakupi se 580 bodova, za što je potrebno 12–15 dana pješačenja.

Za dobivanje transverzalne značke potrebno je sakupiti 150 bodova, što se može postići za 3–4 dana pješačenja. Kao dokaz za obilazak transverzale, odnosno pojedinih tački, služe otisci štambilja, fotografije ili pobliži opis KT.

Transverzala se može obilaziti kombinovanom: automobilom i pješice. U tome slučaju vrijeme se znatno smanjuje, pa obilazak traje jedan (za minimum) ili 4–5 dana (za maksimum bodova).

Najniža kontrolna tačka je Manastir Ozren (295 m), a najviša Igrišnik (1518 m).

Pravac kretanja, odnosno obilazak pojedinih tački je sloboden, što znači da svaki posjetilac može po svojoj volji i nahodenuju da bira koje će predjeli posjetiti, odnosno koje kontrolne tačke. Obilazak transverzale nije vremenski ograničen, kao ni smjer kretanja od tačke do tačke.

Pristupni putevi za pojedine tačke su slijedeći:

— Za Ozren: željeznička stanica Sočkovac i Lužanjak Bos. Petrovo selo, na željezničkoj pruzi Doboj—Tuzla, a za automobil do Manastiru pod Ozrenom i do Kraljice.

— Za Svatovac i Vrijenac: od Lukavca ili Banovića automobilom.

— Za Konjuh: želj. stanica Banovići ili automobilom šumskom cestom koja se odvaja od ceste Živinice—Banovići kod Termo-elektrane i dalje vodi do Mačkovača. Drugi pravac cestom od Kladnja, preko izvora kladanjske vode do vrha Konjuha.

— Za Šekoviće: automobilom do Manastira Lovnica i ribarske kuće.

— Za Memiće: na putu Tuzla—Zvornik 4—5 km za Šekoviće, do Osmaka.

— Za Površnice: putem Tuzla—Brčko—Lopari. Očekuje se skoro otvaranje puta Tuzla—Bielašnica preko Banj-brda iznad sela Požarnice.

— Za Pjenovac: od Olova ili Han pjesaka — cestom.

— Za Bijele vode—Sušicu: od Milića ili pješice 45—60 minuta.

Srebrenice cestom do Leljen dola, a odatle

Skoro cijela transverzala je prošarana putevima. Zato izlazak na pojedine KT zahtjeva kraće pješačenje, a što se vidi iz priložene karte. Na cijeloj trasi moguće je snabdijevanje i noćenje, posebno za one koji dolaze automobilom. Za one koji idu pješice, za noćenje mogu koristiti ova mesta i objekti:

— Majevica: Lovački dom — Stara Majevica više Doknja, Vukasovci — Društveni dom, Lovački dom u blizini Kadine česme — Odmaralište Rudnika Kreka u Površnici.

— Osmaci: Odmaralište Kreka.

— Šekovići: Ribarska kuća.

— Ozren: postojeće planinarske kuće i odmarališta na Svatovcu, Vrijencu i Kraljici.

— Konjuh: sve šumsko-industrijske barake.

— Sušica: Lovački dom Bijele vode.

Sva naselja mogu se koristiti za boravak, odmor i noćenje, jer su stanovnici tih krajeva gostoprimaljivi do te mjeru, da im čini posebnu čast i zadovoljstvo da putniku i najmerniku ukažu gostoprimstvo.

* * *

Dnevnik transverzale i druge informacije mogu se dobiti kod planinarskih društava: »Konjuh« ili »Poštar« — Tuzla, »Svatovac« — Lukavac, »Husinski rudar« — Banovići i kod Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine — Sarajevo.

U planinama Sahare

Tassili (1654 m) i Hoggar (3005 m)

Dr NEDA KÖHLER-KUBELKA

ZAGREB

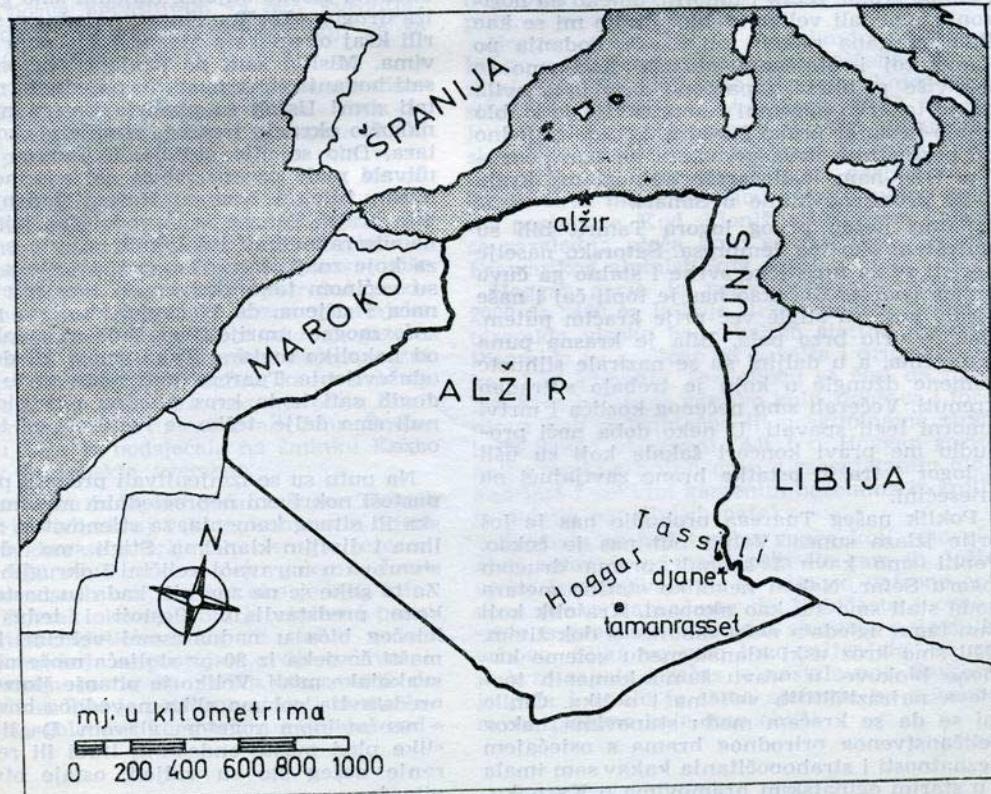
Tko iz naših krajeva polazi u planine Sahare očekuje nešto novo i neviđeno, ali ono što će tamo doživjeti premašuje svojom originalnošću i veličanstvenom divljinom i najveća očekivanja.

Podimo od početka. Krenuli smo avionom od mesta Alžir na jug oko 1500 km do oaze Džanet (1050 m) koja se nalazi u neposrednoj blizini Tassili-n-Ajjer gorja. Letjeli smo nekoliko sati iznad Sahare koja se prostirala ispod nas u nepreglednoj veličini, ispresijecana dinama, koje su iz aviona izgledale kao narančaste pruge na svjetlijoj žutoj podlozi. Najednom se u tom pjesku pojavilo gorje čudnih čunjastih oblika, išarano dubokim raspruklinama, koje su se izmjenjivale s prostranim plohamama pjeska. Bili smo iznad Tassili gorja. Nakon prilično uzbudljivog manevriranja avion se sretno spustio na usku pješčanu pistu. Izašli smo svi pomalo blijedi od uzbudnja, ali oduševljeni onim što smo

vidjeli. Dočekao nas je voda puta, i naša grupa od šest Francuza i nas dvoje hrvatskih planinara, moga Bože i mene, ukrcala se u landrover. Priklučio nam se i stručni vodič, potomak berberskog plemena Tuarega, koje danas nastanjuje ove krajeve i koje savršeno poznaje Tassili gorje.

Razgledali smo oazu Džanet, mjestance s velikom plantažom palmi, između kojih se protežu umjetno navodnjavana mala žitna polja. U Džanetu pustinjski nomadi prodaju svoje proizvode i opskrbljavaju se svime što im treba nakon dugih putovanja po Sahari. Nad mjestom dominira nekadašnja francuska tvrdava koja je sad izgubila svoju prijašnju svrhu. Napustili smo oazu i krenuli prema Tassili gorju, koje se vidjelo u pozadini mesta kao veliki planinski masiv nazubljenih vrhova.

Iskricali smo se na podnožju gorja i magarcima preuzeли našu prtljagu. Voda Tuareg nas

je prebrojio svojim minimalnim, ali za nuždu dovoljnim francuskim jezikom, zatim uskliknuo poklikom koji je značio pokret, i naš uspon na Tassili gorje je započeo.

Tassili-n-Ajjer gorje (1654 m) je pjeskovito-kamenja planina koja se izdiže u ovom dijelu Sahare oko 600 m. Predstavlja visoravan izbrzdanu brojnim vododerinama od bujica koje su stoljećima prije i za vrijeme plodnog perioda dubre ovo primarno vulkansko gorje. Nakon plodnog razdoblja nadošao je sušni period koji i danas traje. Za vrijeme tog sušnog perioda su nestala vode i vjetrovi smrvali ostatke zemlje i stvorili pjesak i sasušene vododerine.

Uspinjali smo se stjenovitim predjelima koji su se izmjenjivali s pješčanim plohami. Naišli smo na kosture uginulih deva i magaraca koji su nam jasno govorili što nas čeka ako se ovdje izgubimo. Svako individualno planinarenje u tim planinama je zabranjeno. Pod sigurnim vodstvom Tuarega stigli smo na visoravan Tassili gorja. Bili smo umorni nakon noćnog leta, strmog uspona i mnogih novih utisaka. Nadali smo se da je konačište u neposrednoj blizini, ali predstojaо nam je još put od oko 8 kilometara po više-manje ravnoj kamenitoj ravni koja je u mnogome podsjećala na Mjesečevu površinu. Tuareg nas je bez ikakve dileme vodio po tom jednolikom bespuštu na kojem smo od vremena do vremena nailazili na male kamene piramide, tuareške markacije. Sunce je već bilo na zalužu kad smo već pomalo sasušeni od toplog i suhog zraka, žedni i umorni, daleko na horizontu ugledali veliko stablo. Činilo mi se kao fata morgana nakon toliko sati hodanja po kamenitoj i pješčanoj pustosi. Kad smo se još više približili zapanjeno sam ustanovila da je to drvo ogromni čempres čije je stablo imalo promjer preko 2 metra. Bilo je to jedno od posljednjih drva gorostasa na tom području. Ono nam je dočaralo bujnost tog kraja prije promjene klime u Sahari.

Šatori našeg prvog logora Tamrit bili su smješteni oko tog čempresa. Šatorsko naselje koristi se za turističke svrhe i stalno ga čuva jedan Tuareg. Dočekao nas je topli čaj i naše stvari koje su stigle već prije kraćim putem. Noć je vrlo brzo pala. Bila je krasna puna mjesecina, a u daljinu su se nazirale silhuet kamene džungle u koju je trebalo sutradan krenuti. Večerale smo pečenog kozličića i mrtvi umorni legli spavati. U neko doba noći probudio me pravi koncert šakala koji su ušli u logor i tražili ostatke hrane zavijajući na mjesecinu.

Poklik našeg Tuarega probudio nas je još prije izlaza sunca. Veliki put nas je čekao. Popili smo kavu i krenuli prema drugom logoru Sefar. Nakon nekoliko stotina metara hoda stali smo svi kao ukopani. Kraiolik koji sam tamo ugledala neću zaboraviti dok živim. Ušli smo kroz uski klanac među goleme kamene blokove, u pravu šumu kamenih tornjeva najrazličitijih veličina i oblika. Činilo mi se da se krećem među stupovima nekog veličanstvenog prirodnog hrama s osjećajem neznanosti i strahopoočitanja kakav sam imala i u starim egipatskim hramovima u Karnaku.

Kameniti predjeli izmjenjivali su se s pustinjskim plohamama pjeska, sve se ispreplitalo u nepreglednom labirintu. Povremeno smo nailazili na pješčane predjele gdje su evlji nježni, mirišljivi cvjetici svijetlo-ljubičaste boje slični našim šafranima. Među cvijećem brzo su se kretali veliki modrikastosivi kukci iz porodice skarabeja. Saharsko cvijeće kratkog je vijeka, brzo nastaje poslije rijetkih kiša i isto tako brzo nestaje s nastankom suše.

Hodali smo satima. Tko je zaostao, u času se našao sam u šumi stijena i jedinstvenoj tišini i pustoši. Probijali smo se dalje kroz klance i vododerine i najednom je naš Tuareg ponosno zamahnuo rukom prema stijeni. Pokazao nam je prehistorijske slikarije. Bile su to slike drevnih lovaca i stočara, njegovih predaka, koji su ovdje živjeli prije 5000 godina i više. Prstanovnici Tassilija ukrašavali su zidove svojih obitavališta slikama svega živog što ih je okruživalo. Pred našim očima redale su se smede-crvene slike stada goveda, muflona i žirafa. Vidjeli smo tamnopute likove ljudi u raznim pozama kraj svojih nastambi. Veličina likova iz tog mlađeg likovnog perioda bila je 20 do 30 cm. Naivni stil starih umjetnika oduševio nas je živočušu, raznolikošću pokreta i bogatstvom opažanja. Išli smo dalje i razgledavali uvijek nove i nove slikarije.

Vođa Tuareg je najednom oštroskrenuo, počeо se lukavo smješkati i poveo nas u vrlo uski procjep. Desno i lijevo izdizala se skoro okomita visoka stijena. Slijedili smo ga jedan iza drugog oko 50 metara i najednom se stvorili kraj oleandra s nježno ružičastim cvjetovima. Mislim sam da sanjam. Nakon toliko sati hodanja kroz pustinju najednom rascvjetali grm! Usjek se proširio i pred nama se nalazio okruglo jezerce, promjera oko 5 metara. Dno se nije vidjelo. U jezeru su čak plivale male crvene ribice sa koketno zavrnutim bijelim brcima. Našem čuđenju nije bilo kraja. Tuareg je slavodobito izjavio da na visoravni ima još takvih mesta s vodom za koje znaju samo Tuarezi. Mesta s vodom su većinom tako skrivena u tom spletu klanaca i stijena, da bi čovjek, koji za njih ne zna, mogao umrijeti od žeđi na udaljenosti od nekoliko metara. Tako smo i mi doživjeli oduševljenje Tuarega kad nađu vodu nakon dugih sati hoda kroz planine pustinje. Krenuli smo dalje, teško se rastajući od te male oaze.

Na putu su se izmjenjivali predjeli potpune pustosti pokriveni nepreglednim masama pjeska ili sitnog kamenja, sa stjenovitim predjelima i divljim klancima. Stigli smo i do slike stvorova u naravnoj veličini i okruglih glava. Za te slike se ne zna niti kada su nastale niti koja predstavljaju. Postojo i jedna slika letaćeg bića u nadnaravnoj veličini, koja u maštiju čovjeka iz 20.-og stoljeća može pobuditi svakoiroke misli. Veliko je pitanje što zapravo predstavlja golema slika navodnog boga kiše s nepravilnom rogom glavom. Da li su te slike plod maštice ondašnjih ljudi ili registriranje nečeg što su vidjeli, ostaje otvoreno pitanje.

Hodali smo dalje. Sunce je već bilo na zazu. Bili smo oduševljeni onim što smo vidjeli i doživjeli, ali već zbilja žedni i umorni. I najednom smo se iznenada našli, iza jedne velike stijene, u drugom logoru Sefar. Čekao nas je već čaj i »apartmani« pod vедrim nebom. Rijetko mi je kada koje piće tako prijalo kao taj mlaki po mulju i dimu »mirišavi« čaj. Naša nastamba bila je amfiteatralna čistina okružena visokim stijenama, s malim nišama. Neke od njih su bile oslikane i služile nam kao hotelske sobe. Magarcu su nam donijeli gumene madrace i gunjeve i za čas su spavaonice pod vедrim nebom bile spremne. Uvjeravali su me da sada nema zmija ni škorpijona, da su šakali plašljivi, da pustinjski štakori ne napadaju ljudе, ali ipak moram priznati da mi nije bilo lako pri duši kad sam se u mraku morala zavući pod gunj. Mjesec nam je bila jedina rasvjeta, sve je dobilo tajanstveni odsjev s tamnim sjenama.

Ujutro je sunce naglo obasjalo fantastično stijene oko nas. Prvo su se zažarili vršci stijena, a onda se sve naglo rasvjetlilo. Spakovali smo stvari i spremili se za povratak. Običaj je Tuarega da za sobom ne ostavljaju nikakve tragove. Sve otpatke zakopavaju u pijesak ili sakriju pod kamenje. Mogli bi mnoge od nas posramiti svojom urednošću. Tuarezi su gospodari tih predjela. Žive slobodno u prirodi i potpuno se pokoravaju njenim zakonima. Prepoznaju i najmanji trag, čak određuju i vrijeme kad je trag utisnut. Tako su u najkraćem roku našli prema travgovima, posve nevidljivim za oko Evropljanina, jednog ranjenog planinara koji se je odvojio od grupe i pao sa stijene.

Tuarezi žive sa svojim obiteljima na visoravni. Stambenog problema nema. Voda je svetinja, svima pristupačna i poznata. Muški članovi pokrivaju lice, dok su žene otkrivene. Žive od stočarstva, uzgoja deva i onog što od toga dobiju. Kupuju čaj i griz od kojeg prave kašu kus-kus. U zadnje vrijeme prodaju svoje rukotvorine kao originalne suvenire turistima. Nakon otkrića nečinskih slikarija ima sve više turista. Suveniri su zapravo potrošni predmeti, kao npr. torbice od krvnog pustinjske lisice feneka, noževi s drškom od roga gazele, mali kožnati držači za posude s čajem, razni grubo izrađeni nakit od srebra, kao i kožnate torbice s crnom bojom za mazanje očiju žena. Vidjeli smo nekoliko našminkanih žena. Šminka očiju jako je podsjećala na šminku Egipćanki iz faraonskih vremena.

Na povratku iz logora Sefar u logor Tamrit put nas je vodio kraj velikog kanjona u čijem dubokom dnu se nazrijevalo okruglo jezerce. Nakon toga stigli smo u aleju golemih čempresa poredanih u dužini od oko jednog kilometra. Pijesak oko njih bio je vlažan i posut ljubičastim cvjetićima. Ta su stabla zadnji ostaci šuma koje su postojale ovdje u davnini. Rečeno nam je da su stabla stara 1000 do 2000 godina. Bilo je potresno vidjeti ta stabla-starce sa golemlim korijenjem kako još zad-

njim snagama prkose sve pustijoj i žednijoj Sahari. Kod zadnjeg čempresa bio je naš logor Tamrit. Pozdravila nas je ptica mula-mula, što znači ptica koja želi dobrodošlicu, mali stvor veličine našeg kosa, crno-bijelog perja s bijelom kapicom. Veselo je skakutala i približila nam se na nekoliko metara. Očito nije imala lošeg iskustva s ljudima. Satori su nam se sada činili vrlo komfornti. Večer smo proveli uz vokalni koncert Tuarega koji nas je svojim jednolikim ritmom, onako premorene, vrlo brzo uspavao. Sutradan smo se oprostili od Tassili gorja i vrlo dobro organiziranim transportom stigli do aerodroma u Džanetu. Letjeli smo oko 400 kilometara do oaze Tamanrasset. Preletjeli smo Hoggar gorje, daljnji cilj našeg putovanja. Divili smo se raznolikim golemlim bazaltnim piramidama koje su stršale iz visoravnog tog prastarog gorja s najvišim vrhom Tahat (3005 m).

Tamanrasset (1400 m) je glavni grad Tuarega, ima oko 2000 stanovnika i u njemu živi njihov voda. To je velika oaza s nizom dućana, hotelom, poštom, školom, muzejem, garnizonom, policijskom stanicom i turističkim uredom, te velikim sajmenim prostorom na koji dolaze saharski putnici sa svih strana. Kuće su građene od narančaste opeke i okružene su visokim zidovima koji dijele svako domaćinstvo od susjednog. Stanovnici su potomci svjetloputnjih Tuarega i crnaca Harratina, njihovih bivših robova, no danas su oni dobrim dijelom izmiješani. Dobro smo se odmorili i uredili u hotelu, napili dugu željneg piva i tako skupili snage za nastavak puta.

Hoggar gorje obišli smo landroverom u krugu od 200 kilometara po pješčano-kamenitoj pisti. Najudaljenije mjesto do kojeg smo stigli bio je prijevoj Assekrem (2600 m) sa kojeg smo se pješke popeli oko 200 metara do skloništa gdje je živio misionar Foucault, veliki prijatelj Tuarega. Njegov naslijednik i danas čuva malu kapelicu i gostoljubivo prima posjetioce. Kod skloništa Assekrem nalazi se razgledna ploča koju su postavili članovi Francuskog alpinističkog društva.

Hoggar gorje je velika visoravan visoka 2000 do 2400 m, iz koje strše pojedine kamene piramide visoke po nekoliko stotina metara. Piramide su građene od bazalta i drugog vulkanskog kamenja. Posjetiocu se čini da prolazi kroz začarano carstvo kula, dvoraca i tornjeva koji pojedinačno ili u skupinama strše iz te puste visoravni. Ali i u Hoggar gorju naišli smo na bujnu oazu s rascvjetanim oleandrima i velikim kamenim bazenima iz kojih je poletio par divljih pataka.

Spuštalas se noć i zalaz sunca koji smo vidieli jedan je od najljepših što sam ih doživjela. Izmjenjivale su se boje od vatreno-crvene preko narančaste do ljubičaste i crnosive, s prekrasnim dugim sjenama pojedinih vrhova. Slika se vrlo brzo mijenjala. Sunce je brzo zapalo i začas je nastala noć. Zavjesa je pala i ostalo je samo sjećanje na nezaboravne planine koje smo obišli.

Rila

RADIVOJ KOVACHEVIC

SRIJEMSKI KARLOVCI

Pravljeno u vremenu kada je Rila bila još u potpunosti neznanje. Nekoliko godina kasnije, kada su se počeli objavljivati prvi putovanjski književni radovi o Rili, tada je bila uživo i užasno zanimljiva. Upravo tada je počelo da se razvija interes za ovaj planinski masiv, a ujedno i da se počinju formirati prvi turistički centri.

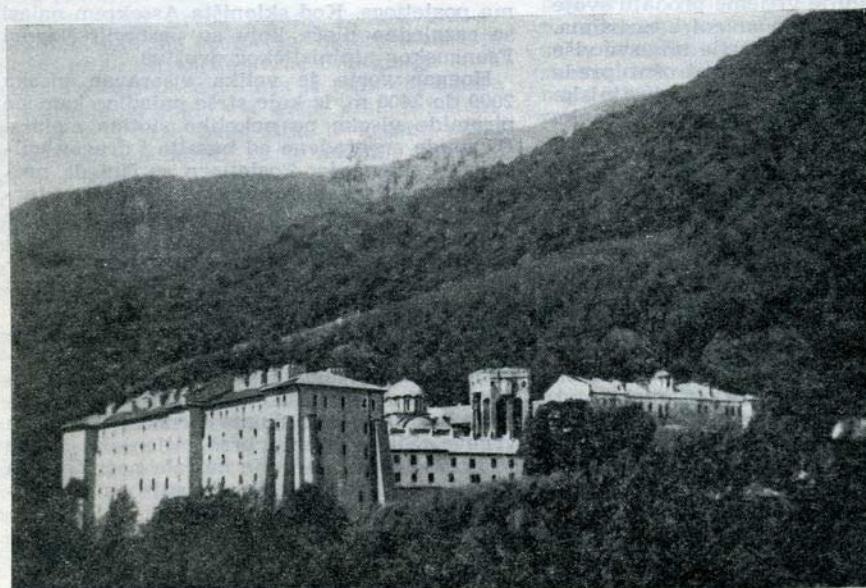
Slika desno:

Musala (2925 m), najviši vrh Rile

Jesen je kapala sa drveća, list po list, i tromo se vukla ulicama i širokim bulevarima Sofije kada sam se te nedjelje uveče na željezničkoj stanici utopio u rijeku turista i planinara, koji su se vraćali sa izleta — iz Osogova, Rile, Pirina, Rodopa i Stare planine. U Bugarsku sam došao ne znajući mnogo o Rili, glavnom cilju moga putovanja. Jer, u našoj planinarskoj literaturi malo je pisano o ovoj planini u čijem se masivu nalazi i najviši vrh Balkanskog poluotoka-Musala, visok 2925 metara. Prije rata, doduše, u »Hrvatskom planinaru« i »Planinskom vestniku« bilo je nekoliko podužih napisa o Rili, Pirinu i Vitoši. Za današnje generacije, međutim, ove lijepе planine susjedne Bugarske ostale su »terra incognita«. Očekivao sam da će mi ljubazni domaćini pomoći da što bolje upoznam njihovu ljepoticu — i u tome se ni sam prevario.

Iz Sofije sam krenuo u podne i računao sam da će onih sedamdeset kilometara do sela Govedarci preći najviše za dva sata. Međutim, naš autobus kao da se posvadao s vremenom — nije pokazivao ni najmanju volju da požuri asfaltnim drumom čija se beskrajna traka gubila tamo negdje na horizontu u tamnim obrisima Rile. Šofer, neki mnogo pričljiv brkajlja, često je puštao volan i živo gestikulirao rukama raspravljavaći se s putnicima. U početku mi je ova slobodna vožnja zadavala brigu — nećemo li se jednog trenutka naći negdje u jarku pokraj druma. Brzina autobra, međutim, nije izgledala pogibeljna i zato sam se s velikim olakšanjem opuštiao u tihu drijemež. Na krilima mašte gubio sam se iz ovog prenatapanog autobra, punog žamora, i »lutaو« desetak kilometara južnije po nazubljenom grebenu Rile koju sam nazirao u sumaglici podneva.

Rilski manastir

Dugogodišnja želja — da se nadem na najvišem vrhu Balkanskog poluotoka i prodem do sada malo poznatu planinu za nas Jugoslavene — počela je da se ostvaruje onog sunčanog jesenjeg popodneva kada sam se našao u prijatnom planinskom selu Govedarci. Tog trenutka prvi put sam se sreo i sa Rilom i ova planina ostavila je na mene, kao ni jedna do tada, najljepši dojam. Tu, na jednom mjestu, sreo sam pitomu Šaru, elegantne Prokletije, razuzdane Alpe, ponosni Durmitor i orijaški Korab.

Mrak je već počeo da se vješa o okolne vrhove kada sam stigao u Međunarodni alpinistički logor »Maljovica«, do kojeg smo od Govedaraca nas nekoliko došli kamionom. Siroki, posljednji osmijeh planine izgledao je tako veličanstveno u rumenilu umirućeg dana. Čini mi se da je to najljepša dobrodružnica planine svakom njenom pokloniku, slika koja dugo ostaje urezana u svijesti čovjeka. Radoznovalo promatrati okolne vrhove — među kojima se najviše ističe Maljovica (2730 m) — koji već ašikuju sa prvim zvjezdama. Pokušavam da nazrem put kojim ću sutra i narednih dana prolaziti.

Osnovna karakteristika Rile bila bi: planina bogata vodom. Bezbroj potoka, rječica, rijeka i jezera ukrašavaju reljef planine, koju su još stari Grci i Trakijci nazivali »Dunaks«, što znači: vodena planina ili planina s izobiljem vode. Dolaskom Slavena na Balkanski poluotok cio planinski masiv s vremenom se počinje nazivati »Rula«, a nešto kasnije današnjim imenom. I ovo ime, takoder, označava mjesto s mnogo vode. Suprotno značenje ima ime »Verila« (planina između Vitoše i Rile), što znači bezvodno područje.

Rila je sjeverozapadni dio ogromnog rodopskog sistema, a ujedno i najviša planina u Bugarskoj i na Balkanskom poluotoku. S tipičnim alpskim reljefom uzdiže se u obliku ogromne kupe u jugozapadnoj Bugarskoj, opkoljena sa svih strana dubokim kotlinama i poljima. Rila se prostire na površini od 2629 kvadratnih kilometara s prosječnom visinom od 1487 metara, zbog čega se ubraja u visoke planine. Sesnaest vrhova preko 2700 metara i 78 preko 2000 metara čine ovu planinu interesantnom za planinarenje.

Doline su joj duboke i strme, a iznad 1300 metara još uvijek se raspoznavaju tragovi glacijske erozije. Zaobljeni cirkovi nekadašnjih glečera »naseljeni« su vječitim snježištima i prekrasnim planinskim jezerima, kojima je Rila naročito bogata. Sto pedeset »gorskih očiju« — kako Bugari nazivaju rilska jezera — od kojih je Smrdljivo jezero najveće (dugačko je 900, široko 260 i 21 metar duboko), čine ogromno vodenog bogastvo kojim se gotovo ni jedna evropska planina ne može pohvaliti. Pod vrhom Musale se nalazi i najviše jezero u Evropi — Ledeno jezero, čija je površina na visini od 2722 metra i koje je skoro tri četvrtine godine zaledeno.

Naš poznati geograf Jovan Cvijić (1865—1927) naročito se interesirao za Rilu. Proveo je dosta vremena lutajući njenim cirkovima i napuštenim morenama u potrazi za dragoo

Dolina s glacijalnim jezerima pod Rilom

Foto: Dr. Z. Poljak

cjenim podacima o životu diluvijalnih glečera. Cvijić je 1896. godine kod jezera Bliznaki naišao na tragove diluvijalnih lednika. Do tada je vladalo uvjerenje da na Rili i drugim planinama Balkanskog poluotoka nije bilo lednika u diluvijumu.

Kao odličan poznavalač rilskog masiva, Cvijić je Rilu podijelio na tri samostalne skupine. Međutim, bugarski orografi dijele je u četiri dijela: istočnu, srednju (centralnu), sjeverozapadnu i jugozapadnu Rilu.

Samokovsko polje, duboke doline rijeka Beli Iskar i Belice sve do njenog ušća u rijeku Mestu čine zapadnu granicu istočne Rile, koja obuhvaća najistočnije dijelove rilskog masiva. Na istoku ovaj dio prelazi u Rodope, i to tako neprimjetno da je među geografima još uvijek sporno: gdje prestaje Rila, a gdje počinju Rodopi. Najviši vrh Rodope Belmekan (2646 m) naslanja se bez vidljivih granica na rilski masiv, pa je i samim tim ovaj slučaj komplikiran. Istočna

Prema Rili

Foto: Dr. Z. Poljak

Rila je podijeljena u nekoliko manjih grupa, koje obično nose ime po najvišem vrhu u tom dijelu: Ibarski (Ibar, 2666 m), Mustičalski (Mustaćal, 2634 m), Musalski (Musala, 2925 m), Mariški (Golemi bliznak, 2782 m) i Nalbantski (Nalbant, 2638 m), uglavnom su sastavljeni od granita i pružaju se u širokom grebenu od sjevera prema jugu.

Srednja ili Centralna Rila je po površini najmanja. Taj dio rilskog masiva prostire se u granicama između rijeke Beli Iskar, Dinkovog dola, prevoja Kadin grob, Ilijine reke, Rilske reke, Suhojezerskog potoka, prevoja Kobilino branišće i rijeke Levi Iskar. Jovan Cvijić je ovaj dio Rile nazvao još i Mermur. Centralna Rila je također, sastavljena od više manjih skupina: Skakaviški dio (najviši vrh je Golemi Skakavec, 2734 m), Šiškoviški (Šiškovica, 2669 m), Kanarski (Karaalanica, 2716 m), Marinkoviški (Vodenici, 2683 m) i Bričborski dio (Dubrava, 2591 m). Bričborski dio je u vrijeme diluvija bio najviše prekriven debelim naslagama leda, pa je zbog toga — u odnosu na ostale dijelove Rile — i najbogatiji glacijalnim oblicima: cirkovima, morenama i jezerima.

Dvije rijeke: Levi Iskar i Rilska reka, koje teku u suprotnim pravcima, a izviru na vododjelnici crnomorskog i egejskog sliva, čine duboke doline koje su južna, odnosno istočna granica sjeverozapadne Rile. Taj dio rilskog masiva je — preko nešto niže planine Verile — neposredno vezan za Vitošu. Najjužniji dijelovi sjeverozapadne Rile imaju izrazit alpski karakter; sastavljeni su od kristalastih škriljaca, među kojima prevla-

dava gnajs. Ovaj dio rilskog masiva predstavlja ustvari 22 kilometra dugačak greben, koji se pruža u pravcu istok—zapad. Dijeli se na Maljoviški (Maljovica, 2730 m), Damgski (Damga, 2673 m), Poliški (Kalin, 2614 m), Sejemenski (Kabul, 2535 m) i Lakatiški dio (Virove, 1673 m). Ovaj posljednji dio više liči na predgorje Rile, međutim, po geološkom i petrografskom sastavu tjesno je vezan za rilski masiv.

Cetvrti samostalni dio je jugozapadna Rila koja po prostranstvu obuhvaća najveći dio rilskog masiva. Od sjeverozapadne, istočne i centralne Rile dijele je riječne doline Belice, Ilijine i Rilske reke. Iako po prostranstvu najveća, nema izrazit alpski karakter kao ostali dijelovi. Preko prevoja Predel ovaj dio rilskog masiva vezan je sa Pirinom. Na jugozapadnim padinama nalazi se i najniža tačka cijelog rilskog masiva — ušće Gradevske reke u Strumu nalazi se na svega 275 metara nadmorske visine. Ovaj dio Rile sačinjava Ajgidiški dio (s najvišim vrhom Veliki Ajgidik, 2663 m), Carevvrški (Carev vrh, 2390 m), Parangališki (Merdžiko, 2490 m), Kapatniški (Kapatnik, 2220 m) i Bakartepenski s najvišim vrhom Popova glava (1038 m).

U početku rekoso mo da je Rila veoma bogata vodom po čemu je, najzad, i dobila današnje ime. Rijeke u ovoj planini imaju veoma strm pad, dosta vode, brzaka i vodo-pada. Najpoznatiji vodopad u Rili je Kostenecki nedaleko od banje i ljetovališta Georgi Dimitrov, a najveći je Skakaviški u neposrednoj blizini planinarskog doma Skakavica. Ta odlika rilskih rijeka koristi se za izgradnju

Musala, najviši vrh Balkanskog poluotoka

Foto: Dr. Z. Poljak

umjetnih jezera i hidrocentrala. Najpoznatija je Rilska reka čije vode napajaju nekoliko hidrocentrala i jezera. Najviše umjetno jezero na Balkanu je »Kalin« na visini od 2400 metara. Vode iz ovog jezera koje su vezane sa jezerom »Karagol« napajaju tri hidrocentrale: »Kamenica«, »Pastra« i »Rila« čija je snaga 25.000 kilovata. U ledničkoj dolini rijeke Beli Iskar izgrađeno je istoimeni jezero čije su vode povezane sa vodovodom u Sofiji. Na taj način glavni grad Bugarske nikad ne oskudjeva u svježoj i pitkoj vodi. Isto tako iz ovog jezera snabdijevaju se vodom i dvije hidrocentrale »Beli Iskar« i »Mala crkva« jačine 24.000 kilovata.

Svaki posjetilac na Rili može s lakoćom primijetiti karakterističnost njene flore. Baš kao i na svakoj visokoj planini granice između nizinskog i visinskog raslinja su različite na sjevernim i južnim padinama; na sjeveru je ta granica nešto viša, a na jugu niža. U prosjeku ona se kreće na visini od oko 2000 metara. Prvi dio, od podnožja do granice gornjeg pojasa, obrastao je u nižim predjelima listopadnim raslinjem, a zatim na većim visinama četinarima među kojima najviše ima crnog i bijelog bora, a naročito smrče i jele. Iznad 1500 metara, pa do granice šumskog pojasa, su pašnjaci i kleka. Rilski pašnjaci u proljeće i početkom ljeta predstavljaju šareni čilim raznovrsnog planinskog cvijeća. Drugi dio planine, onaj preko 2000 metara, obrastao je uglavnom travom i usamljenim klekama, a na najvišim grebenima je kržljava trava, lišajevi i mahovina po stjenovitim vrhovima. U ovom dijelu u izobilju srećemo runolist, alpsku ružu i encijan.

Životinjski svijet je isto tako bogat; u višim predjelima ima dosta divokoza, nešto niže jelena, srna, medvjeda (naročito u šumama centralne i jugoistočne Rile).

Biljni i životinjski svijet gotovo se ne razlikuje od onog u našim visokim planinama, te zbog toga njima i ne posvećujem mnogo prostora.

Prve časove svog boravka u Međunarodnom alpinističkom logoru »Maljovica«, koji se nalazi na 1700 metara, iskoristio sam da zajedno sa ljubaznim domaćinom Pančom Tomovim isplaniram sutrašnju turu. Naravno, glavni cilj puta bio mi je elegantni vrh Maljovice, a zatim cio greben nazubljen najljepšim vrhovima cijelog rilskog masiva.

Jutro je lagano klizilo niz sjeverne padine planine i gubilo se u tami i izmaglici širokog Samokovskog polja kada sam sa Tomovim krenuo pored Maljovičke reke prema planinskoj kući Maljovica, a zatim preko dvije izrazite terase do Eleninog jezera. Prvo u nizu jezera koje sam u Rili posjetio, na oko 2500 metara, podrhtavalо je od studeni koja je bila sve jača kako smo dobijali u visini. Nepuna dva sata trebalo nam je da se nademo na vrhu Maljovice (2730 metara). Zaklonjen iza zida kamene piramide, uz prijatno šištanje benzinskog primusa na kojem se kuha supa, na licu mjesta provjeravam podatke o ovom dijelu Rile, o kojem sam sinoć čitao u domu. Sada tek vidim da Bugari ne bez razloga ovaj dio planine nazivaju »bugarske Alpe«. On predstavlja pravo hodočašće planinara, a još više alpinista. Na istoku od nas ljestpot Orlovec, a dalje Zli zub, Kamilata, Lovnica, Kupenite i Velika

Popova kapa. Na horizontu naziremo Musalski dio Rile sa vrhovima Aleko, Musala, Bliznaci, Manče, Mariški čal, Ovčarec i Kovač. Na jugu, kao na dlanu, cijela Srednja Rila, a na zapadu Damga, Kalin i Poličite. Ispod nas zjapi, 300 metara, sjeverna stijena Maljovice, pravi eldorado bugarskih alpinista i njihova »velika matura«. Jer, proći trokut Maljovice za svakog alpinistu je siguran znak da je savladao sve vještine alpinizma.

Pitam svog prijatelja kako je Maljovica dobila ime? Namjestivši se malo udobnije na kamenim pločama, Tomov mi ispriča legendu o imenu ovog vrha, koji predstavlja simbol bugarskih planinara, baš kao što je Jalovec za slovenačke planinare.

Na putu za selo Ovnarsko, tamo gdje put ulazi u borovu šumu, su tzv. Mokre livade kroz koje teče Lopuška reka. Nedaleko od nje još se nalaze ostaci sela Nadarice, čiji su žitelji u XV stoljeću, surovo iskoristišavani od Turaka, morali da kuju željezo. Preko dana svi stanovnici sela radili su za Turke. Samo nekoliko baba ostalo je u selu da bi isle od kuće do kuće i ljlajale kolijevke sa djecom. Jedan momak iz sela, po imenu Maljko, pretpostavlja se da je potomak starog boljarskog roda, počeо je da goni Turke i osvećuje zlodjela koja su im činili. Iz godine u godinu Maljko je sve više zadavao strah turškim porobljivačima. Citavu jednu godinu Turci su ga tražili, ali se on skrivaо u dubokoj dolini nedaleko od sela. Međutim, jednog dana oni su uspjeli da ga uhvate u skrovisti i tu ga ubiju. Ovo predanje povezano je s postankom imena Maljoviške doline i vrha koji se na njenom južnom kraju diže. Zanimljivo je da su graditelji planinske kuće Maljovica, kada su posjekli ogroman bor na mjestu gdje su namjeravali da iskopaju temelje, u njegovom korijenu pronašli skelet, a na njemu bakarne i druge ukrase. Pretpostavlja se da legenda o vojvodi Malju nije izmišljena i da je to njegov kostur.

Dan se lagano bližio kraju kada smo se s vrha Popova kapa (2704 m) spustili do alpinističkog bivaka pokraj Strašnog jezera. To je bila krajnja tačka jednog traversa dugačkog oko deset kilometara. Usput smo prešli Elenin vrh (2654 m), Orlovac (2686 m), Zli Zub (2678 m), Lovnicu (1295 m) i Veliki kupon (2731 m). I dok se mrke stijene Velikog Kupena ogledaju u vodi Strašnog jezera i daju mu neku stravičnu crnu boju, zbog čega je i dobio ime, ne žalim cito jedan kolor film da ovaj prizor ovjekovjećim na dijapositivima. Jer, takva igra svjetla i sjenki nigdje se ne može sresti.

Drugi, ništa manje interesantan dio, je i onaj oko Sedam rilskih jezera. Put od planinske kuće »Maljovica« do kuće na Sedam rilskih jezera je prava »jezerska tura«. Toga dana imao sam prvo prilike da se divim

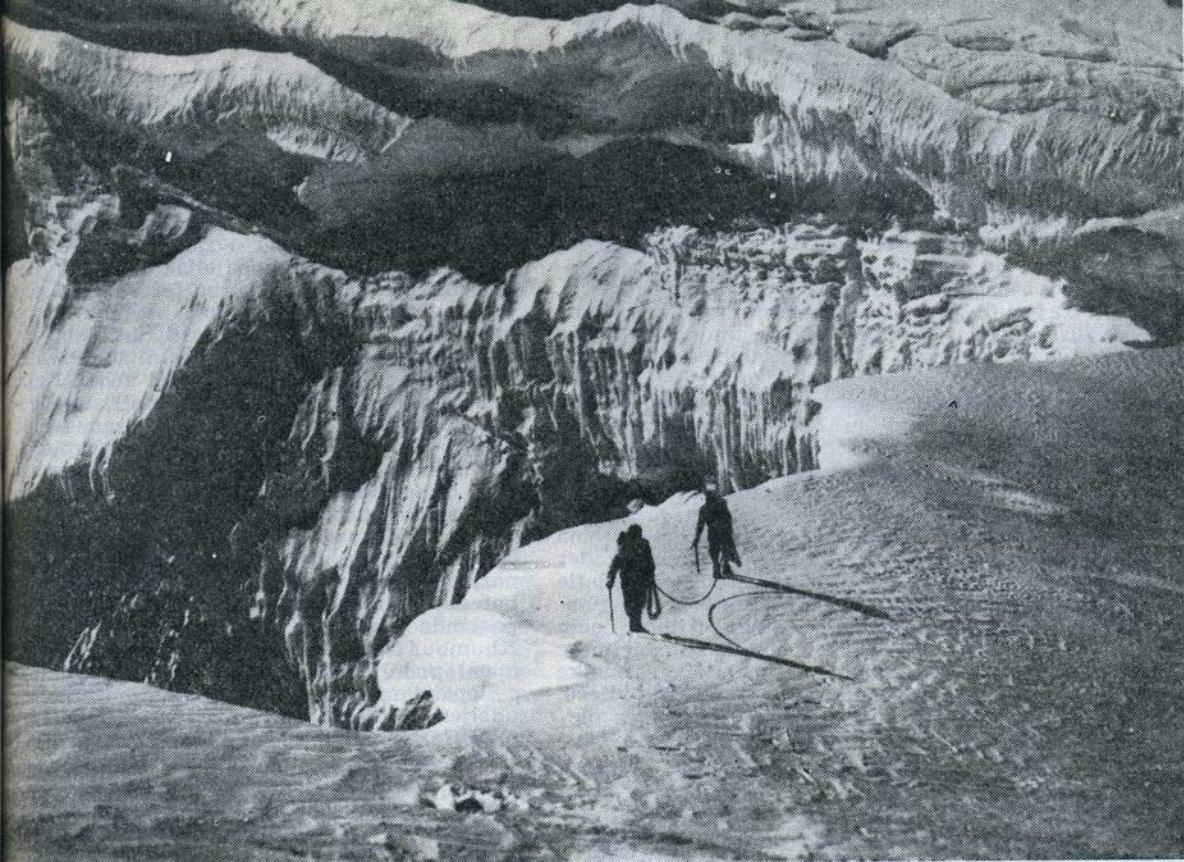
Maljoviškim jezerima, koja su se od istoimenog vrha poredala prema sjeverozapadu (ima ih devet). Nešto dalje od njih, između Maljovice, Dodovog vrha (2661 m) i Damga (2670 m), u ogromnom amfiteatru smjestio se šest Urdinskih jezera. Baš kao i naših Sedam triglavskih jezera i Sedam rilskih jezera poredana su u nizu i smaragdno su plave boje. Cirk Sedam rilskih jezera je najveći u planini. Najdublje je drugo jezero, tzv. Oko (37,5 metara), najbogatije vodom treće — Bubreg (ima milijon i 170.000 kubnih metara vode), a četvrtu, Blizanac, je najveće (ima površinu od 91.000 kvadratnih metara).

Biti u Rili, a ne posjetiti Rilski manastir bio bi grijeh za svakog planinara. Ovaj kulturno-historijski spomenik je ponos Bugara i oni gotovo nikad ne propuste priliku, a da goste ne povedu u ovaj manastir. Rilski manastir nalazi se na 1147 metara nadmorske visine, u dolini Rilске reke, koja je pritoka Strume. Osnovao ga je pustinjak Ivan, prozvan Rilski zbog toga što je više od 40 godina proveo u pećinama i isposnicama u ovom dijelu planine. Mnoga mjesta oko manastira vezana su za legendu o životu Ivana Rilskog. Prvobitni manastir nalazio se oko kilometar uzvodno od sadašnjeg. Medutim, lavina koja se srušila sa Eleninog vrha uništila ga je, zbog čega je novi izgrađen na sadašnjem mjestu. Turci su nekoliko puta palili manastirske konake i crkvu, a jedino se od starog manastira do današnjih dana očuvala kula koju je 1335. godine sagradio vladar Strumičke Makedonije boljar Hrelja. U ovoj kuli sačuvane su freske iz XIV stoljeća. Ostali dio manastira sagrađen je u kasnijim godinama. Pravo je zadovoljstvo posjetiti muzej u kojem su sačuvane ikone stare nekoliko stoljeća i izrezbareni križ koji je možda Rafailo radio punih 12 godina.

Slijedeća dva dana put nas je vodio preko Ribnih jezera, vrhova Kanarata, Kovač, Mančo, Blizanci do najviše tačke Balkanskog poluotoka — Musale (2925 m). Pješačći dugackim grebenom od Ribnih jezera do Musale osjećao sam se kao u Prokletijama: zabljeni vrhovi podsjećali su me na onaj dio Prokletija iznad Nedžinatskih jezera, oko Marjaša i Starca.

Usput, na prostranim travnatim padinama nema katuna kao kod nas, nema ni toliko stada ovaca, a ipak je ovaj dio živ — bugarski planinari svakodnevno u grupama krstare ovuda. Iako staze nisu markirane, lako se snalaze, jer je cito greben tako izrazit da čovjek nema gdje da zaluta.

U hladu boorvih šuma, u izvanrednom planinskom ljetovalištu Borovec, Tomov i ja »prelistavamo« zajedničke uspomene. Autobus je brzo došao, a naš rastanak se slio u jednu riječ: Doviđenja! Održao sam obećanje — kasnije sam još pet puta krstario Rilom.

Moji dragi Šerpe

Dr. ŽELJKO POLJAK

ZAGREB

Svoj izvještaj s puta u masiv Annapurne na Himalaji (NP 11–12, 1971) završio sam riječima:

„I na kraju, kad bi me danas netko zapitao što je na mene u Himalaji ostavilo najsnažniji dojam, da li uspon na vrh, da li pogled na osamstisućnjake, njihove vertikale i lednjake, morao bih odgovoriti niječno. Sve je to ipak samo mrtva i hladna priroda. Ono što je zauzeulo prvo mjesto u mojem sjećanju, ne samo u sjećanju nego i duboko u srcu, to su Šerpe, dragi i požrtvovni, jednostavnici i veseli ljudi kojima je najveća radost da nekome učine dobro djelo i kojima nikad nije teško, ni u najtežim uvjetima, uz smiješak pružiti prijateljsku uslugu. I zato me nije stid priznati da me na rastanku s njima stegnulo u grlu. Teško je bilo pomiriti se s mišljem da nikad više ne ću vidjeti te dobre ljudi.“

Sigurno znam da nikad više ne ću vidjeti svog dragog Pembu, Šerpu kojem imam zahvaliti uspješni uspon na jedan himalajski vrh, ali je sigurno i to da ga nikada ne ću

zaboraviti. Premda je naš zajednički planinarski život trajao samo 15 dana, među nama se kroz to vrijeme razvilo takvo prijateljstvo kakvo prije toga nisam mogao ni zamisliti. Teško bih ga mogao opisati riječima. Lako je opisivati himalajske vrhove, ali tko će opisati one najsuptilnije ljudske veze koje se odražavaju tek možda u ponekom pogledu, u naoko sitnoj gesti ili nenametljivoj prisutnosti.

Istina, Pemba je bio plaćen da mi bude vodič i pratilac, ali sva ona pažnja, brižna odanost i ljudska toplina kojom je obasuo jednog nepoznatog bijelca nije bila regulirana nikakvim ugovorom niti je bilo kojom sumom novca mogla biti plaćena. Planina nas je zbljžila i nikakvu zapreku nije predstavljala razlika u narodnosti, rasu, vjeri, jeziku, naobrazbi i životnoj dobi.

Bio je gotovo za pola mladi od mene, a ipak je imao toliko životnog iskustva ili možda prirođenih svojstava, da je između nas dvojice uspostavio odnos takve vrste da mi

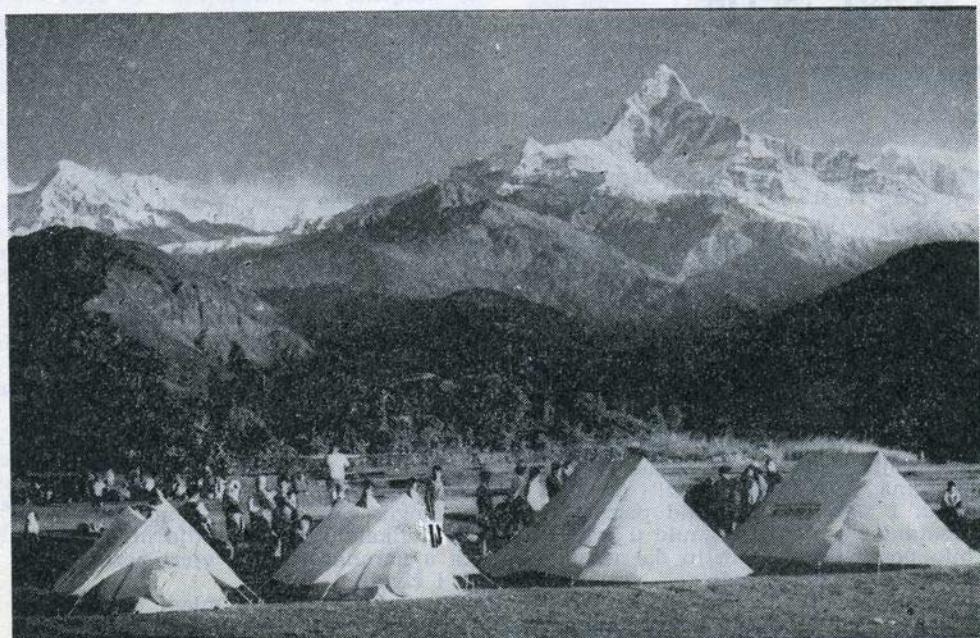
ni danas nije jasno kako mu je to uspjelo s onim oskudnim znanjem od stotinjak engleskih riječi. Među nama je bila neka posebna atmosfera, teško opisiva riječima, puna suprotnosti, a ipak skladna i bliska. Istodobno dok me je služio gotovo na ropski način, kavak mi zapadnjaci teško možemo zamisliti — uspio je zadržati ravnopravni drugarski odnos i osigurati sebi postupak pun poštovanja. Taj mali žuti čovjek s kosim očima, punima iskrenosti i ljudske topline, stalno je budno motrio što radi njegov »sahib« i da li mu što treba. Gotovo je pogadao misli i radovao se kad je mogao priskočiti i bilo što korisno učiniti. A takvi su bili i skoro svi ostali Šerpe u našoj ekspediciji.

Tko su Šerpe? Malo pleme, žute rase, mongolskih crta lica, koje je nastalo u davnoj prošlosti iseljavanjem Tibetanaca preko himalajskih grebena na južnu stranu prema Nepalu. Zbog toga je njihov jezik, a također i kultura, veoma nalik tibetanskoj. Odatle vjerojatno i njihovo ime, jer Šerpa na tibetanskom znači čovjek s istoka. Njihov način života, odjeća, perčin i nakit također nose tibetanska obilježja. Za razliku od Nepalke koja nosi šaroliku, lagana i široku odjeću, Šerpani (tako se zove ženska pripadnica plemena Šerpa) nosi tešku vunenu sukњu tamne boje; dok Nepalka nosi rinčice ovješene kroz rupu načinjenu u nosnom krilu, ova nosi ogrlice od tirkiza i koralja. Muška narodna nošnja postepeno nestaje pod utjecajem Šerpa koji u ekspedicijama prihvataju evropski način odijevanja i koji se tamo obično odreknu i svog perčina.

Zanimljiva su imena Šerpa. Tko prati izvještaje himalajskih ekspedicija vjerojatno je opazio da se među Šerpama čestojavljaju ista imena. Zbog toga je Šerpe vrlo teško razlikovati. Između naših 16 Šerpa čak su se trojica zvali Pemba. To je odatle što Šerpe dobivaju ime po danu u tjednu u kojem su rođeni (Dava znači ponедјeljak, Mingma utorak, Lhakpa srijeda, Phurba četvrtak, Pasang petak, Pemba subota i Nima nedjelja). Osim toga Šerpe dobiva još i nadimak koji mu obično daje majka u prvoj godini života. Zato je vrlo često ime Ang (što znači beba), Nullu (plačljivko), Čikade (brbljavac), ali su popularna i kićena imena, npr. Gjalzen (veliki kralj), Norbu (dragulj), Thandup (uspješni) i sl. Tensing znači »pouzdani«, a zapravo se čita Tensin. Slovo g na kraju nastalo je engleskom transkripcijom i toliko ušlo u upotrebu da bi ga danas bilo nemoguće izbaciti.

Sela plemena Šerpa smještena su u podnožju Everesta i Nuptsea, u dolinama koje natapaju himalajski ledenjaci. Područje Šerpa-landa proteže se na doline Solu, Pharak i Khumbu. Najčišći Šerpe su oni iz Khumbua, a oni podalje od Himalaje već su miješani s Nepalcima. Glavno naselje je Nemče Bazar, udaljeno oko 150 km od glavnog grada Nepala Kathmandua. Šerpa ima oko 100.000. Većinom žive po malim zaseocima koji se penju u Himalaju i preko 3500 m u visinu. Možda je baš u tome razlog nevjerojatnoj izdržljivosti i lakom prilagođavanju Šerpa na visinske teškoće.

Šerpe se ipak ne odlikuju naročitim zdravljem. Među njima dosta hara tuberkuloza i malarija i prosječan život traje oko 35 go-

Naš logor na podnožju Anapurne

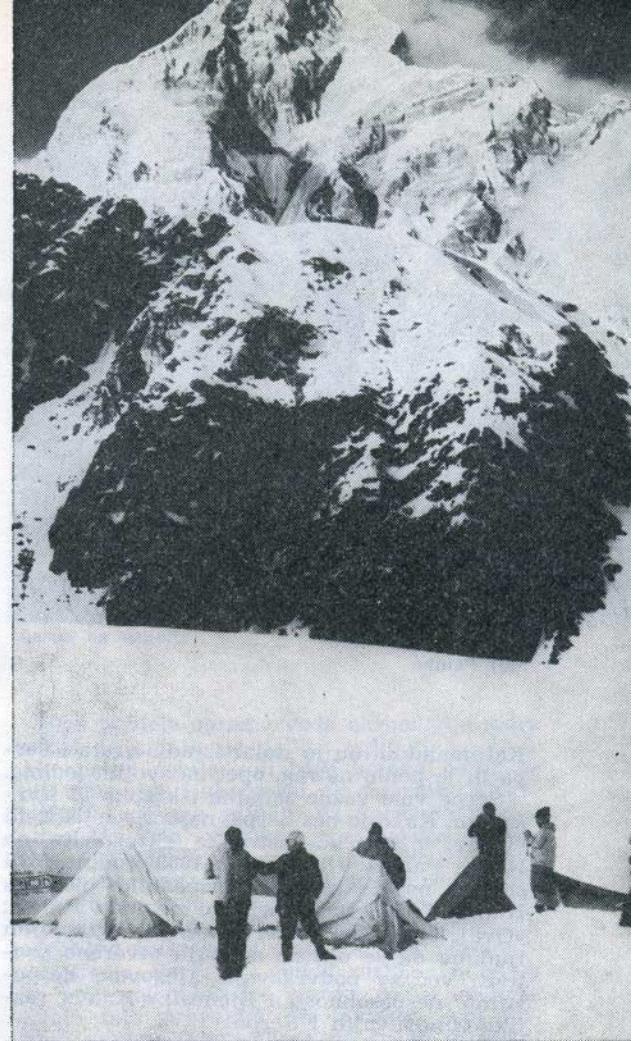
dina (u Jugoslaviji 67). Uzrok tome je u sirotaštvu, teškim uvjetima života i oskudnoj prehrani. Zemlja im je neplodna. Čak do visine od 4000 m sade povrće i krumpir. Na toj visini je u evropskim planinama vječni snijeg i led, međutim, Himalaja se nalazi znatno južnije, otprilike na širini 200 km južno od Kaira. Do 1950. godine, kada je Tibet anektiran Kini, Šerpe su imali žive trgovačke i kulturne veze preko prevoja Mang Pa (5600 m!). Karavane yakova prenosile su u Tibet kožu, maslac i šećer u zamjenu za sol i vunu. Danas je ta trgovina gotovo posve zamrla.

Sela su velik dio godine u snijegu, a kuće nehigijenske i prepunučene. Građene su od kamena, s drvenim krovovima. Pred kućom obično vijori molitvena zastava. Kao gorivo služi im osušena balega od yaka. Prizemno je smještena stoka, a na katu borave ljudi. U jednoj spavaonici živi i po nekoliko obitelji. Slično kao u našim dinarskim planinama, imaju po dvije kuće: ljetnu u visinama, u blizini obradivih polja, a zimsku u toplijim nižim krajevima.

Sve su to razlozi zbog kojih Šerpe unatoč velikoj ljubavi za rodni kraj stalno emigriraju. Glavni smjer iseljavanja je indijsko planinsko ljetovalište Darjeeling (Dardžiling) koje je među planinarima postalo poznato 1953., kada je ovdje indijska vlada osnovala Himalajski institut i postavila mu na čelo glasovitog Šerpu Tensinga, osvajača Mount Everesta.

Za Šerpe je počeo novi život s erom himalajskih ekspedicija. Već njihovo sudjelovanje u prvim ekspedicijama u svojstvu nosača pronjelo im je glas širom svijeta. Bilo je to prilikom britanske ekspedicije 1921. godine na Everest. Njihova nevjerojatna izdržljivost u visinama, snalažljivost u planinskim uvjetima života i prije svega neobjasnjava sklonost osvajanju himalajskih vrhova dovele je do toga da su s vremenom postali nezamjenjivi članovi svih himalajskih ekspedicija. Svi pošteni i iskusni himalajci priznaju da na svijetu nema boljih visinskih nosača i ujedno penjača koji bi bili toliko ravнопravnii bijelcima i po sposobnosti i po vještini i po ambicijama. Na osnovu vlastitog iskustva sa Serpama mogu ustvrditi da bi bez Šerpa bilo nemoguće ostvariti sva ona osvajanja 8-tisućnjaka počevši od Herzogovog uspona na Annapurnu 1950. i osvajanja Mount Everesta, pa do naših dana. Šerpe su oni koji na svojim leđima iznose terete iz glavne baze u visinske logore, takve terete kakve bijelci ne bi mogli ponijeti, a kad bi ih i ponijeli, ne bi im više preostalo snage za juriš na vrh. Šerpe su svijesni svojih sposobnosti i ponosni su na njih. Osvajač Everesta Tensing kaže u svojoj autobiografiji:

»Nitko ne može tako teške terete tako dugo nositi ni tako visoko dopremiti kao mi. To nas čini ponosnim. Drugi priprosti ljudi boje se planina. Mi ih se ne bojimo. Naše terete nosimo kroz snježne oluje i lavine, preko glečera i ledeni pukotina. Mi ih nosimo u takve visine na koje ih drugi čovjek uopće ne može dopremiti.«

Naša glavna baza pod Mačapučarom (7000 m)

Voda pobjedničke ekipe na Everest pukovnik J. Hunt u svojoj knjizi »Pobjeda nad Everestom« lojalno priznaje važan udio Šerpa i ne štedi hvale: »Šerpe su veličanstveni! Njihova pomoć penjačkim navezima koji su imali najvažniji zadatka, njihov vlastiti individualni rad i zalaganje ne mogu se dovoljno pohvaliti. Uspjeli su da iznesu na visinu od preko 8000 m oko 400 kilograma opreme. I uvjek su bili dobro raspoloženi. Svi su ljudi u ekspediciji obavljali svoj posao bez žalbi i veoma dobro. U tome kao i u radu Šerpa leži najveća tajna našeg uspjeha.« Hunt hvali i žene Šerpa: »Šerpe je pratilo i dosta njihovih žena... Ja sam na to s oduševljenjem pristao jer su u naše društvo unijele život i veselje a bile su isto tako dobri nosači kao i muškarci.«

Zanimljiv primjer izdržljivosti Šerpa iznosi Austrijanac Herbert Tichy. On je na putu k Čo Oju sreo Šerpu koji je nosio na leđima drvo iz Himalaje do stolara u Kathmandu. Njegovo putovanje je trajalo dva tjedna. U

Moj Pemba

Kathmanduu mu je stolar izradio vrata i Šerpa ih je ponio natrag, opet na svojim leđima.

Šerpe vole važne zadatke i krepko ih izvršavaju. Kako je bez Šerpa, najbolje su iskusili članovi njemačko-austrijske ekspedicije na Nanga Parbat u Pakistanu 1953. godine, koji su kao nosače iznajmili pripadnike plemena Hunza. Jedan sudionik kaže za vodu Hunza: »Ovaj lopov ima takav položaj među svojim ljudima da se oni ne usuđuju otvoreno protiviti već se podvrgavaju njegovom despotizmu, nesposobnosti i lijienosti.« Kakva razlika između njih i Šerpa!

Ali Šerpe nisu samo visinski nosači, oni su i planinari. Upravo je nepojmljivo kako vole penjanje. Objašnjenje za tu osobinu neće biti u činjenici da im je postojbina na visini od 3500 m, ispod Everesta, i da su prema tome »rođeni planinari«. Sjetimo se našeg gorštaka koji planinu smatra nevoljom i čudi se planinarima zašto srljaju u tegobe i nevolje. Šerpe su prvi put saznali za planinarenje tek nakon himalajskih ekspedicija 1921., 1922. i 1924. godine u kojima su sudjelovali kao nosači. Po povratku u svoja sela oni su pričali neobične priče o bijelim ljudima koji dolaze iz dalekih zemalja, nose čudna odijela i velike cipele, jedu čudnu hranu iz limenih kutija i žele se uspeti na nebo. Otada je prošlo jedva pedeset godina. Danas se Šerpe smatraju stvorenima za planinarenje. Oni imaju neku prirođenu sklonost za osvajanje planina. Kao što su pripadnici plemena Gurka rođeni za vojnike, a oni iz plemena Sikha za milicionere i policajce, tako su Šerpe danas popularni kao penjači. Po mojem mišljenju u tome igra veliku ulogu smisao Šerpa za sportsku borbu ili, iskreno rečeno, veoma razvijeno častohleplje, čast ravnopravnog sudjelovanja s bijelcima u velikim ekspedicijama. Ali ima u njihovoj ljubavi prema pla-

ninama i nešto iskonskog, neobjasnivog. Treba vidjeti veselje Serpa kad ekspedicija nakon marša kroz tropsku klimu i džunglu stigne do snježnog pojasa. Tada veselju nema kraja. Valjaju se po snijegu, smiju se, viču do iznemoglosti, radosni kao mala djeca koja ne znaju šta bi od sreće.

Serpama nije glavna preokupacija novac, mogli bi ga zaslužiti na lakši i manje opasni način. Možda je najkratće opisao što ga vuče u planinu Šerpa koji je pratilo Evansa na Makalu. Kad su se u jednom trenutku rasstrgali oblaci i ukazao se himalajski vrh, on je rekao: »Šerpe vidjeti snijeg, Serpe biti sretni.« Još ljepši primjer koliko Šerpe cijene planinarsku slavu je slučaj sa Tichyjevim sirdarom Pasangom. On je već dvadeset godina imao ženu koju je volio, a s njom i sedmero djece (dva sina su sudjelovala zajedno s njim na Co Oju). Na putu se zaljubio u 20-godišnju Šerpani Jang Čin (Dragi kamen). Vjera mu je dozvoljavala da uzme i drugu ženu, ali u Himalaji vjenčanje stoji mnogo novaca. Umjesto da plati uobičajeni »miraz«, sklopljena je ovakva pogodba: Ako Pasang osvoji Co Oju dobit će djevojku besplatno. Pasang je stigao na Co Oju i putovanje je završilo vjenčanjem.

Šerpe svoje zadatke shvaćaju vrlo ozbiljno. Prije sudjelovanja u velikim ekspedicijama mnogi od njih naporno treniraju. Evo što kaže veliki Tensing: »Prijе svake velike ekspedicije obavljao sam vježbe za postizavanje kondicije. Svako jutro sam rano ustajao, stavljao u naprtnjaču mnogo kamenja te poduzimao duge marševe u planinu. Prestao sam piti i pušiti i nisam zalazio prijateljima.« Zato nije nikakvo čudo da Šerpe u visinama briljiraju svojim sposobnostima. Pri usponu na Dhaulagiri koji su organizirali Švicarci 1953. godine tri Šerpe su se oklznuli u dubinu. Nakon 500 metara zaustavili su se neozlijedeni i nastavili uspon!

Otkada je u Darjeelingu osnovan Himalajski institut sa ciljem da promiče planinarstvo, nisu više rijetki samostalni usponi Šerpa na himalajске vrhove. Šerpe koji su se iskazali naročitom sposobnošću u ekspedicijama dobivaju naziv »Himalajskog tigra«. Takva titula donosi ne samo slavu i poštovanje u plemenu nego i materijalnu korist, jer himalajskie ekspedicije uvjek nastoje angažirati iskusne »Tigrove« koji su ne samo najbolji sirdari nego i članovi jurišnih ekipa.

Velik je popis Šerpa koji su uspjeli zajedno s bijelicima stići na himalajске vrhove, ali je velik broj i onih koji su to platili svojom glavom. Renomiranom Šerpi često je plaća sporedna, on stavlja život na kocku i nema veće časti za njega nego sudjelovanje u jurišnoj ekipi. Iskusni ekspedicijski voda J. Hunt prilikom prvog uspješnog juriša na Everest dodijelio je Hillaryu Šerpu Tensinga, premda je imao na izbor dovoljno sposobnih bijelih penjača. Pobjeda je pokazala svu opravdanost njegove odluke. Tensing je svoje osjećaje izrazio ovim riječima: »Ja sam sretan čovjek. Cijelog svog života želio sam se uspeti na Everest. Cijelog svog života sanjao sam o tome, a sada je taj san ostvaren.

To se ne događa mnogim ljudima. Sedam puta sam pokušavao. Na kraju mi je planina bila milostiva i ja sam joj zahvalan za to.«

Zanimljiv je taj polet Šerpa za razliku od ostalih azijskih naroda koji su skloni ljenčarenju. Tensingov nećak Gombu Navang bio je čak dva put na vrhu Everesta. Nima Dorđe bio je na Dhaulagiriju, a sjetimo se i Pasaanga na Čo Oju. Dakako da su mnogi platili svoju ambiciju glavom, nestali u ledenjačkim pukotinama ili pod snježnim lavinama, ali priče o teškoćama kao da ih još više potiču na hrabrost. Moj Pemba nije ni trenutka okljevao da me prati usred snježne mećave na vrh koji sam izabrao u masivu Annapurne, premda nije znao što nas čeka na usponu (nisam mu rekao da sam taj uspon planirao ranije, još za lijepa vremena).

Od neocjenjive je koristi iskustvo Šerpa i njihova požrtvovnost. Upravo zbog toga je danas neusporedivo lakše organizirati osvajanje nekog 8-tisućnjaka u Himalaji nego uspon na mnogo niže vrhove u drugim planinama svijeta. Šerpe lišavaju bijele penjače svih onih svakodnevnih briga koje inače znatno opterećuju ekspediciju, tako da je putovanje po Himalaji pravi užitak u usporedbi s ekspedicijama koje ne raspolažu sa Šerpama. Oni se brinu ne samo za transport, kuhinju, uređenje logora i održavanje opreme, nego su uza sve to dobri vodiči, iskusni poznavaci leda i lavina, što je mnogim ekspedicijama uštedjelo ljudske živote. Tako je npr. Ang Tarke na Annapurni upozorio Francuze da je logor IV postavljen na lošem mjestu i premjestio ga na vlastitu odgovornost. Nekoliko sati iza toga se tamo srušila lavina.

Vrijedna je osobina Šerpa njihova samoinicijativnost i voduzetnost. Njima ne treba mnogo direktiva. Djelovanje im organizira vođa kojeg zovu sirdar. Šef ekspedicije povjerava sirdaru dnevni zadatak i može biti prilično siguran da će biti izveden na najbolji mogući način. Šerpe su ponosni na stečeni ugled i pazit će da ga ničim ne okrnje. Dakako, da će sa Šerpama početnicima biti teškoča i zato je kod izbora Šerpa potrebno stanovito iskustvo.

Na osnovu ustaljene prakse bolji Šerpe ne nose prtljagu do glavne baze, to je zadatak »običnih« nosača, početnika, kulija ili žena. Nepisano je pravilo da su Šerpe visinski nosači i oni do glavne baze nose samo svoju osobnu opremu. Dok se nosači moraju sami brinuti za svoju prehranu, prehrana Šerpa ide na teret ekspedicije. Osim toga ekspedicija je dužna svakog Šerpu opremiti kompletom alpinističkom opremom i odjećom koju on ima pravo zadržati po završetku pohoda. Pri svom prvom susretu sa Šerpama na aerodromu kod Pokhare bilo mi je u prvi tren neobjasnivo odakle kod Šerpa toliko šarenilo opreme, počevši od vestona svih mogućih tipova, pa do vunenih kapa različitih boja. Bili su to »trofeji« iz ranijih ekspedicija. U toj šarolikoj opremi Šerpe su se s važnim izrazom na licima kočoperili među običnim Nepalcima.

Serpa na usponu

Kod podjele opreme voda ekspedicije mora paziti da svi Šerpe dobiju jednaku opremu. Ako netko dobije koji bolji komad, ostali će biti zbog toga ljubomorni. Po povratku s ekspedicije mi smo odlučili da Šerpama poklonimo što više od svoje planinarske odjeće. Da ne bi došlo među njima do razmirica, sve skupljene predmete uručili smo sirdaru koji je najbolje znao kako će ih raspodijeliti. Jedini dio opreme za koji Šerpe nisu pokazali naročitog interesa bile su, začudo, planinarske cipele. Šerpe su malog rasta, a noge su im proporcionalno još manje, pa su im naše cipele bile preveličke. Ne jednom sam doživio u nepalskim selima da su se mještani okupili oko mene s pogledom oborenim u tlo. Čudio sam se tome sve dok mi Šerpe nisu objasnili o čemu se radi: promatrali su moje cipele jer tako nešto golemog mnogi od njih nisu vidjeli u svom životu (gojzice broj 43).

Z vrijeme pohoda Šerpe se ne druže s kulijima, a u kampu imaju svoj posebni dio koji je odijeljen od bijelačkog, ali isto tako i od onog koji je namijenjen kulijima. Običaj je da svaki Šerpa ima svog određenog sahiba. Kod toga se pazi da ugledniji Šerpa dobije uglednijeg sahiba. Jugoslavenska ekspedicija na Annapurnu 1969. nije poštovala to pravilo, pa su Šerpe bili u neprilici. Vođa ekspedicije Aleš Kunaver opisuje kako je taj problem konačno bio riješen:

»Treći dan puta doble su naše demokratske namjere moralni slom. Sirdar Anulu me je pri podnevnom kupanju službeno posjetio i protestirao da tako dalje više ne može biti, jer ni jedan Šerpa ne zna kojem sahibu mora najprije pripremiti ležaj ili donijeti jelo, nego da moramo svakome odrediti njegovog sahiba. Nakon kraće polemike morao sam popustiti i za nagradu sam dobio starog Purkipu, koji je bio najstariji čovjek u ekipi.

Na padini Anapurne

Taj je slijedećih dana s ponosnim licem nosio najprije blagajnu, a zatim mi je svaki dan tri put predlagao da bi nosio još i pušku. Kad mu je to konačno uspjelo, bilo je zadovoljeno njegovoj šerpovskoj reputaciji i on je opet zadobio svoj duševni mir. Odsada su Šerpe više ili manje pokazivali svoju pri-padnost. Po činu je najviše avanzirao Šerpa koji je za Tonetom nosio herbarij i žensku mrežu za kupovanje, punu nabranog svje-žeg bilja.«

Šerpe imaju i svoju organizaciju. Zove se Himalayan society, a sjedište joj je nedaleko vladine palače u Kathmanduu. Zahvaljujući njezinim uslugama ekspedicije su lišene ne-kadašnjih teških briga oko skupljanja ljud-stva. Taj zadatak preuzima udruženje Šerpa. Država je utvrdila i jedinstvene tarife. Tako npr. sirdaru pripada dnevno 25 rupija, visinskom nosaču 15, a običnom nosaču 10 rupija (1 USA dolar je po službenom kursu 7,5 rupija, na crnoj burzi oko 10). Osim toga ekspedicija mora osigurati Šerpe za slučaj nesreće po osobi na 20.000 rupija. Taj novac u slučaju smrti pripada obitelji pokojnoga.

Za evropske je pojmove nagrada koju Šerpe dobivaju vrlo skromna, pogotovo kad se uzme u obzir njihova požrtvovnost i sa-moinicirativnost koja se ne može naplatiti nikakvim novcem. Istina je da Šerpe vole bakšiš i darove, ali daleko od toga da bi im najvažniji bio novac. Oni znaju cijeniti ljud-ske osobine u sahibu. Predratni himalajac H. W. Tilman bio je poznat po stalnoj osku-dici novca i velikoj štedljivosti što mu kod Šerpa, dakako, nije moglo pribaviti naro-čitu naklonost. Ipak, oštromunni Šerpa Ang Tharke ocjenjuje Tilmana s mnogo simpatija:

»Tilman uvijek dolazi u staroj odjeći. Sva-ke je večeri mora krpati, a idućeg dana odjeća mu je opet poderana na drugom mje-

stu. Šerpa koji je lani bio s njime vratio se s izbodenim palcem, toliko je morao krpati Tilmanovu odjeću. Na svršetku ekspedicije on ništa ne poklanja, već sve uredno spremi u sanduke. Iduće godine vratit će se s istim stvarima. On također ne daje veliku napoj-nicu, ali nikada ne zaboravlja Šerpe koji su jednom bili s njim. Ujutru on vrlo rano ustaje, često prije Šerpa. Ne dopušta da ga poslužuju, kao drugi sahibi, i često sam spremi svoje obroke. Čući pored vatre i kuha kao da pripada nama. Zbog toga ga svi veoma volimo.«

Izgleda da su i članovi dosadašnjih jugo-slavenskih ekspedicija postigli kod Šerpa pri-ličan ugled. Kad sam u Kathmanduu u Hi-malayan society pokušao kod Šerpa urediti neka organizacijska pitanja za buduću jugo-slavensku himalajsku ekspediciju, ugodno me iznenadilo njihovo radosno reagiranje na vijest da opet dolaze naši alpinisti na čelu s Alešom Kunaverom.

Kolikogod Šerpe cijene korektan odnos bijelaca prema njima, toliko jedna uvredljiva riječ ili omalovažavajuća gesta može u tre-nutku razbiti harmoničnu atmosferu i pri-jateljske odnose. Oni koji nisu znali poštivati ljudsko dostojanstvo Šerpa i shvatiti da njihova stroga pravila ponašanja nisu odraz ser-vilnosti nego tisućeljetne kulture staroga Ori-ja, imali su u njima samo korektne rad-nike ali ne i prijatelje. Tensing o tome kaže u svojoj autobiografiji:

»Mi se brinemo za naše sahibe, kuhamo im jelo, priređujemo čaj, održavamo njihovu opremu i pazimo da se u šatorima dobro osjećaju. Međutim, mi to sve činimo iz osjećaja drugarstva, a ne što bismo se osjećali njihovim slugama. Mi to činimo dobrovoljno i rado. Mi nismo kuliji. Danas se kaže: kuliji će biti isplaćeni, a Šerpe nastavljaju s uspo-nom.«

Bijelci koji to nisu znali shvatiti stekli su prezir Šerpa, »izgubili su svoje lice«. Tako je npr. jedna grupa Šerpa napustila nasred puta ekspediciju u kojoj su s njima postupali kao s kulijima. Odrekli su se zarade jer je bio povrijeđen njihov ponos. Tensing tvrdi da se dugo kolebao prije nego je pristao da sudje-luje u Huntovoj ekspediciji na Everest: »Po-znavao sam Engleze s mnogih ekspedicija. Njih sam poznavao bolje od svih drugih stra-naca. S njima sam se sporazumijevao na njihovom jeziku, izlazio sam s njima dobro na kraj, a neki su bili moji prijatelji. Ali En-glezi su hladni. Oni su uvijek držali razmak i povlačili osjetljivu granicu između sahiba i nosača.«

Oštare riječi kakvima se bijeli penjači znaju objašnjavati međusobno ili osorni nastup, svaki Šerpa bi osjetio kao uvredu koja se teško briše. Zbog toga je u većini ekspedicija uobičajeno da se bijelac u slučaju nekog spo-ra ne objašnjava sa Šerpm nego s njihovim vođom kao posrednikom. Sirdar je uvijek ugledniji Šerpa koji ima utjecaja na svoje ljude, koji bolje poznaje engleski jezik i eks-pedicisku organizaciju. Bijelci zapravo ni ne-maju potrebe da se izravno obraćaju Šerpa-

ma radi organizacije nekog zadatka, to je stvar sirdara, on će ga redovito bolje obaviti nego bijelci.

Serpe su neizmjerno ponosni da mogu u ekspediciji ravnopravno sudjelovati s alpinistima. Taj njihov osjećaj veličine naročito dolazi do izražaja u ophodenju s običnim nosačima. Serpe se prema njima drže prilično rezerviraju jer nosač je »samo« prosti namjani radnik koji ne shvaća što je to alpinizam. Oni preziru nosače kao manje vrijedne ljudi. Predbacuju im da nemaju osjećaja odgovornosti i da u slučaju opasnosti ili vremenske nepogode bacaju prtljagu i bježe.

Drugarski i prijateljski odnos između bijelaca i Serpa zna urođiti upravo nevjerljivim efektima. Kad su Švicarci pod vodstvom Lambert-a pokušali, navodno nelojalno, preteći Herberta Tichyja pri usponu na Čo Oju 1954. godine, ponosni Tichyjev sirdar Pasang Dava Lama zakleo se: »Sam ču sebi prerezati grkljan, ako Lambert stigne prvi na vrh« — i zatim je izveo tako fantastični podvig da ga je gotovo nemoguće objasniti na prirodni način. Odjurio je u bazni logor po potrebnim penjačkim materijalima i vratio se u tako strahovitom tempu da je u jednom danu svladao sve logore za što bi inače trebalo četiri dana. Zahvaljujući Pasangu Tichy je prvi osvajač Čo Oje. Ali i Tichyju treba priznati primjernu požrtvovnost kakva se rijetko viđa kod bijelaca. Kad je u jednom visinskom logoru vjetar zahvatio šator sa Serpama i počeo ga vući u dubinu, Tichy se bacio na šator i zadržao ga golim rukama (rukavice je u tom trenutku imao u džepovima). Zario je šake u snijeg i one su se smrznule za nekoliko minuta.

Nezaboravan i ganutljiv bio je naš oproštaj sa Serpama nakon povratka iz Annapurne. Njima nije bilo teško dva sata pješići do aerodroma da bi nam organizirali ispraćaj. Stvorili su špalir do aviona, obasuli nas cvijecem i još dugo nakon uzleta mahali rukama u znak pozdrava. Vjerujem da je mnogima od mojih suputnika u tom trenutku bilo žao što dan ranije, kod skupljanja darova za naše Serpe, nisu posegli dublje u džep.

Spomenuo sam već da Serpe na neki neobjašnjivi način upravo ropski odano služe bijelcu, ali da im istodobno uspijeva zadržati i puno poštovanje prema sebi. Vrlo su uglađenog ponašanja, ali za razliku od ostalih Nepalača, posve su bez kompleksa u ophodenju sa sahibima. Ovi mali krhki ljudi ujedno su plaćeni vodiči i prijatelji, drugovi i zaštitnici. Premda većinom nepismeni, neobrazovani i još mladi, imaju pravila ponašanja koja su po svojoj finoći iznad evropskog bon-tona, ona vuku korijen iz stare kulture Tibeta i Kine. Njihova uslužnost Evropejcima izgleda pretjerana. Nije ništa neobičnog da Serpa drži sahibu pod nosom maramicu kad se taj želi useknuti ili kihnuti.

U početku mi je zadavalo mnogo brige kako da Serpama uvratim njihovu silnu pažnju. Nekima od nas je ta stalna briga čak postala i neprilična. Od jutra do mraka, pa i noću, stalno smo osjećali njihovu prisutnost. Štograd Serpa radio i kolikogod daleko bio, uvijek jednim okom motri treba li nešto njegovom

Naši Serpe u akciji

sahibu. Jedan od naših Serpa, na primjer, vratio se čitav sat hoda nizbrdo da mi donese zaboravljeni svjetlosničar. Sa smješkom je odbio baksšiš. Njemu je bila dovoljna nagrada kad je vidio kako sam odahnuo od brige i strepnje. Nemoguće mi je zaboraviti i dragog Pembu koji mi je uoči juriša na vrh, još prije zore, donio u šator topli doručak i tražio da za vrijeme jela pružim noge iz šatora da bi mi pričvrstio dereze i tako mi prišedio taj neugodni posao po najvećoj smrzavici.

Drugarstvo Šerpa se ne iscrpljuje na tim sitnim pažnjama. Poznata je požrtvovnost Serpa kad je bijelac u životnoj opasnosti, pa i žrtva vlastitog života. Velik je broj takvih primjera na kojima bi evropski penjači imali šta naučiti iz planinarske etike. Klasičan je slučaj Pasanga Kikulija koji je s dvojicom svojih drugova prilikom američke ekspedicije 1939. na K2 izveo nadčovečanski napor da spasi iznemoglog penjača Dudleya Wolfea. Njih trojica su u jednom naletu, u jedan dan, prešli sve logore, od baznog do logora VI, nážlost uzalud, jer je snježna oluja i njihova zaujijek progutala. Poznato je junačko djelo Gay Laya, besprimjerno u povijesti alpinizma. On je 1934. prilikom neuspjele njemačke ekspedicije na Nanga Parbat ostao u snijegu uz iscrpljenog Willyja Merkla i s njim umro, iako se sam mogao spasiti. A osobno sam bio svjedok strašnog prizora kad se prilikom našeg uspona iz glavne baze okliznuo u dubinu jedan Nijemac koji se penjao nekoliko metara od mene, i trenutačno nestao u magli. Šerpa po imenu Patemba bez oklijevanja se u istom času bacio za njim u dubinu. Srećom se sve dobro svršilo i pola sata kasnije već su njih dvojica penjali dalje, ali ovaj put u navezu.

Zagonetna je ta neobična hrabrost Šerpa i preziranje smrti. Evropski duh se brani od

smrti, Azijci su fatalisti. Njima je smrt samo prirodni konac života i zato je se ne boje. Šerpe znaju umirati mirno, Evropejcju je smrt katastrofa. Šerpe bi bez bijelaca u mnogim prilikama ostali gore, ne bi se borili za život, jer čovjek ne treba mijenjati volju bogova. Hrabrost Šerpa bilo bi pogrešno protumačiti neoprezom jer svaki od njih, osim početnika, vrlo dobro pozna planinske opasnosti. Tako je npr. Tensing 1950. godine odbio da s Marshom pade na vrh Nanga Parbata i situaciju ovako ocijeno: »Imamo pre malo nosača da bismo mogli dolje prenosi ljudi sa smrznutim udovima.« Sahibi su ipak pošli dalje, jedan se vratio sa teškim smrzotinama, dva su zauvijek ostali gore.

Na svom putu u Himalaju mogao sam se i sam osvjeđoći o njihovu oprezu. Na svakom iole sumnjivom mjestu Šerpe su montirali tzv. fiksnu užad, pa i na takvim mjestima gdje bismo bez mnogo razmišljanja riskirali slobodno penjanje. U početku smo sa smiješkom odbijali da iskoristimo takva osiguranja, ali smo potpuno promijenili naš stav nakon spomenutog okliznua jednog penjača. Evropski penjači učili su od Šerpa!

Čudno je kako i vrlo mladi Šerpe, početnici, koji prvi put sudjeluju u ekspediciji, vrlo brzo shvaćaju ekspedičijsku tehniku i sve tekovine civilizacije (nažlost i viski). Šerpe koji je prvi put u životu video kako se postavlja šator, nakon 3–4 dana već je sposoban za posve samostalni rad. I treba to vidjeti, kako kompletan logor nikne za desetak minuta!

Sve himalajske ekspedicije hvale nevjerojatnu brzinu kojom Šerpe prihvataju sve što je novo, počevši od sitinica svakodnevneg života pa do vrhunske penjačke tehnike. Začudo, ipak ima jedna stvar koju odbijaju: to su plinska kuhala. Premda se prije uspona iz glavne baze nastoji ostaviti svaki suvišni gram opreme, oni će radije ponijeti u visinu gomile cjepanica i pod tim teretom propadati u snijeg, nego da ponesu svremeni pribor za kuhanje. Kasnije sam shvatio zašto je to tako. Plinsko kuhalo ne može zamijeniti logorsku vatru oko koje se ljudi mogu ugrijati i posušiti mokru opremu.

Nakon napornog dnevnog rada, navečer, uz logorsku vatru započinje njihov društveni život. Ubrzo zaboravljaju na svakodnevne probleme i njihov veseli karakter dolazi do punog izražaja, čak i više nego u njihovim selima. Naročito kad su s njima Šerpani, njihove žene. Vole pjesmu i ples, a sviraju na instrumentu sličnom gitari, tibetanskog porijekla. Imaju vrlo razvijen smisao za sportske igre. Na Makaluu su u snijegu igrali ragbi, a kod susreta japanske ekspedicije na

Manaslu sa švicarskom na Dhaulagiri odigrali su njihovi Šerpe nogometnu utakmicu.

Uz veselje svakako ide i alkohol. Pijanjevanje i sklonost hazardu glavne su mane Šerpa. Ti toliko pouzdani momci, čim se domognu čanga ili čampe, alkoholnog pića od prženog ječma, postaju drugi ljudi. Zbog toga se ekspedicije klove noćenja u selima. Gostoljubivost Nepalaca svršava s pijankama koje traju do jutra, pa i još duže. U takvim prilikama ekspedicijama prijeti rasulo, makar imale najbolje Šerpe. Liječnik jugoslavenske ekspedicije na Annapurnu 1969. dr J. Andlović opisuje neprilike koje je imao sa svojim Šerpmom Ang Tembom kad je pao u »vinoravni« položaj i razbio mu kiruršku svjetiljku. U jednom selu pijanka se svršila tučnjavom, a pomirba se opet morala proslaviti drugom pijankom. Upravo je tragikomična postala situacija Huntovoje ekspedicije na povjedničkom povratku s Everestom 1952. godine.

»Ima li išta na svijetu — pita Hunt — što je Šerpama draže od dobre zabave? I zar može postojati bolje opravdanje da se čovjek malo opusti niz vodu, nego što je osvajanje Everesta? Šerpe nisu gubili vrijeme i od onog trena kad su stigli u prvo selo, počele su pijanke. Petog juna, pošto smo čitav dan čekali Šerpe, stiglo ih je samo nekoliko. Bili su prilično pijani. I što je vrijeme više odmicalo, društvo je postajalo sve veselije. Na kraju moralni su sahibi sami krenuti dalje... Sutradan su penjači našli na veoma žalostan prizor. Nasred staze ležao je Pemba. Bio je mrtav pijan, oči su mu se caklile. Na puteljku popriječko ležao je još jedan Šerpa i mirno spavao...«

Ali zar možemo Šerpama zamjeriti ono isto što čine bijelci? Nakon uspona na Annapurnu 1969. naši su penjači toliko pili zajedno sa Šerpama, da je ekspedičijski liječnik imao prilično napornu radnu noć. Spomenuo sam, evo, radi objektivnosti i nekoliko loših osobina Šerpa. One međutim ništa ne umanjuju njihove nenadoknadive odlike. Možda ne bismo mogli bolje završiti ovaj prikaz nego citatom francuskog himalajca Jeana Franca koji Šerpe, uz neskrivene simpatije, ovako ocjenjuje:

»Oni su pravi ljudi vječnog snijega. Već mjesec dana rade za nas, neosjetljivi su za vremenske nepogode, daju sve od sebe, spremni su na svaku žrtvu, ne jadikuju, usuđuju se da rade i preko granica snage, samo i jedino u namjeri da ispunje zadatak koji im je povjeren. Strano im je svako častohleplje. Naša je radost i njihova radost. Njihov je zadatak ispunjen kada nema više šta da se nosi, a to u Himalaji znači da smo blizu cilja. Tada se oni vraćaju dolje sretno pjevajući. Kakva divna pouka!«

Iz Konavala na Orjen

LUJO V. ADAMOVIĆ

VRANJE

Naša planinarska literatura nije bogata. Znatno zaostajemo za alpskim narodima u kojih je planinarska književnost važan dio nacionalne kulture. Nažalost, i ono malo vrijednoga što imamo, široj javnosti je najvećim dijelom gotovo nepoznato. Planinarski putopisi u prošlom stoljeću, prije pojave »Hrvatskog planinara« (1898), prvog našeg planinarskog časopisa, objavljivani su u raznim časopisima, revijama, kalendarima i sličnim edicijama koje su često bile samo od lokalnog značenja. Sjetimo se npr. dra Radivoja Simonovića, klasičnog našeg planinarskog pisca. Njegovi najvredniji putopisi rasuti su po izdanjima do kojih je danas teško doći. Praktički su izgubljeni sve dok ih netko ne skupi i ponovno objavi — a oni su toga svakako vrijedni.

Jedan od naših velikih znanstvenika, botaničar Lujo Adamović, koji je čitav život istraživao planinski floru, bio je i dobar putopisac, premda je to danas malo kome poznato. Zaslugom našeg suradnika Radivoja Kovačevića iz Srijemskih Karlovaca, koji je otkrio jedan Adamovićev putopis iz 1896. godine, prepisao ga i poslao nam prijepis, možemo taj članak reproducirati u našem časopisu i tako ga izvući iz zaborava.

Putopis »Iz Konavala na Orjen« objavljen je u »Brankovom kolu« broj 24. od 13. juna 1896. Taj časopis »za zabavu, pouku i književnost« izlazio je od 1895. do 1914. godine u Srijemskim Karlovcima. Vlasnik i urednik bio mu je ugledni gradačanin iz Srijemskih Karlovaca Paja Marković Adamov. Autor tog, mogli bismo reći klasičnog putopisa, Lujo Adamović (Rovinj 1864 — Dubrovnik 1935) bio je jedan od vodećih geobotaničara do Prvog svjetskog rata. Istraživao je floru i vegetaciju Balkanskog poluotoka, napose Srbije, Dalmacije i Bugarske. Bio je docent bečkog univerziteta i sveučilišni profesor u Beogradu. Poznat je bio kao protivnik pošumljavanja dalmatinskog krša stranim biljnim vrstama. Većinu znanstvenih radova objavio je na njemačkom jeziku.

Urednik

Avgusta 3. 1889. u 6 sati iz jutra uputih se iz Konavala, i to baš iz sela Pridvorja, na najvišu dalmatinsku planinu Orjen, koji se nalazi na samoj tromeđi Hercegovine, Crne Gore i Dalmacije.

Pridvorje se nahodi skoro na sredini Konavoskog polja i to na sjevernoj strani, pod planinom Snježnicom. To se selo sastoji iz više zaselaka, ili kako bi Konavljani rekli, kaznačina. Te se kaznačine zovu: Rudež, Narrtice, Orašje, Pod Dvorom i Dragovina. Kuće su skoro u svim zaseocima u gomili. Zgrade su mahom lijepo sazidane; neke su od tesana kamena a neke obijeljene. Sve su pokrivenе crijevom (kupama), a na svakoj su stakleni prozori. Obično su ove kuće dvospratne, i onda na gornjem podu stanuju ukućani, a u donjem je podrum i soba za poljske sprave.

Oko svake kuće ima i omanjih zgrada, koje služe kao ognjišta, košare, hambari, mlinice za masline itd. Od svih zgrada u Pridvorju najviše vrijedi da se spomene manastir sa velikom crkvom, pa dvor nekadašnjeg knezova Dubrovačke republike i ljetnikovac dubrovačkog vlastelina grofa Bundića.

Za ovu ekskurziju pogodih dvije vođe, jednog Konavljana, Mijajicu Kunjaninu, i jednog Hercegovca, Vidaka Kovačevića iz Kruševice. Sav potrebeni pribor bješe natovaren na jednu mazgu, koju Mijajica nemilostivo šibaše svakih pet šest koraka, uvjeravajući me, da bez toga ne ide i da to još nije ništa za mazgu!

Za čas ostavismo Pridvorje za sobom i nješto istočni zaselak Dragovinu, a uđosmo, idući sve na istok, u hatar dugog sela Lovor-

ne. I u Lovornoj su kuće isto kao u Pridvorju, a nalaze se sve s gornje strane puta. Položaj Lovorne je veoma romantičan, jer kuće ostaju pod strmim gredama Kišnika, na čijem se podnožju zelene gusti maslinski šumarnici, tako da svaka kuća izgleda kao bijeli lijer na zelenoj livadi. Ispod sela se protežu nepregledni vinogradni, koji se postepeno spuštaju u polje, da se tamo prošaraju oranicama i sjenokosima.

Na izlasku iz Lovorne povija se put malo na sjever i zaobilazi u luk, oko izvora rijeke Ljute.

Ljuta ima svoj naziv, po svoj prilici, otuda što izvire iz Ljuti, a može biti i stoga, što je uvijek ljuta (silna, srdita). Ona teče skoro jedan kilometar u južnom pravcu (do Donjih Milina), za tijem skreće zapadno-jugo-zapadno i teče tako Konavoskijem poljem od priliike dva kilometra, tj. dokle god ne primi s lijeve strane Konavosku (Vodovadu), s kojom zajedno teče dalje u vrlo čestim i kratkim zakukama, južnim pravcem sve do Jaza (kod »Gospe za lugom«) gdje ponire. Cio taj njen tok iznosi od priliike pet kilometara dužine. Pošto propadne u ponor, teče podzemno, ispod sela Popovića, skoro čitava četiri kilometra i na pošljetku, pod Konavoskijem stjenama — pred samom obalom morskom — izbija opet na površinu, da preda odmah svu svoju vodu pučini morskoj.

O postanku ove rijeke priča se u Konavlima interesantna legenda, koju ovdje iznosim onako, kako mi je saopćio uvaženi moj priatelj, poštovani gospodin, otac Avgustin Pavlić, dugogodišnji starješina manastira u Pridvorju.

»Nugdje u Zubačkom polju (u Hercegovini) igralo se dvoje djece kraj jaza, gdje silna voda utiče, dok je njihova majka, malo u više njih, prala vunu i kostret. Nesreća je htjela, da kukavnoj majci upadnu tamo oba sina i da se udave. Nu još gora žalost bi majci, što ne moga ižljubiti ni sahraniti njihove lješnine. U svome jadu kune svoju nesreću, kune i ukam tuče i samu vodu, te u jaz, gdje ista voda utiče, uvali mnogo vune i kostreti, da bi tijem zajazila bezdan. Za tijem, malo vrijeđe postajalo, začu se u Konavlima strašna podzemna jeka uz trešnju. To je čudo trajalo osam dana i svakoga je uplašilo i zgrozilo. Na jedan mah provali se pod nekijem ljetim obilna voda, koju prozvaše Ljutom.«

Od izvornog kraja Ljute put se odvaja sjeveroistočno k selu Dunavi, a istočno produžava dalje za selo Mrcine. Premda je, za moje putovanje, bilo mnogo preče, da udarim na Dunave, ipak sam volio svratiti na Mrcine, nešto s toga, što je to selo vrlo važna trgovacka tačka svijeh Konavala i pogranične Hercegovine (a toga dana bijaše baš pazarni dan), nešto opet iz ljubopitstva, da vidim mjesto, čiji je postanak skopčan sa vrlo zanimljivom pričom, za koju sam opet obavezan g. Pavliću. Ovo je dakle ta legenda:

»U davno doba, kad je još Epidaur (danasni Cavtat) bio na nogama, živilaše u tome gradu posve prikladna djevojka, koju zavolješe dva zendjila mladića, jedan, gospodar

svijeh Konavala, a drugi, vladar Epidaura. Ali ni jedan ne mogao pružiti ruku djevojci, prije nego joj uruči dar po njenu ćefu, jer njena odluka bijaše, da će poći za onoga, koji joj bolji dar prinese. Oba momka stadoše misliti, kako će bolje djevojku obdariti. Vladar Epidaura ode u bijeli svijet, da potraži i kupi dragocijenjeni kakav nakit, kovan zlatom a od dragog kamena. Dok ovaj po svijetu traži jabuku djevojci, onaj Konavala gospodar, bolji dar spravlja, biva veliku vodovadu (vodovod), koja bi vazda davala na pretek hladne vode žednome Epidauru, jer je bio u oskudici s vodom. Na taj rad natjera on sve svoje podanike obojega spola, i staro i mладо, te u dva mjeseca zgotoviti on, na divno čudo, tu vodovadu. Kad je sve bilo spravno, trebalo je da se vodovada svečano otvari i da djevojka iz Epidaura dočeka prvi mlaž vode konavoske baš na žlijebu. U tom baš stiže iz svijeta vladar Epidaura sa skupocijenijem darom za djevojku, ali se odmah na prvi mah sjeti, da ga je takmac u daru nadmašio, pa zato uput zamisli zlobnu prijevara da se osveti djevojci i svom suparniku. Pošle nekoga da u jažu (jarugu) umetne živu ljetnicu na kraju vodovade, tako da sa prvijem slapom vode izade iz žlijeba i zmija. Čeka narod u Epidauru bistro vodu iz Konavala da se istoj veseli, a pred samijem žlijebom čeka i gleda djevojka. Cuje se šum vode iz daljine, pa sve bliže; ali prije no će proteći voda, na izlazu iskoči ljetica, te ravno na prsi djevojci koju nemilo ujede i na istome mjestu usmrti. Smrt djevojčina pobudi veliko tugovanje u narodu, a najvišejad svoj osjeti gospodar Konavala, koga ova osvetna prijevara duboko ražali. Nu ipak, da bi na svojem dvoru djevojku dajbudi mrtvu, kad živu ne bi mu sudeno, odnose je na svoju postojbinu u Konavle, te tu je mrtvu tri dana cijeljavaše, — i s ovoga događaja, to se mjesto i danas zove Mrcine.«

Na Mrcine prispejmo stoprva oko 9 sati, baš kad je pazar bio u najvišem jeku.

Najobičniji objekti, koji se tu prodaju, jesu mahom sirovi produkti i stoka. Hercegovci doženu volova, konja, koza i svinja, a Konavljani im nude mazaga i ovaca; prvi do vuku vune, kostreti, pastrme, masla, sira, kupusa glavatog, repe, krbole, a nabavljuju za to od drugih vina, rakije, ulja, žita, soli, pa prtenijeh i suknjenijeh izrada.

Vrlo me je priyatno iznenadilo vidjeti, kako Konavljani i Hercegovci sasvijem prijateljski opće i bratimski postupaju.

Pri njihovu pazarenju vladaju mnogi lijepi patrijarhalni običaji, kojih nijesam nigdje na drugim mjestima mogao da opazim. Tu se kupcu daje stoka na probu nekoliko dana; ustupa se roba na vjeresiju bez ikakve garantije; mnogi se produkti daju u razmjenu za druge stvari, a ne prodaju se za novac i, što je najoriginalnije, Hercegovac je toga dana gost u kući svojeg kupca ili prodavaoca. Nu najinteresantniji fakt, koji sam tu konstatovao, bješe često kumakanje između Hercegovaca i Konavljana. Da bih taj fenomen sebi

objasnio, raspitah viđenje neke Mrcinjske domaćine, s kojima se tu poznah, te dobih objašnjenje, da Konavljani i Hercegovci ku-mju često jedni drugijem, iako su prvi katolici, a drugi pravoslavni. Osim toga, obaznahn tom prilikom, da se pogranični Hercegovci i Konavljani vrlo uredno uzajamno posjećuju o krsnom imenu, a to su sve očeviđni znakovi, da te dvije nahije, premda rastavljene političkom granicom i vjerom, ipak osjećaju da su iste gorie list.

O ručanje doba, pošto se bjesmo prilično založili i poodmorili u stranju (mehani), osta-vismo Mrcine i krenusmo dalje ka Hercego-vačkoj granici. Izviše Mrcina, baš na ulasku u Papratni Do, ostaje s lijeve strane, u kršu, Varina crkvice, ispod koje se sastaje sa Mr-cinskim putem ona putanja, koja se više Ljute odvojila za Dunave.

Papratni je Do vrlo uzan, ali dosta dug (preko 2 km). Sa zapadne je strane stijenjen strmijem odsjekom Pelinova brda, a sa istočne Borovikom, koji se spušta nešto blažim nagibom. Prema tomu, Papratni Do izgleda kao neka klisura a u stvari je to niz vrtača, poredanjih jedna ispod druge, na način ter-ase. Tu se očito ispoljio prelaz zimzelene primorske zone u zagorski, planinski kraj. Masline i smokve sasvijem iščeznuše, a i mrče, trišlje, vrijesi, rogači i somine ustupiše već mjesto drijenu, glogu i trnu; šta više, ni vitorijem vinogradima, pa ni njivama ne-maše više traga. već su sve one rupe i škravice u onjem ljutima zasadene krtolom, re-pom i kukuruzom, čije zelenilo prijatno godi oku. opkoljenu odasvuda surijem golijem sti-jenama.

Pri vrhu Papratnog skrenusmo istočno, te udarismo Pošnjom Ulicom, strmom, koziom stazicom, između vrlo gustijeh glogovijeh trnjava. Tu već stupismo nogom na hercego-vačko zemljiste.

Kada se popesmo na vrh Borovika, osta-vismo spomenutu putanju koja ide preko Brštanova Dola za Kruševicu, a spustimo se niz Luke u Prašnje Rupe, pa otuda nize Ulica udarismo na put koji ide iz Graba za Vrbanje i Orjen. Uz put najdosome na mnoge lokve, jedine vode u cijelom kraju! Te su lokve po negdje povećijeh dimensija (ima ih od 4 do 6 metara u prečniku), pa ne presušuju skoro nikako. Voda je u njima atmosferska, a za-ustavlja je debeli sloj ilovače, što se nalazi na dnu tijeh rupa.

Selo Ulice izgleda vrlo kukavno. Sastoje se iz nekoliko prizemnih, prosto sazidanih kućeraka, pokrivenih pločama. Oko kuća imaju neke rupe zasadene krtolom, kupusom i kukuruzom, i to predstavlja bašte i njive tijeh nadnjih ljudi! Pravo je kazao Nevesnjac kad je vidio Zupce: »Pa ovdje ima zemlje koliko da zabodem kolac, da privežem konja.«

Od Ulica do Vrbanja ide put nešto krševi-tjem golijem krajem, a nešto ljeskovom i bu-kovom gorom. Najljepši je kraj oko Siljevice, koja se nadnjela nad sam put svojim suno-vratjem gredama.

U Vrbanje stigosmo u prvi mrak Ispred sela je kasarna sa četom kordonske straže. Tu nas presretne jedno malo odjeljenje sa zapetijem puškama.

Nenaviknuti na te »počasne čete«, a još manje, da me se dočeka s puščanjem cijevima, upravljenjem meni »pred prsi« zapitah vodnika, želi li pasoš. Ali, kao da se on nađe uvrijeden na to pitanje, jer odgovori osorno, da on nije policajac, nego da će me strijeljati (ni više ni manje) što putujem noću.

— Zar vi ne znate da se na kordonu ne smije putovati noću? — upita me silni Arpa-dović.

— A šta da se radi, — usudih se ja da pri-mijetim, — kad se zamrkne u putu, kao ovo ja, na zdravlje?

— Treba stati, gdje se zamrkne, i tu leći i ne maknuti se s mjesta prije zore!

Taman htjedoh da mu odgovorim na to njegovo objašnjenje, kad neka krupna ličnost u bijelom vojničkom odijelu, prišavši k nama, naredi vodu, da se udalji, a mene malo pitomije zapita, kuda sam naumio i ko sam. Kad je dobio od mene dovoljno obavješćenja, javi mi da moram kod njega spavati, jer da u selu nema gostonice, što ja, onako umoran, jedva i dočekah.

To bijaše dakle komandant kordonske straže, četni kapetan, Čeh po narodnosti i — za čudo — ornitolog. U njegovoј spavaćoj sobi bijaše mnogo ispunjenijeh ptica po policama i stolovima, a u drugoj pobočnoj sijaset ka-veza sa mladijem sovama, čukovima, kuka-vicama i buljinama, s kojima se on najradije bavio.

Za vrijeme večere reče mi da će i on sutra sa mnom na Orjen, pa, zovnuvši jednog ka-plara, naredi, da nas u zoru probude i da dvanaest ljudi bude spremno za taj put.

U samu zoru vojnik nas probudi i javi da je vod spremam. Pošto se obukosmo i doruč-kovasmo, kapetan premetnu preko ramena svoj Drilling i mi se u 4 sata u jutro metosmo na put.

Prelazeći kroz selo Vrbanje, i to baš kroz Gornje Vrbanje (Donje Vrbanje ostaje 2 km južnije od Gonjega, a dijeli ih Lješteva Glavića), uvidjeh da su sva ta sela, u tom kraju Zubaca, podjednaka, samo što je ovo na zgod-nijem mjestu, te ima oko sebe divnijeh pla-ninskih livada i bogatijeh šuma.

Mi se odmah iznad sela počesmo peti uz Medugorje. To je, kako već i samo ime ka-zuje, kosa koja se nahodi u sredini između dvije druge, koje se skoro paralelno s njom spuštaju sa Orjena u zapadnom pravcu. Te druge dvije kose zovu se Gnjila Greda, a druga Ristovo Šljeme (a i Borovik). Prva povija sjevero-zapadno, a druga zapadno-jugo-zapadno. Između njih je dakle Među-gorje.

Penjanje je dosta zamorno, jer je putanja strma i kamenita, ali gusta hladovina visoki-je bukava, ublažava dosta taj teret. Na jednome priplanku, na čistini, najdosome na nekoliko čobana, koji bježu naložili jaku vatru i kravljahu vrlo veliku ugrudvanu go-

milu snijega. Vodu što je tekla iz te mase, koja se vrlo sporo topila, skupljahu u korigima i napajahu njome stoku. Tu su mi seljaci ispričali, da ima tu stoke i iz udaljenih sela, a to se s toga, što su se uvjerili, da je ovako topljena sniježna voda mnogo zdrava za stoku. Kad sam uronio termometar u prvo korito (neposredno ispod grudve snijega) po-kazao je temperaturu + 0,5° Celsija. Ta korita bijahu tako namještena jedno ispod drugoga, da voda iz prvog upada u drugo, kad se prvo napuni, pa tako opet ona iz drugog u treće, i iz trećeg u četvrtog gdje već stoka piye (ovo imadaše + 1,5!) Mi smo s tom vodom skuhali kafu, pa smo morali dva puta puniti špiritu-som onaj sud na dnu mašine za kavu (Schnell-sieder), dok je proključala voda.

Koliko je tako hladna voda zdrava za stoku, ne bih umio procijeniti, ali držim, da je svakako zdravija nego ona u lokvama, koja se ljetnjeg dana zagrije do + 14° i 16° i u kojoj se iz one ogromne količine žaba da procijeniti, koliko mirijada mikroskopskih (a ko još vodi računa o tome!) životinjica tu živi!

Izviše bukava nadlošmo na dosta lijep šumarak munike (*Pinus leucodermis*), kojoj je Orjen baš klasična lokalnost. Taj vrlo zanimljivi bor pada odmah lako u oči zbog bjeličaste kore, koja je isprepučana na pločice, razdijeljene dubokijem horizontalnijem žlijebovima, i zbog razvedene krošnje, koja nikada nije štitasta (kao u crnog bora) nego uvijek, više ili manje, nalik na piramidu. Munika je najlepša u kršu, a penje se do pod sam vrh Orjena, samo što je na višoj visini kržljava, te podsjeća u nekoliko svojim izgledom na kržljav Alepijski bor.

U 7 sati bijasmo već na Orjenu, i to na čvoru zvanom Mala Prasa, koja je visoka 1777 metara. Sa Prase se odvaja u sjeverno-zapadnom pravcu impozantna kosa Kalupna Greda koja se postepeno spušta ka varošići Grobu u Zupcima. Više Prase, sjeveroistočno, ide se ka tromeđi, koja prolazi baš preko vrha zvanog Vučiji Zub (1802 m), a u južnom pravcu se penjemo na najviši vrh Orjena, na Zubački Kabao (1895 m).

Orjen je sav krševit i strm. Na najvišoj tački nadlošmo jednu gomilu kamenja, ispod ovog dvije flaše u kojima su stajale ceduljice sa imenima oficira koji su izvršili triangulaciju. I nama se svidio takav način »ovjekovječivanja«, pa kad ispraznimo prvo staklo piva, uuvkosmo mu hartijicu sa našijem imenima i opet napravimo piramidu nad tijem flašama.

U Orjenu su Dinarski Alpi dostigli najvišu tačku i najmoćniji čvor. Otud se granaju

gorostasne kose u svakome pravcu, a naročito ka Hercegovini i Crnoj Gori. Najveća je ona kosa Jastrebica (1800 m) koja se od Vučjeg Zuba odvojila u sjevernom pravcu ka Bijeloj Gori. Nije manje moćna ni Pazuva (1770 m) koja je pošla od Orjena pravo na istok i razgranala se svuda po Krivošijama. Najčudnovatija je pak ona kosa koja se od Orjena spustila ka jugu i zove se Subra (1680 m). Tu je vijenac tako uzan a strane tako opet strme, bi rekao, da ništa živo ne može da se popne uza te padine. Nigdje nisam viđio podesnijeg i zgodnijeg primjera za oblike nazvane češalj, kresta ili testera nego što je Subra.

Pod gredama na Orjenu nadlošmo još dosta snijega, koji po tvrdjenju čobana ne kopni nikad, »nego ga crvi istroše!«

Pogled s Orjena tako je izvanredno raznovrstan, da se može slobodno tvrditi, da spada u najveličanstvenije u cijelom Srpsku.

Kao najviša tačka cijele okoline, ima sve ostale visove pod sobom, te dopušta putniku, da preko njih slobodno upravi svoj pogled i na najudaljenije krajeve.

S koje je pak strane ljepša panorama, to nije lako riješiti, jer su u raznijem pravcima vrlo raznolike slike.

Čaroban je pogled ka jugu, gdje se pružilo plavetno beskrajno more. Divan je i onaj ka istoku, gdje se sa nekom jezom gledaju mrke stijene surijeh Krivošijskih i Crnogorskih planina, u kontrastu sa veselijem zelenilom župnijeh polja. Krasan je i onaj u sjevernom i zapadnom pravcu, gdje nam se Hercego-vačka i Konavoska brda i doline predstavljaju kao grupe raznobojnog cvijeća i šiblja po kakvoj utrini. Jednom riječu, sve je bolje od boljega, — a kako i neće, kad je sve unaoko, kud god se okreneš i dokle god ti oko donire, sve sam naš kraj.

Pogledaš li sjeverno, eno ti Durmitora, koji se izdigao nebu pod oblake, da ti pokaže, gdje su junački Drobnjaci. Hočeš li istočno, eno ti Lovćena, koji je upro u Cetinjsko polje, sokolovo gnezdo. Hočeš li južno, tu je more, koje vjekovima cijeliva Boku. Osvrneš li se pak zapadno, Snježnica ti svojom visokom glavom, kojom se ponosno izdiže iznad svih ostalijeh okolnih planina, simbolično pokazujući, da se nalazi u zemlji starodrevnog zatočnika slobode i nezavisnosti, u Dubrovniku.

Eto, dakle, čitaoče, kakav je horizont koji ti daje Orjen, pa sudi sam, nije li jedinstven!

Sa Orjena siđosmo na Orjensku Lokvu, gdje prolazi put iz Vrbanja za Krivošije. Mi se sad tijem putem vratismo i stigosmo u Vrbanje oko jedan sat po podne.

Zapisi i doživljaji s Maglića

MILKO GRAŠOVEC

PD »ZAGREB-MATICA«

Konačno, taj dugo očekivani dan našeg odlaska je ovdje. Hrpa opreme spokojno leži naoko i samo čeka da je uguramo u naše uvijek premale »ruksake« i telećake. Mislim da naš dobri, stari Arhimed nije imao pravo kad je rekao, da na mjestu gdje stoji jedna stvar ne može stajati druga, mi to konstantno iz ture u turu pobijamo i, vjerujte mi, s uspjehom.

Svi smo tu: Miro, Edo, Siniša, Ivo, Mrvica i Milko. Iako miješano društvo, planinari-izviđači, cilj nam je isti: Perućica — Volujak — Maglić.

Miro, naš »tehnički« ekipa, uspio je kupiti rezervacije za vlak pa smo zaključili da nas svojim postupcima ponekad i ugodno iznenadi. Za našu Kustošiju smo prava mala senzacija. Izgledom ličimo na nešto poput manjeg »Foto-safarija« koji se sprema na Kilimandžaro. Zveckaju čture, a mačeta o Sinišinom pasu upozorava da se radi o pravoj turi. Na kolo-dvoru provjeravamo težinu naše opreme: važe svega stotinjak kilograma. »Kaj je to, dragi moji dečki, prema našoj grenlandskoj ekspediciji čija je oprema vagala »svega« nekoliko tona«. Međutim, ta nas Ivičina konstatacija nije posebno utješila.

Naša dobra »zagrebačka gužva« nije nas mimošla ni u vlaku, pa pomalo priviknuti na nju, prospavali smo noć u mrežama za prtljac. Uzlijemo u predgrade Sarajeva, a vitki minareti nas umiruju, jer smo tek sada sigrurni da smo sjeli u pravi vlak.

»Motorni vlak za Foču odlazi kroz pet minuta. Molimo putnike da zauzmu svoja mesta.«

Kako slatko zvuče riječi šefa stanice na Čengić-Vili, ali mjesta za nas šestoricu i ostalih pedestaka dobronamjernih putnika za Foču — niti slučajno. Na kraju, susretljivošću šefa, završavamo u prtljažnici vlaka sretni što ipak putujemo u željenom pravcu.

Evo nas u Foči, lijepom bosanskom gradiću koji se poput klina usjekao između visokih planina i nemirne hirovite Drine, a inače poznatog po bitkama za prošlog rata. Da iskoristimo nešto slobodnog vremena, odosmo se poput ostalih Fočana rashladiti na ukročenu Čehotinu, kamo se ovo poslijepodne preselila cijela mlada Foča.

Rumenilo neba na zapadu daje nam na znanje da sutra slijedi lijepi nastavak današnjeg dana i, naravno, prvi susret sa toliko priježljikivanom Perućicom.

Kasno u smiraj dana prisjepili smo na Tjentište gdje je još uvijek treštao od buke i pje-

vanja tisuća brigadira, koji su upravo te večeri napuštali Tjentište po svršetku svoje smjene. Nismo se pridružili njihovom veselju, već smo pronašli prvu mirniju livadu i uvukli se u naše tople vreće na spavanje.

Jedva da je počelo svitati, kad nas probudi marširanje stotine vojnika koji su odlazili na radne akcije — uređivanje spomenika borbe na Sutjesci. Nije se znalo tko je bio više iznenaden, mi ili oni, no nismo dozvolili da nas smetaju, već smo se bacili na pripremanje našeg prvog doručka — poklon »Plive«, na čijoj etiketi piše: »Hrana za jačanje trudnica i sportaša«. Jednoglasno smo zaključili da od nas nitko nije u drugom stanju pa smo počeli doručkovati kao sportaši.

Brzim planinarsko-izviđačkim korakom ostavljamo veliko radilište Tjentišta i već smo u kanjonu što ga s desna čine obronci Zelenogore, a s lijeva padine Maglića. Napokon, evo nas pred ulazom u kanjon Perućice, malen i neugledan. Tek ušće potoka potvrđuje da smo na pravom mjestu. Nema nam druge, nego skinuti gojizerice, podvinuti hlače i hrabro zagaziti u ledenu Sutjesku. Svi zavidimo dugonogom Siniši kojem je voda jedva do koljena, dok je Mrvici zamalo trebalo i znanje plivanja.

Prve poteškoće su prebrođene i već smo daleko odmakli uzvodno potokom. Redaju se prekrasni motivi koji vabe da ih fotografiski ovjekovječimo, ali preslabo osvjetljenje, zbog gustog raslinstva, to ne dozvoljava. Često smo prisiljeni da se zaustavimo pred obojenim stoljetnim stablima ili da zaobilazimo divovske odvaljene stijene. One su svojim padom u kanjon zaustavile potok i tako stvorile prirodne ustave koje zaustavljaju podivljalu Perućicu.

Daleka prigušena grmljavina upozorava nas da se približavamo Skakavcu, vrlo lijepom vodopadu, jednom od najviših u Jugoslaviji. Od mjesta gdje smo ga prvi puta čuli, pa dok nismo došli pod njega, trebalo nam je dobiti pola sata. Pomalo Dantevska atmosfera zaustavi nas za trenutak da registriramo tu sliku i da je ponesemo u krilo sadašnjice.

Ovdje donji tok Perućice završava poluamfiteatralno. Sa gornjeg ruba, uz gromoglasni šum, preljeva se Perućica u dubinu od 60—70 metara.

Poslije ugodnog odmora pod slapom krenuli smo desnom kosinom, oštro uz brdo. Morali smo mjestimično penjati u navezu, jer trošljive stijene često puta mogu prevariti.

Naš prvi logor, pod okriljem stabala stogodišnjaka, bio je ubrzo postavljen. Atmosferu mjesecine zamijenili smo sitnim osvjetljenjem baterijskog fenjera. Ivičina usna harmonika lagano je razbijala stravičnu tišinu koja se uvkula među ove divove. Tek u takvoj situaciji čovjeku se nameću misli o medvjedima i vukovima i nekako se sa nelagodom u duši udaljava od logora.

Rijetki su oni posjetioc Perućice koji iz nje odu suhi. Niti mi nismo bolje prošli. Prve teške kapi kiše nisu nam dozvolile da kre-nemo drugo jutro dalje šumom prema Trnovačkom jezeru. Koristimo neplanirani odmor za demonstraciju planinarsko-kulinarske vještine koja jedino preostaje da se skrati vrijeme i ubije dosada.

Tek sada smo u pravoj Perućici. Kiša je odavno prestala, a sunce na trenutke proviri kroz guste krošnje visokih jela, pa zatim nestane, a polutama nastavi carevati. Krećemo se uobičajenim stazama divljih životinja. Potput pravih planinskih puteva ispresjecale su Perućicu. Koristimo rijetke neobrašene proplanke da se brže probijemo. U takvim situacijama šaljemo naprijed Sinišu da svojom markantnom, bradatom pojavom uplaši medvjede koji su ovdje u Perućici (po pričanju pastira) prilično goropadni. Zahvaljujući Siniši, naš put kroz prašumu prošao je bez većih iznenađenja.

Podne je daleko odmaklo. Napredujemo sporije, a naprtnjače vuku prema zemlji potput teškog utega. Prašuma je nešto rjeđa i pitomija. Produljujemo korak da se što prije oslobodimo čvrstog zagrljaja Perućice. Iznenada, pred nama se ukaže Maglić, snažan, negostoljubiv. Da bi opravdao svoje ime bio je obavijen gustim plaštem magle.

Na Prijedoru smo. Upadne, žarke boje naše opreme svraćaju pozornost stada goveda. Ne pomažu ni moji stručni veterinarski savjeti o vladanju prema životinjama. Sigurnosti radi zaobilazimo ratoborne bikove u povećem kruugu. Opasnosti još nisu prošle, kad nas dočeka lavež pasa i susret s prvim pastirima.

Kamene kućice, gotovo se i ne primjećuju u okolnom sivilnom kamenjara, tek tanki sloj dima označuje da se tu odvija život, težak, ali pošten i zdrav.

Opet se moramo igrati manekena i izigravati foto-modele, jer naš fotoreporter Miro želi da dobije što prirodniye slike. Na nagovor brijačnih domaćina ušli smo u nisku pastirsку kolibu. U prvi tren ne vidiš ništa, oči ti se polagano privikavaju na polutamu i dim koji je tako gust, da bi se »škarama« mogao rezati. Posjedali smo oko ognjišta na kojem je vatrica ugodno pucketala. Redaju se pitanja, zatim slijedi zamjena zagrebačkog duhana za »škiju« i crne kave za obilnu porciju sira i vrhnja. Ako ste gurman ne propustite tu priliku!

Mrak se odavno uvukao pod Prijedor kad smo se oprostili od gostoljubivih domaćina i umornim korakom krenuli put Trnovačkog jezera.

Ulogorujemo se neposredno kraj jezera u sklopu grmova, zaklanjajući se od hladnog vjetra koji, prelazeći preko snježišta na Trnovačkom Durmitoru, dolazi hladan poput sibirca. Edo je alergičan na zmije i kad god se ulogorimo na prekopa sto metara naokolo, ne bi li ih rastjerao. Mrvica ga znalački uvje-rava da se ne treba bojati zmija, jer zmija bježi od ljudi koji nisu vidjeli sapun već danima.

Koliko puta sam se za proteklih dana sjetio svoje tople postelje i ugodnog jutarnjeg meškoljenja i protezanja. Danas smo opet nepredviđeno morali rano ustati, jer su stada krava protutnjila kroz logor na svom uobičajenom putu do magličkih pašnjaka. Sve bi se to zaboravilo da nam usput nisu ugrabile i ono malo soli koje smo imali.

Naš današnji cilj je Studenac (2294) jedan od vrhova Volujaka, a ujedno i medurepublička granična kota.

»Boje da propadne svijet nego običaji«, tako je Ivica prokomentirao skidanje remena. Znatiželjni upiti Siniše i Mireka ubrzo su dobili odgovore, jer danas su na najvećoj visini koju su postigli u svojoj planinarskoj aktivnosti i red je da zato budu »kršteni. Nikakva zapomaganja i molbe nisu pomogle, jer egzekutor je pedantno obavljao svoj posao.

Priznajte da je smiješno vidjeti planinara u »gojzericama i kupačim gaćicama. Jest, ali ni to nam nije pomoglo pri usponu na Maglić, jer sunce je nemilosrdno žarilo, a daška vjetra ni od kud. Nešto malo snijega kog ovdje ima, nestaje pod toplim zrakama, kojim se pomažu i ovce da rashlade svoje užarene papke i ovlaže usta.

Duboko pod nama leži Trnovačko jezero, mirno i svjetlucavo, a okomite stijene nadvile se na nj želeći se ogledati u njegovoj zrcalnoj bistrini. Silazak je nešto lakši, pogotovo pri pomisli da Edo naveliko spremi ručak, međutim slijedilo je malo razočaranje, jer smo našli Edu kako se bezbrizno kupa, a o ručku ni traga ni glasa. Nakon kratkog vijećanja predložili smo Mrvicu za novog kuhara, jer smo vjerovali da on, pošto je otac, jedini od nas ima nešto više radne discipline i iskustva.

Ovih divnih tijedana je prohujalo, hrana je pri kraju. Više nema niti svježeg kruha, kojeg smo svakodnevno dobivali u Trnovačkim katunima u zamjenu za kavu.

Logor je srušen, a vatra koja je danima gorjela, pogašena je onako po planinarski...

Koristimo zadnje slobodne trenutke da se još jednom okupamo u jezeru. Oprاشtamo se od ovog lijepog kraja i jezera sa željom da opet dođemo ovamo, pa makar to bilo za de-set godina.

Naš prvi logor, pod okriljem stabala stogodišnjaka, bio je ubrzo postavljen. Atmosferu mjesecine zamijenili smo sitnim osvjetljenjem baterijskog fenjera. Ivičina usna harmonika lagano je razbijala stravičnu tišinu koja se uvkula među ove divove. Tek u takvoj situaciji čovjeku se nameću misli o medvjedima i vukovima i nekako se sa nelagodom u duši udaljava od logora.

Planinarske marginalije

VLADO OŠTRIC

ZAGREB

IXL. CRVENA ZASTAVA NA KLEKU 1. svibnja 1941

U danima uspostavljanja okupaciono-kvislinškog sustava u Hrvatskoj, Klek je u jednom trenutku postao poprište osobite manifestacije oslobodilačkog pokreta koji je tada nastajao. Uoči 1. svibnja 1941. sekretar organizacije KPH u ogulinskoj željezničkoj ložionici Jovo Mamula organizirao je postavljanje crvene zastave na vrh Kleka. Crveno platno je nabavljeno u trgovini Vilima Potočnjaka. Zastava je bila 8 metara duga i 2 metra široka. Prebačena je, preko Gomirja, do organizacije KPH u Drežnici. Drežničani su je postavili na jarbol visok oko 10 metara što su ga uspravili na vrhu Kleka u noći uoči 1. svibnja. Zastava je slobodno lepršala dva dana, jer su vlasti (Talijani i ustaše) o njoj bili obaviješteni tek 2. svibnja. Ustaše su tek 3. svibnja postavili osiguranja oko Kleka, a zatim skinuli zastavu. Ta je manifestacija ogulinskih komunista uspjela i bila je znak otpora i borbe do koje će doskora doći (literatura o toj akciji: S. Magdić, Ogulin u NOB-i 1941—1945. godine, u knjizi M. Sobolevski—S. Magdić, Ogulin u radničkom pokretu i NOB, Karlovac 1971, 77; M. Sobolevski, Ustanak na dijelu kotara Ogulin 1941. i početkom 1942. godine, u Zborniku 3, Historijskog arhiva u Karlovcu, »Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovaca, Korduna, Gline, Like,

Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka«, Karlovac 1971, 914).

Crvena je zastava istaknuta i 1. svibnja 1942. (I. Babić, Memorijalni prirodni spomenici kotara Karlovac, Zbornik Gradskega muzeja Karlovac, 1, 1964, 317 — podatak bez ikavkih pojedinosti), a uoči 1. svibnja 1943. istaknula ju je jedna desetina VI. primorsko-goranske brigade, koja se tada nalazila u popljenom Musulinskem Potoku, spremajući se da napadne četnike u Gomirju. Postavljena je 30. travnja u 9 sati. Grupu je vodio pomoćnik komesara brigade Josip Mesarić koji je poznavao Klek još od prije rata kao planinar. Zastava se zapravo već nalazila na Kleku, ali je bila oštećena i oborenata. Popravili su je crvenim maramama što su ih ponijele četiri djevojke-partizanke iz Crikvenice i opet je razvili na njenom jarbolu od jelova debla. To je izazvalo priličnu uzbunu u talijanskom garnizonu u Ogulinu. Topovima su gadali vrh.

Ta je akcija nekoć i opisana za čitaoce »Naših planina« perom budućeg lutajućeg reportera (G. Ledić, Crvena zastava na Kleku 1. maja 1943, NP 1949, br. 5, 129—131), pa sam i stoga želio da iznesem još nekoliko podataka o ovoj, četvrtoj (vremenskoj) dimenziji planine čiji nam je prostor toliko poznat i blizak.

Ježevska kritika

Eto, navršila se još jedna planinarska sezona i počela je nova. Pa da vidimo, jesmo li išli naprijed, ostali na mjestu ili smo išli natrag. Da li ću morati što ponoviti, kao što se ponavlja djeci ista opomena više puta ili će ovo ostati glas vapijućeg u pustinji, prahumi, kamenjaru, močvaru, ili pak neće više biti potrebe ponavljati? Mi tvrdimo kako znamo što valja; tačno, samo to rijetki rade!

Vaš anonimni Jež onako ježevski bocka i opominje, sve u najboljoj namjeri kako bismo zbilja mogli reći da smo »nešto više« od drugih, ali da to opravdamo treba i nešto više raditi i pokazati se na djelu, sa žuljevima. Zato i postoje ježevi, humor, karikatura, koprive, sve za ukazivanje i opravljivanje.

Sitna kišica i snijeg sipi, a gripa stigla, pa se Jež meškolji i prevrće prošlogodišnju pla-

ninarsku literaturu, tj. »Naše planine«, a i koju bi drugu — i bilježi marginalije po rubovima.

Dakle, vrve članci iz svih krajeva i mjesta, dolina i visina. Puni su nadriterminologije, tudica, dijalekata i lokaliteta, tako da ponešto treba i »prevadati«.

Izgleda, što nas može veseliti, da je sa jezerima i vilama, kanjonima i čudovištima svršeno i da je On ušao u pravu formu. Kamo sreće da dodu i svi Oni, pa da krenu planinarskim stazama i bogazima i da više ne stenu i kukaju za dobrim starim kamionima i autobusima, jer će im inače noge zakržljati. A šta ćemo kad ne može svak' imati fiću ili povlaštenu vožnju! Izgleda, da smo planinarske popuste na vožnji definitivno izgubili, ali nitko se i ne trudi da ih opet vrati. Jest,

žalosno, je, ali ako radi toga netko neće da bude član, pa neka i ne bude!

U glasiliu pratim i neke kratke izvještaje, slične brojčavima, sa sastanaka i skupština, pa iz njih ne dozajemo kako tko diše i ostajemo neupućeni. Uprave društava bi trebale na redovnom članskom sastanku, jednom sedmično, objaviti zaključke uprave, slijedeći izlet i organizirati malo predavanje. Na skupštine Saveza idu delegati po onoj narodnoj »Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba«, a članstvo ostaje i dalje neobavijesteno. Martin pak ništa ne zna! Ako je Skupština, onda je rad po sekcijskim, svaka u svojoj sobi, a Martin se ne može »rasjeći«. Javna štampa je najkraća: ona ne donosi ništa. Obavijesti i reklame preko radija i televizije su skoro nikakve, a predavanja su rijetka, samo u centru, a i slabo reklamirana. Oglas u časopisu? Neki »diftin« — čuvajte se ujeda komaraca, planinari! Prije su zmije bile bauk, sad komarci. A kad dodu skakavci, pojest će valjda i nas i šatore.

Dalje, vidimo kako su se razmnožili sabičari povijesti. To je pohvalno, ali je sve slabo dokumentirano; puno je toga po »mišljenju, sjećanju, svjedocima«. Rastegnu, dodaju, ulježavaju, pa, recimo, i okrenu onu ustaljenu: »Umor prolazi — zadovoljstvo ostaje« u finiji: »Umor nestaje i zaboravlja se, a dojmovi ostaju još dugo«. Ovi povjesničari čudno određuju datum kad je netko društvo začeto, rođeno ili se ugasilo (dokument je markical). Tako jedno bilo niz godina ugašeno i onda ponovno uskrsnu i to mu se opet sve sabire i ide u staž, u decenije opstanka, u jubilej.

Onda, vidim nešto što mi je najteže i zabilježavajuće, a to je da mi imamo sve manje pravih planinara. Nekog stepenovanja, tko je planinar i kakve mora imati kvalifikacije, ne postoji u našim pravilima. Ima legitimaciju, lupa pećate dokle stiže prevozno sredstvo i — ne možeš mu ništa. Znate, nekada sam htio biti reformator pa odijeliti GSS, AO, speleologe, skijaše, seniore od pravih planinara, a sad povlačim riječ, jer šta bi onda od nas ostalo, skoro da bismo mogli svi iz planinarske u rekreaciju. Čak su i »orientacijski sport« postavili kao nešto izvanrednoga, kako onaj kaže: »element za priznavanje potpune planinarske ličnosti«. A ja, bratac, mislim da je to osnov planinarskog znanja, nekakav, reklo bi se »očenaš«, koji svaki član, mladi i stari, muški i ženski, mora znati. Zato na takmičenjima i sudjeluje uvijek mali broj ekipa i to uvijek iste.

Dalje, naše izložbe: nekako su rijetke i mršave i nisu svakom malom planinarskom žarištu pristupačne. Još k tome na njima mogu sudjelovati, i u nagradama, i neplaninari nečlanovi. Sada sam tu nekog malo jače ugrizao, a ja bih sve što ne valja i odgrizao, takve su ježevske poslastice.

Zaštita prirode!? E, baš sam zaostao, tko još o tome vodi računa. Gasiti požare, to bi bila naša sveta dužnost. Baš nas briga, pa nismo mi šumu sadili, ona je sama nikla pa neka i gori sama. Sjetih se onih dviju lijencina u gorućem hotelu; kad su im počela goriti njihova vrata progovori prvi: »A bi li se i mi makli?« A drugi mu odvrati: »Ih, zar ti nije mrsko govoriti?«, pa tako ostadoše i izgoriše. Pa kako onda neće tako i koji planinarski dom?

Sportski servisi i dućani opremljeni su za druge sportove i rekreaciju, ali ne za planinare, a i u čemu?

Vrijedno je bilo u časopisu čitati »o pravnoj odgovornosti«, samo to bi trebalo i ozakoniti u našim pravilima, a ne, kad se nesreća dogodi, onda smo »mi svi« krivi.

Kad navađamo imena onih koji su nešto rekli, učinili ili bili zasluzni, onda treba biti vrlo oprezan, jer ljudi su osjetljivi na samo jednu riječ ili rečenicu. Svade su samo poslastica gladnjima senzacija. Tako ja čitam između redaka. A ne treba voditi diskusije u kuloarima, već muški, drugarski, planinarski, a sa trulim jabukama — van!

A primate li svi naše društveno glasilo »Naše planine«? Ne? Pa kakvi ste mi vi onda planinari. Tko kaže da glasilo »ne valja«? A šta ste učinili da valja? Kad već imamo takо nisku pretplatu, onda se bar na svoje glasilo npretplatite i, naravno, sugerirajte redakciji šta bi trebalo, makar onoliko koliko pišete »televizijskoj pošti«.

Člankopisci neka se klone onih »naj« i onoga, da se sa vrha tog i tog može vidjeti »susjedno kopno, a u pozadini do pola države«. Samo za osobito čista dana, kad je padala kiša i puhač vjetar, može se vidjeti do kraja horizonta, a to je rijetko. Uvijek nosite sa sobom zemljopisne karte, da znate koja su vam brda pred očima.

Na koncu, organizatorima izleta na znanje: ne projektirajte izlete nekoliko mjeseci prije tako da kompletno rezervirate cijeli planinarski dom, a poslije, u zadnji čas, iz »tehničkih razloga« jednostavno otkažete. Dotle domaći članovi, radi planinarske gostoljubivosti, nemaju kamo. Ta, društvo čiji je dom, također želi na blagdane masovni posjet svojih članova i uspješni izlet.

Jež, istina, kritizira, ali ne mogu da i ne pohvalim: »Ugledali se svi u one koji idu na Anapurnu, Ararat, Grosoglomer, Monblan, Grenland i drugdje, najčešće na svoj račun, pa prenašali kao i oni našu slavu i uspjehe.« Malo ih je, ali su junaci i, živili nam!

Eto, toliko za početak nove sezone. Želim vam sve najbolje i da ne klonete duhom, a ako se ne popravite, onda, žalim — znam ja ubosti i dublje.

S planinarskim pozdravom vaš

Jež

»Pčelina - izvanredna špilja lička«

SREĆKO BOŽIČEVIĆ

ZAGREB

Dojmovi prvih putopisaca

Listajući staru literaturu naišao sam i na »Narodne novine« iz godine 1890. u kojima se opisuju Samogradска pećina kod Perušića i Pčelina kod Metka. Ovi nam se opisi danas čine nekako previše romantični, a uz to su prepuni mistike i straha. No u ono vrijeme, u doba titravog svjetla bačlji i svjeća lojanica, dojmovi iz neprobojne i nepoznate tame vjerojatno drugaćiji nisu mogli ni biti.

Današnjim planinarima i speleoložima obadvije pećine su ipak dobro poznate po svojoj dužini, veličini podzemnog prostora i bogatstvu njihovog ukrasa. Naše sadašnje znanje o tim pećinama, kao i članak pod gornjim naslovom iz pera dr R. Wühlera, ponukali su me da čitaocu upoznam s opisima iz prošlog stoljeća i s današnjim znanjem o Pčelinoj pećini.

R. Wühler piše, da je ponukan objaviti svoj članak, jer — kako sam kaže — ni Vjekoslav Klaić (godine 1876) u svom »Zemljopisu Hrvatske« između 26 opisanih pećina »Pčelini ni za ime nezna«. U ono vrijeme Samogradска pećina kod Perušića bila je »najkrasnija pećina u domovini«, a smatrana je i za našu najdužu i najveću pećinu. Wühler je bio u Samogradskoj, pa pišući o Pčelinoj pećini daje ovakvu usporedbu: »U Pčelini se mnogo laglje penjati, nego li u Perušičkom Samogradu. Pčelina se odlikuje svojom veličinom, svojim sjajem i razlikošću. U kratko prispodoba je moguća ova: perušičku špilju možeš u Pčelinu ovako strpati kao voz sienu pod prostranu sušu. Duljinu Perušičke spilje cijene na 750—800 metara, zato ne kažemo previše, ako Pčelinu cijenimo na preko 2000 metara duljine. Perušičkoj se lako vidi svod — krov, a u Pčelini je mnogo teže. Drugom zgodom razgledat će do kraja svu špilju Pčelinu, koju graničari drže za beskonačnu; ili će nastojati doprijeti do mogućeg kraja.«

Nekoliko godina kasnije (1905) Dragutin Hirc u svom »Prirodnom zemljopisu Hrvatske« Pčelinoj pećini posvećuje duži članak i ovako iznosi svoje dojmove: »Na ovu pećinu prvi nas je upozorio profesor dr. Petar Tomic godine 1878. Do onda mislili su u Hrvatskoj, da je najveća pećina Samograd kod Perušića, nu Pčelina joj otela svojom ogromnošću prvenstvo, jer je duga do tri kilometra.« (podcrtao S. B.)

Sam opis ulaženja u ovu pećinu najrječitije govori o »naporu« i strahu koji su pri tom imali tadašnji posjetioci: »Kad smo se malo ohladili, krenusmo preko narušena kamenja nizbrdicom, oprostivši se sa žarkim suncem i danom, u slatkoj nadi, da ćemo se živi i zdravi za sat dva povratiti.« Opisujući čak šest dvorana gotovo u svakom retku nalazimo superlativ: »čudeći se i diveći, jer što takova nismo još nikada vidjeli«, »vratolomnom strminom«, »puzanje« i dr. Našavši pred »šestom dvoranom — duboko pod sobom crni otvor«, D. Hirc zaključuje svoj opis slijedećim riječima: »Ovdje se Pčelina ne dokrajtuje već se nastavlja u Ostinoj jami, što leži u Zorainoj Glavici. U ovu jamu da je unišlo prije više godina jedno vižle, a izašlo na Pčelinu!... I dalje: »Pčelina je naša, ona je najogromnija i najznamenitija hrvatska pećina, puna stalaktita i stalagmita, a siga joj bijela poput mlijeka ili crvenkasto žuta.«

Evo, tako »pisahu« naši stari putopisci! Saznaja o svijetu i o svemu oko nas polagano su se mijenjala. Nešto, što je nekad bilo tajanstveno i mistično, postalo je obično i lako dohvatljivo, a naši dojmovi nisu više ispunjeni strahom. Pod svjetlima današnjih električnih svjetiljki i najgušća tama podzemlja nestaje, pa je naš korak u tom svijetu sigurniji, a saznanja jasnija.

Stvarnost u tami

U toku dosadašnjih obilazaka podzemlja dinarskog krša posjetio sam između ostalih pećina i Samogradsku i Pčelinu. Kao član planinarske speleološke sekcije PD »Željezničar« iz Zagreba u obadvjema sam pećinama izradivao i nacrte, tako da su mi poznate veličine tih objekata. Pošto nacrt Pčeline pećine nije još nigdje objavljen, koristim za to stranice našeg časopisa.

Prvo svoje istraživanje Pčeline izveli su planinari »Željezničara« iz Zagreba u mjesecu travnju godine 1956, kada su zbog nedostatka gumenog čamca dopriši samo do mjesta gdje je došao vjerojatno i D. Hirc. Drugom prilikom (u mjesecu studenom 1959. godine) uz pomoć čamca savladana je i ova prepreka, tako da je tada istraživanje definitivno završeno. Na kraju istraživanja vidjeli smo da je Pčelina duga oko 270 m, dok je dužina već prije istražene Samogradске pećine iznosila

Ulaz u Pčelinu pećinu

Foto: Ing. S. Božičević

- ulaz i pećinsko predvorje,
- malu dvoranu,
- središnji dio,
- veliku dvoranu i
- završni dio.

Ulaz Pčeline pećine nalazi se ispod 30 m visoke okomite stijene i vidljiv je tek kada se dođe do njega. Otvor je okrenut prema jugu, a do njega se dolazi strmim jarkom koji je obrastao šikarjem. Na vrhu jarka ulazimo u 50 m dug i oko 15 m širok klanac. Polaganim spuštanjem dolazimo pred visoku stijenu i tek tada ugledamo tamni otvor pećine. Klanac je po svom morfološkom izgledu najvjerojatnije ostatak nekad postojećeg pećinskog kanala kome se urušio strop. Sam otvor pećine širok je oko 20 m, a visok približno 15 m. Tlo ulaznog dijela prekriveno je kamenim blokovima.

Pećinsko predvorje nastavlja se odmah iza ulaza i spušta pod kutem od oko 35° . Silaženje je otežano zbog urušenih kamenih blokova i sitnjeg kršja. Dužina predvorja iznosi 63 m, dok širina varira od 25 m neposredno iza ulaza do samo 4 m na kraju. Visina se od 15 m na ulazu postepeno povećava prema sredini do oko 20 m, da bi na kraju predvorja iznosila svega 3 m iznad poda.

Zbog velikog ulaza i koso položenog pećinskog predvorja danje svjetlo prodire do njezog kraja i u tom dijelu nije uopće potrebna upotreba umjetne rasvjete. Stijene su prevučene mahovinom, vlažne su, dok sa stropa kaplje voda nakapnica.

Malu dvoranu nalikuje vrtaci izduženog oblika, kojoj dužina iznosi 28 m, a širina u sredini oko 12 m. Visina od poda do stropa u sredini dvorane iznosi 15 m. Dnevna svjetlost prodire još malo do sredine ove dvorane. Tlo je prekriveno urušenim kamenim kršjem, dok je u sjevernom dijelu ispunjeno velikim blokovima. Idući prema kraju pećine tlo se ponovno uzdiže, tako da je na kraju dvorane svega 1 m visoki i 3 m široki prolaz.

Središnji dio. Karakteristika ovog dijela pećine je pojava kalcitnih prevlaka i si-gastih tvorevina. Na tlu više ne nalazimo urušenih blokova i kršja, a podzemni prostor postaje sve viši i širi. Dužina središnjeg dijela iznosi oko 45 m s prosječnom širinom od 10 m. Visina između poda i stropa se povećava, tako da kod točke 4 iznosi već preko 10 metara. Na podu je nekoliko manjih kamenica u kojima je bilo vode. Zapadna stijena dvorane nagnuta je pod kutem od oko 80° i završava na stropu u pukotini.

Velika dvorana počinje kod kamenice sa vodom i nekoliko metara visokim stalagmitima. Iza ove sigaste skupine tlo je prekriveno velikim kamenim blokovima preko kojih je prolaz dosta otežan. Završni dio ove dvorane zaprema »kalcitno brdo« visoko

samo 240 metara. Znači — u tami i u strahu oči prvih posjetilaca vidjele su mnogo dalje i više!

Opis Pčeline pećine

Pčelina se nalazi 8400 m SI od željezničke stanice Medak na obroncima Pavlovačke kose južno od Trivunskog vrha (971 m), iznad sela Mogorići i Vrebački Pavlovac. Pećina je označena odgovarajućim topografskim znakom i nazivom »Pčelina« na vojnoj karti Gospić 1:100.000. Geografski položaj pećine je: $44^{\circ}31'3''$ sjev. širine i $15^{\circ}34'20''$ istočne dužine (od Greenwicha). Apsolutna visina ulaza u pećinu je oko 780 m. Pećina je dobila svoje ime, kako navodi D. Hirc, po pčelama koje su živjele u pukotinama i šupljinama stijene iznad samog ulaza.

S morfološkog gledišta ovu pećinu možemo podijeliti (vidi nacrt pećine) na sljedeće dijelove:

12 m, dugo 18 m sa širinom od 10 m. Zbog velike strmine uspon preko njega je vrlo težak i opasan, jer se na suprotnoj sjevernoj strani ruši gotovo okomito u prvo jezero. Dužina velike dvorane iznosi oko 75 m, širina je u sredini oko 15 m, dok je visina od najniže točke do stropa oko 30 m. Ovim dimenzijama velika dvorana Pčeline pećine spada za sada među najveće podzemne šupljine u dinarskom kršu. Iznad vrha »Kalcitnog brda« strop je visok oko 15 m i iz njega još uvijek pada voda nakapnica. Sigaste tvorevine na »Kalcitnom brdu« odlikuju se specifičnim oblicima. Naime, umjesto šiljatih stalagmita ovdje nalazimo široko zatupljene sige nastale padom vodenih kapljica s velike visine. Prilikom udarca o tlo vodena se kapljica rasprši na sve strane odlažući na taj način kalcijev karbonat.

Prolaz kroz ovu dvoranu prema kraju pećine moguć je samo sa zapadne strane »Kalcitnog brda«, ali je potrebno osiguranje užetom.

Završni dio morfološki se potpunoma razlikuje od svih do sada opisanih dijelova Pčeline pećine. Dva vodena jezera u pećinskom kanalu, velika strmina iza prvog jezera i otežano prolazeњe kroz ovaj dio bili su dugo vremena prepreka i zagonetka za poznavanje čitave pećine. Dok je visina prostora u završnom dijelu i dalje dosta velika, dotle je širina u kanalu s jezerom svega 2,5 m, a na kraju pećine samo 7 m. Za razliku od prednjih dijelova pećine završni je dio ispunjen brojnim većim i manjim stalaktitima, stalagmitima i sigastim stupovima. Zbog teške priступačnosti do njih one su ostale potpunoma sačuvane i neoštećene.

U završni dio Pčeline dolazimo iz podnožja »Kalcitnog brda« gdje počinje 12 m dug i 2,5 m širok kanal. U dužini od oko 10 m ispunjen je oko 1,3 m dubokom vodom. Na kraju vodenog kanala je 2,5 m visoka stepenica s malim prevjesom tako da je uspon dosta težak. Kroz uski i visoki prolaz dolazimo do točke iza koje je 12 m duboka stepenica i druga vodena nakupina. Dužina ovog vodenog bazena (ili jezera) je oko 9 m, najveća širina 5 m, a dubina oko 1,2 m. Do samog kraja potrebno se ponovno uspeti na 7 m visoku sigastu tvorevinu, zapravo kameni most koji spaja istočnu i zapadnu stijenu završnog prostora. Kalcitni je most ispunjen također mnoštvom stalaktita, stalagmita i sigastih stupova. Stijene su prevučene raznoboјnim i neobično oblikovanim sigastim draperijama i prevlakama.

Voda nakapnica u ovom dijelu obilno pada, tako da je na podu dosta punih kalcitnih kamenica. Prema samom kraju tlo se postepeno spušta i tu također nalazimo omanje udu-

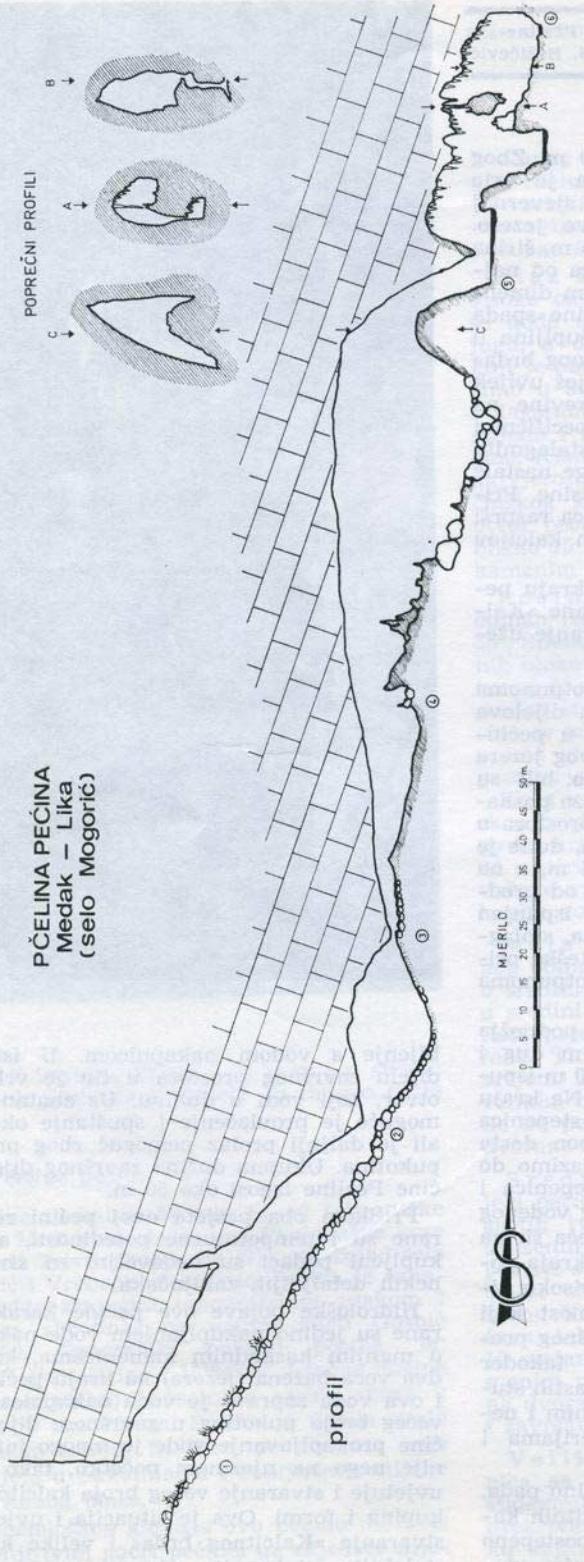

bljenje s vodom nakapnicom. U istočnom dijelu završnog prostora u tlu je vrlo uski otvor, koji vodi u dubinu. Uz znatan napor moguće je provlačenje i spuštanje oko 8 m, ali je daljnji prolaz nemoguć zbog preuskih pukotina. Ukupna dužina završnog dijela pećine Pčeline iznosi oko 50 m.

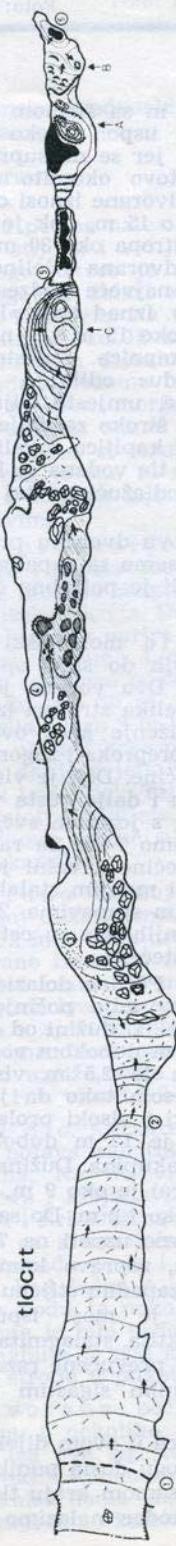
Prilikom ova posjeta ovoj pećini registrirane su i temperaturne pojedinosti, ali prikupljeni podaci su nedovoljni za stvaranje nekih detaljnijih zaključaka.

Hidrološke pojave ove pećine karakterizirane su jedino nakupljanjem vode nakapnicama u manjim kaskadnim kamenicama, kao i u dva veća bazena (jezera) na kraju pećine. No i ova voda zapravo je voda nakapnica. Zbog većeg broja pukotina u završnom dijelu pećine prokapljavanje vode je mnogo intenzivnije nego na njezinom početku, tako da to uvjetuje i stvaranje većeg broja kalcitnih nakupina i formi. Ova je situacija i uvjetovala stvaranje »Kalcitnog brda« i velike količine stalaktita, stalagmita, sigastih zavjesa, stu-

PČELINA PEĆINA
Medak – Lika
(selo Mogorč)

MJERILO
0 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 m

ISTRAŽIVANO 29.IV.1956
29.XI.1959

Topografski snimljeni: S. Božićević
V. Božić
Crtao: K. Keržic

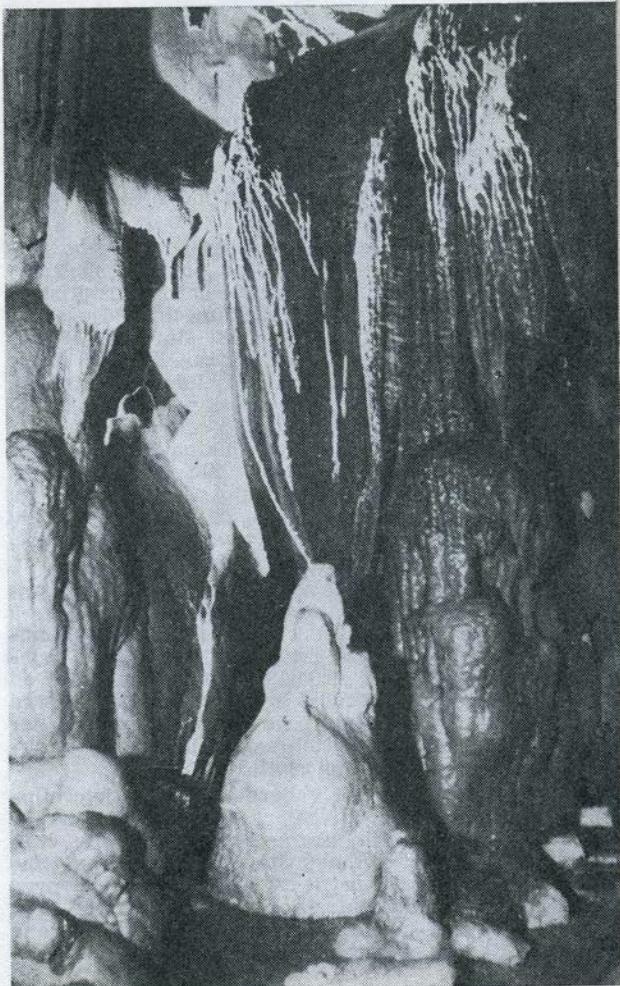
pova i preljeva u završnom dijelu objekta. Zbog stalne nakupine vode u pećini za jakih i dugotrajnih suša stanovnici okolnih sela često puta su prisiljeni dolaziti u pećinu po pitku vodu.

Postanak Pčeline vezan je na dvije glavne pukotine i sistem manjih uzduž čitavog objekta, unutar dobro uslojenih vapnenaca kredne starosti. Smjer glavnih pukotina je S—J i SSZ—JJ s neznatnim skretanjem, dok ih pukotine manjeg značenja presijecaju okomito ili pod nekim kutem. Druga glavna pukotina lijepo je uočljiva u velikoj dvorani, jer se nastavlja kosinom stijene pod kutem od oko 80°. Nema sumnje da je jača tektonska raspucalost stijena u završnom dijelu pećine rezultirala većim brojem puteva kojima prodire površinska voda stvarajući mnoštvo kalcitnih tvorevina. Na tektonska zbivanja i urušavanja ukazuje i spomenuti prilazni kanjon do današnjeg otvora pećine, koji je najvjerojatnije ostatak prednjeg dijela objekta u kome je zbog tankog nadsloja došlo do urušavanja.

Pećina je vjerojatno nekada bila i dulja, ali su postojeći prolazi između urušenih kamenih blokova s vremenom prekriveni sigom korom. Veliku starost pećine dokazuju i nakupina »Kalcitnog brda«, kao i mnoštvo stalaktita i stalagmita na kamenom mostu završetka pećine.

Pčelina biološki i faunistički nije istražena, a vjerojatno bi i paleontološka iskapanja dala određenih rezultata.

Bez svake sumnje Pčelina je jedna od vrlo interesantnih pećina Like, pa zasluguje pažnju ljubitelja prirode.

LITERATURA

Anonimus (1889): Najveća spilja. Hrvatski planinar, br. 1.

Božičević, S. (1959): Pčelina pećina (Medak) i Srednja Cerovačka pećina (Gračac). Fond dokum. Geol. Instituta, Zagreb.

Božičević, S. (1960): Amundseni podzemlja. Globus, br. 30., Zagreb.

Hirc, D. (1905): Prirodni zemljopis Hrvatske, I., Zagreb.

Klaić, V. (1876): Prirodni zemljopis Hrvatske, Zagreb.

Malez, M. (1957): Neki značajniji speleološki objekti na području SR Hrvatske. Fond dokum. Geol. Instituta, Zagreb.

Redenšek, V. (1957): Popis špilja i ponora u Hrvatskoj. Naše planine, br. 9., Zagreb.

Wühler, R. (1890): Pčelina izvanredna spilja lička. Narodne novine, Zagreb.

Zubanova jama

SLAVEN FRANIĆ

SPLIT

Prve obavijesti o ovoj jami našli smo prilikom skupljanja grade za povijest speleologije u Splitu. Taj objekt je entomološki istraživao oko 1913. ing. J. Klimech. Dalje su je istraživali U. Girometta, M. Margetić, P. Novak i PPD »Dinara« iz Splita. Budući da je ovaj objekt ipak samo djelomično istražen, Visko Dulčić je skupio ekipu i istražio je detaljnije.

Istraživanje je izvršila ekipa SO PD »Mesor« u sastavu: Visko Dulčić, Ante Popović, Slaven Franić i Andrija Aglić. Asistirali su i članovi novoosnovane sekcije SO PK »Split«: Vinko Rubeša, Joško Brzović i Goran Gabrić, te Fran Donadini iz AO PD »Mesor«.

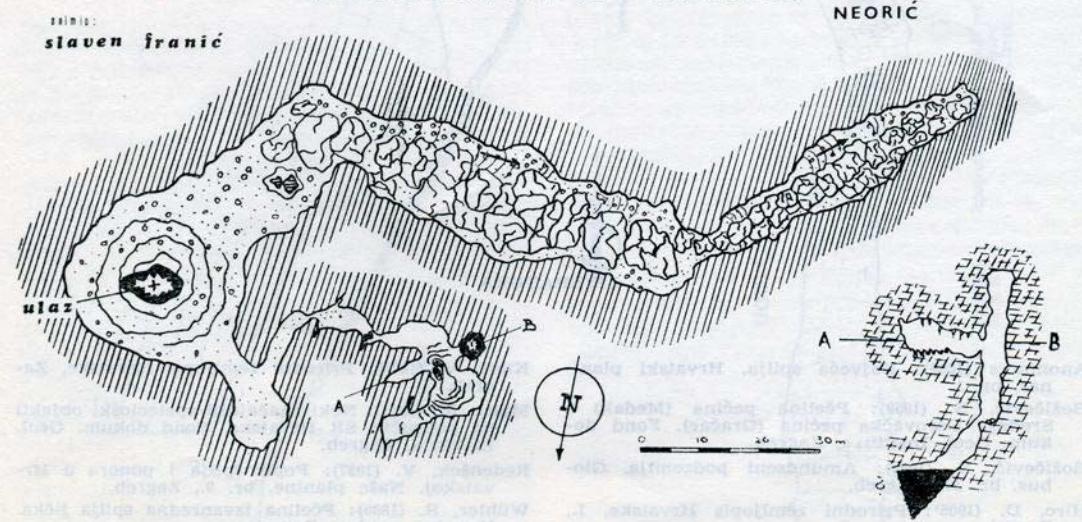
Zubanova jama se nalazi na zapadnoj padini brda Visoke, nedaleko sela Neorića, a udaljena je stotinjak metara SZ od Zubanovih staja. Geografski položaj je $43^{\circ}38'77''$ sjeverne širine i $16^{\circ}34'13''$ istočne dužine od Greenwicha. Otvor joj leži na 725 metara nadmorske visine. Nije ga teško pronaći jer leži u maloj dragi obrasloj bjelogoričnom šumom i ima veliko grotlo.

Uzalj (grotlo) je vodoravno postavljen, elipsastog oblika, promjera 9×7 m. Uzlazu se prilazi s južne strane kroz žlijeb dug 6 m koji se postepeno spušta prema otvoru. S ulaza se treba spustiti 20 m prevjesno do prve dvorane amfiteatralnog oblika promjera 25×30 m i visine oko 20 m. U sredini dvorane se izdiže stožasti sipar od ilovače i kamenja

što ga je voda nanijela kroz grotlo objekta. Dvorana se dalje nastavlja prema JZ i SZ u obliku dvaju kanala. JZ kanal je većih dimenzija, širine 16 m i visine 10 m. Visina stropa se poslije 20 m postepeno spušta do kamenog bloka koji donekle zatvara ulaz u slijedeći dio kanala. Tlo je prilično ravno i prekriveno vlažnom spiljskom ilovačom i manjim kamenjem. Kanal nema zanimljivih detalja osim što u njemu žive divlji golubovi (*columba livia*). Na kraju kanala nalazi se 7,5 m visoki stalagmit koji prethodi kamenim blokovima. Kanal se dalje nastavlja prema zapadu približno istih dimenzija kao u pretходnom dijelu. Tu počinje područje urušenih kamenih blokova većih dimenzija. Blokovi su sastavljeni većim dijelom iz kompaktnog vapnenca. Ovaj kanal je dug 60 m dok mu širina varira od 12 do 15 m. Visina stropa (mjerena od vrha blokova) varira oko 6 m. Za razliku od prijašnjeg dijela, strop je isaran mnoštvom manjih sigastih tvorevinama. Tlo među blokovima prekriveno je suhom zemljom, izmiješanom kamenjem popadlim sa stropu. Spomenuti kanal se postepeno spušta pod kutem od 40° i naglo sužuje, završavajući sifonski manjim otvorom. Iza njega se nastavlja treći kanal. Dužina mu je 50 m, a pruža se u pravcu JZ. Širina je nešto manja i kreće se od 5–12 m dok je visina ista: oko 6 m. Dno je dosta strmo i pada pod kutem od 50° te je obilazak dosta otežan. Tlo je ovdje također prekriveno kamenim blokovima i humusnom zemljom, pogotovo na kraju dvorane (ujedno i najnižem dijelu objekta). Tu smo pronašli i šiške crnogoričnog drveća. Kraji kanala je zatrpan kamenjem te je daljnji prolaz bio nemoguć. Između kamenja nije zapaženo nikakvo strujanje što bi ukazivalo na nastavak kanala. Međutim izgled objekta nas navodi na pretpostavku da nastavak postoji. Plodovi crnogoričnog drveća i humusna

ZUBANOVA JAMA

NEORIĆ

zemlja na dnu kanala su jedino mogli biti izbačeni nekom podzemnom vodom u vrijeme većeg vodostaja, jer okolica ulaza objekta je obrasla bjelogoricom i nema crnogorice u blizini.

Drugi krak objekta, koji nisu istraživale prethodne ekipe zbog visoke vode, proteže se od ulazne dvorane u smjeru SZ gdje se širi u oveću dvoranu veličine 9×10 m i visine oko 23 m. Tlo dvorane je prekriveno vlažnom raspucalom spiljskom ilovačom. Po tlu se može zaključiti da je tu donedavno bila voda, koja se povukla kroz nekoliko manjih prolaza u obliku zatrpanih kanala. Dvorana se dalje proteže u JZ smjeru i završava prizemnim otvorm 0,5 m visokim i 1 m širokim. Dalje se objekt račva u splet kanala i dimnjaka. Smjer protezanja kanala je prema zapadu, a zatim skreće na sjever. Prostорије су испunjene mnoштвом stalaktита, stalagmita, manjih sigastih zavjesa i prevlaka. Na више места nailazimo na manje bazene испunjene vodom nakapnicom. Na krajnjem zapadnom dijelu nalazi se vertikalni ponor koji je po našoj pretpostavci bio hidrološki aktivan u ranijoj fazi razvoja ove pećine. Ponor se na kruni 11 m vertikale naglo suzuje u maleni otvor iza kojega se nalazi kanal s vodom. Taj sifon nije detaljnije ispitivan zbog vodene zapreke. Ovaj dio objekta završava sigastim kaskadama koje su djelomično испunjene vodom cijednicom i nakapnicom.

Postanak i formiranje kanala ove jame ukazuju da je u geološkoj prošlosti bila hidrološki aktivna i da je djelomično stvarana pod utjecajem podzemnog vodenog toka. Na ovo ukazuju prije svega dimenzije njenih kanala koji su stvoreni erozijom vode. Pukotinska rascjepkanost naslaga uvjetovala je znatno urušavanje sa stropom i stranom kanala. Posljedica toga su mnogobrojni odvaljeni kameni blokovi duž cijelog južnog dijela objekta. U zapadnom dijelu objekta (gleđano od ulaza) dobro su izražene dijaklaze, koje su s nekoč poprečnih dijaklaza uvjetovale stvaranje ovog dijela objekta. Bilo bi zanimljivo provesti detaljnije istraživanje sifona na krajnjem zapadnom dijelu koji se možda nastavlja u istim dimenzijama. Možda voda u sifonu ima vezu ili je pak dio nekog podzemnog hidrološkog sistema koji izbjiga na površinu na nekom drugom mjestu?

Od faune zatekli smo u jami divlje golubove, a primjećeni su na siparu ispod ulaza i kornjaši (*Treichus duvalius Novaki*). Iz literature saznajemo da je ing. J. Klimech spominjao u svojim nalazima i *Duvalites Novakis*, *Signanus Mull.*, koga još ima u jamama Radošića u Ugljanu (Dalmatinska zagora), zatim *Quedius balcanicus* kojeg još nalazimo na Mosoru i Biokovu, i *Atheta spelaea Er.* kojeg još ima na Rabu, Lečevici i Splitu.

Nešto kostiju nađeno je ispod otvora, a potječe od domaćih životinja koje su slučajno ili namjerno bačene u jamu.

Detalj iz Zubanove jame

Foto: Slaven Franić

LITERATURA

1. Giometta Umberto: »Prilog poznavanju troglafilne faune Dalmacije uz geomorfološke bilješke o istraženim špiljama i jama«, Izvještaj Velike gimnazije u Splitu 1912/13.
2. Giometta Umberto: »Jame i pećine Srednje Dalmacije«, Glasnik geografskog društva (sveska 9, str. 95—120) Beograd 1923.
3. Margetić Marko: »Nove jame i pećine Srednje Dalmacije«, Glasnik geografskog društva (sveska 11, str. 44—59) Beograd 1925.
4. Novak Petar: »Kornjaši Jadranskog primorja«, Zagreb 1952.
5. Podaci o pećinama (svezak I), Zagreb 1945.
6. Spelaeus (Umberto Giometta): »Sa splitskim »Stegam« po Mućkoj krajini«, Novo Doba, Split 1923.

Film »Durmitor« iz 1930. godine

»Durmitor«, planinarsko-etnografski film.

Proizvodnja: Hrvatski turistički klub »Sljeme«, Zagreb.

Godina snimanja: 1930.

Autori filma: Prof. Marijana Gušić i akademik Branimir Gušić.

Snimatelj: Karel Koranek-Lumenstein.

Tehnika: Crno-bijeli, nijemi film.

Repriza 31. siječnja 1972. u Centru za kulturu i informacije Zagreba.

Kada se kao planinari nađemo među stijenama, na planinskim pašnjacima i vrhovima, koji u svojoj divljini dočaravaju iskonsku ljepotu prirode, tada ostajemo iznenadeni i nijemi; zastajemo sretni i radosni što smo baš mi ti, koji možemo u tome uživati. Vjerujem, da su se isto tako osjećali i gledaoci planinarske projekcije zadnje siječanske večeri godine 1972., kad su se pred njihovim očima smjenjivale scene iz filma »Durmitor«, filma »rođenog« prije punih četrdeset godina. Pred tih četrdeset godina polovine nas gledača nije još ni bilo, a druga polovina se tek više ili manje prisjećala tog razdoblja. A evo — pred našim očima žive slike iz tog doba, oživljuje smješak sa lica seljaka, okreće se točkovi drvenih seoskih kola i »jurii« automobil, kog možemo vidjeti jedino u prostoriji nekog muzeja. Pred nama prolaze pastiri i stada ovaca, a konji slobodno jure planinskim pašnjacima, vjetar nosi olujne oblake i maglu iz dolina i vrhova, a nama jedino poznati akteri filma — autori — koračaju sami kroz bespuća planinu, prelaze duboke vode Pive i Tare, vodeći nas svom cilju — vrhuncima tada malo poznate planine Durmitor.

Možda je bilo mnogo simbolike u uvodnim riječima predstavnika Centra za kulturu i informacije Zagreba, prof. Sremca, koji je kazao da je ovaj film »starac« i da nam je baš zbog te starosti i draži, da taj film u nama budi sentimentalno sjećanje, ali da je on ipak realnost i stvarnost sačuvana igrom slučaja i sudbine baš za ove naše suvremene »moderne« dane. I kada nam sam autor filma, akademik Branimir Gušić kaže u uvodu, da život snimljen na filmu više ne postoji, da je on sačuvan sada samo na ovoj celuloidnoj vrsti, da film nije imao umjetničke pretenzije, već planinarsko-etnografski karakter, tada, nakon projekcije, znamo da smo vidjeli nešto veliko, nešto vrijedno, nešto zaista neponovljivo.

I same slike Zagreba na početku filma vraćaju nas najrealnije u dane snimanja, dopunjujući se s detaljima tadašnje sarajevske Baščarsije i njezine vreve. Čak i snimci iz uskotračne željeznice kroz brone tunele nisu obična reportažna dokumentacija, već detaljii koji u sebi nose dosta poezije i zakonitosti dobre montaže modernog filma.

Naselja i ljudi — gorštaci, vojnici, žandari, seljanke i djeca — snimani su s mnogo osjećaja za portret, a usta odlikovanog guslara pred starom trošnom kućom, oživljuju u našim ušima i mi kao da čujemo glas čovjeka kog više nema. Za ljubitelje etnografije film obiluje velikim brojem neponovljivih detalja, ali na žalost mnoge sekvence s tom tematikom su izrezane i mi ih nismo mogli vidjeti. No i ono što je ostalo, bilo je bez sumnje poseban doživljaj.

Za nas planinare svakako su najinteresantniji i najimpresivniji detalji snimani na vrhovima i obroncima planina — kako oni na Prutašu, tako i oni na Bezimenom vrhu.

Iako smo u uvodu upozoreni, da film nema umjetničke pretenzije, vjerujem da mogu slobodno kazati: mnogi detalji filma, a napose kadrovi uspona na Bezimeni vrh imaju bez svake sumnje mnogo umjetničkog kako u kompoziciji slike, tako i u načinu prikazivanja uspona u stijeni. Snimatelj Karel Koranek-Lumenstein dokazao je tim filmom, da je osim velike volje i odlučnosti za snimanje u ono vrijeme i u onim uvjetima imao i mnogo ljubavi za prirodu i planine u koje je ušao, da je slušajući želje i ideje autora, bračnog para Gušić, uspio sve to zaokružiti u jedan nadasve vrijedan dokument, a sad u naše vrijeme čak i nešto više od dokumenta.

Prostranства gorskih pašnjaka, strme stijene ispod kojih je čovjek sićušan, hod uz rub snježne zaledene stijene, spuštanje niz sipar ili koraci po stijeni u trenutku zalaza sunca, pa pogledi u gotovo beskonačne planinske panorame sa bilo kojeg durmitorskog vrha — sve to zajedno oduševit će i onog koji nikad nije bio u tom, za nas planinare »drugom« svijetu.

Pred nama je proslava 100-godišnjice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj i u okviru te manifestacije ovaj film bio bi svakako vrijedan prilog i dokument. Film bi trebao ozvučiti odgovarajućom muzikom i komentaram koj bi čitao spiker, a djelomično i sami autori. Pisane tekstove na početku pojedinih sekvenci trebalo bi izbaciti i zamjeniti riječima spikera. Tako pripremljen film ostao bi za buduća pokoljenja jedan od vrijednih dokumenata kako iz historijata hrvatskog filma, tako i dokaz aktivnosti i djelatnosti Hrvatskog turističkog kluba »Sljeme« iz Zagreba.

Vjerujem da Planinski savez Hrvatske i Planinarski odbor Zagreba imaju mogućnosti i želje da za svoje članove i u okviru svoje djelatnosti sačuvaju ovaj film, jer je on ipak dio planinarske ljubavi i entuzijazma naših eminentnih nestora planinarstva — profesorce Marijane Gušić i akademika Branimira Gušića. A oni i naša planinarska ideologija zavrijedili su da filmu »Durmitor« udahnemo novi život.

Dipl. inž Srećko Božičević

FRAN KUŠAN: »BIOKOVO«

Dr. Fran Kušan, sveuč. profesor: »Biokovo«, Makarska 1971. Broširano, ovitak u bojama, 138 stranica, ilustrirano, 5 geografskih karata u tekstu i jedna u prilogu. Izdavač: Makaloški muzej Makarska. Tisak: »Franjo Kluz« Omiš. Naručuje se kod izdavača. Cijena 30 dinara.

Zahvaljujući dugotrajnom istraživačkom trudu poznatog planinara i botaničara prof. Kušana, nekadašnjeg urednika »Hrvatskog planinara«, dobila je jedna od najvećih i najljepših hrvatskih planina (druga po visini u SR Hrvatskoj) opsežnu i svestranu monografiju. Našim čitaocima i velebitašima autor je poznat i po velebitskom botaničkom vrtu koji je njegovom zaslugom i inicijativom ureden pod Zavičanom. Prof. Kušan je tipični predstavnik onog kruga planinarskih radnika koji planinarstvo shvaćaju kao sredstvo znanosti. Kao botaničar i po struci i po pasiji, dakako da on svoj planinarski interes usmjerava k onim planinama koje su zanimljive po florističkim karakteristikama. Biokovo je svakako jedna od takvih planina. Taj autorov interes i floristička vrijednost Biokova odražavaju se na gotovo svakoj stranici knjige i u većini njenih ilustracija. Prof. Kušan u predgovoru sam najbolje daje karakteristiku svoje knjizi:

»Sa željom da ova naša planina oživi turistima, ljubiteljima naših prirodnih ljepota, da se njezinim brojnim stazama pokrenu što veće skupine posjetilaca, izdajemo ovaj iscrpljivi prikaz Biokova. Nastao iz ljubavi prema ovoj planini, on sadrži u glavnim crtama sve ono što je o Biokovu na osnovu svestranih naučnih istraživanja do sada poznato... Kao

botaničar, u svom sam se upoznavanju Biokova najviše približio njegovom biljnom svijetu, kojemu i u ovom prikazu dajem prednost pred ostalim osobitostima ove planine.«

Takvom njegovom gledištu ne možemo privoriti jer je baš biljni pokrov ono što je najvidnije na zemljinoj površini, a naročito u planinskoj prirodi. Za planinare i posjetioce će u ovoj knjizi biti naročito zanimljive i korisne »Upute za one koji se odluče zaći u Biokovo« i poglavlje koje obrađuje važnije staze i planinarske ture. Ali i naslovi ostalih glava privući će pažnju svakog posjetioca: Na podnožju Biokova, Na usponima s primorske strane, Na usponima s kopnene strane, Na primorskim grebenima, Na biokovskoj visoravni, Na glavnim vrhovima, Visinska raščlanjenost Biokova i raspored važnijih oblika njegove vegetacije. Kao i svako djelo znanstvenog karaktera i ova je monografija opremljena popisom literature i pregledom dosadašnjih istraživanja, kod čega je doprinos planinara dobio istaknuto mjesto. U uvdodu, među ostalim, doslovno piše:

»No više od svih, populariziranju su Biokova u domaćim krugovima najviše pridonijeli planinari, koji su u svojim popularnim prikazima (objavljenim u »Hrvatskom planinaru« i u »Našim planinama«) nastojali istaći sve ono što može biti na Biokovu od interesa za planinare i prirodoslove... Njihova je zasluga da je Biokovo ubrzo uvršteno među one hrvatske planine koje su razmijerno rano dobile svoje planinarske domove...«

Biokovo je bez sumnje jedna od najljepših hrvatskih planina, koju svaki planinar treba upoznati, ali zaći u nju bez Kušanove knjige bio bi velik propust.

Dr. Željko Poljak

»SKIJAŠKE TURE PO JULIJSKIM ALPAMA«

»Turni smuki — Julijske Alpe« (skijski vodič po Julijskim Alpama), Ljubljana 1972, na slovenskom jeziku, 89 stranica, 16 slika na prilogu, 6 dvobojnih geografskih karata u mjerilu 1:50.000. Polivinilski ovitak, format 16 × 12 cm. Izdavač Planinska založba Planinske zveze Slovenije, Ljubljana. Dvoržakova 9. Pripremio Ciril Praček, uredili Tine Mihelič, Jošt Razinger i Franci Savene. Naručuje se kod izdavača. Cijena 40 dinara.

Koncem veljače ove godine izašao je iz tiska dugo očekivani skijaški vodič po Julijskim Alpama. Opis tura i poglavlje o opremi i premi za zimsku sezonu napisao je poznati alpinist i skijaš Ciril Praček, poglavlje o lavinama ing. Pavle Šegula, a uvodni tekst prof. Drago Ulaga. Osim njih sudjelovalo je još

dvadesetak autora, dobrih poznavalaca Julijskih Alpa zimi. Karte je crtao Martin Rojko, a autori fotopriloga su J. Balant, J. Čop, V. Doberlet, C. Praček, V. Strašek i J. Zupan. Osim šest vrlo preglednih zemljopisnih karata, na početku knjige nalazi se i pregledna karta s ucrtanom Triglavskom skijaškom transverzalom. Osnova vodiča je opis 55 skijaških tura kojima su dodani opisi Vogla, Komne, doline Triglavskih jezera, Velog polja, Uskovnice, Pokljuke, triglavskih skijališta, Gornje savske doline i Kanina. Knjiga je štampana na bezdrvnom papiru u visokoj grafičkoj tehnici, praktičnog je formata i sadržajno vrlo pregledna. Ovo pionirsko djelo bit će od neprocjenjive koristi za svakog ljubitelja alpskih skijališta. U jednom od idućih brojeva donijet ćemo, nadamo se, opširniji prikaz o ovoj knjizi, jer ga ona svakako zavreduje.

Dr. Željko Poljak

»SIMPOZIJ O ZAŠTITI PRIRODE U NAŠEM KRŠU«

Zbornik referata održanih 2. i 3. listopada 1970. u Zagrebu. Izdanje Odjela za prirodne nauke Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971. Urednik akademik Teodor Varićak. Stranica 359 s brojnim ilustracijama u tekstu i na prilozima. Tiskar Izdavački zavod JAZU.

U okviru Evropske godine zaštite prirode organizirali su Odjel za prirodne nauke JAZU i Republički zavod za zaštitu prirode SR Hrvatske dana 2. i 3. listopada u Zagrebu simpozij pod gornjim naslovom. Organizacijski odbor je odlučio da se iz cijelokupne problematike zaštite prirode obradi samo specifična problematika našeg krasa. Referati s tog simpozija sada su objavljeni u omašnom zborniku i tako postali pristupačni javnosti.

Mnogim svojim člancima zbornik će zainteresirati planinare, kako tematikom, tako i imenima suradnika, među kojima je većina planinara. To je i razumljivo, jer pokret za zaštitu prirode i planinarstvo imaju ne samo vrlo mnogo dobitnih točaka nego i neke zajedničke ciljeve, pa stoga među vodećim ljudima i jednog i drugog pokreta često nalazimo ista imena.

Uvodni članak pod naslovom »Čovjek i priroda u krasu kroz stoljeća« iz pera uglednog planinara akademika Branimira Gušića upozorava da se degradacija krasa pod utjecajem čovjeka i tehničkih mogućnosti zbiva ubrzanim tempom i ako joj se ubrzo ne suprotstavimo, imat ćemo za nekoliko godina novih i nepopravljivih kraških goleti. Upravo potresno djeluje čitav niz dokumentarnih fotografija od Julijskih Alpa do albanske granice koje pokazuju kuda vodi loše gospodarenje u kraškim planinama.

Član redakcije »Naših planina« ing. Srećko Božičević dao je u opsežnom prikazu razvoja speleoloških istraživanja Dinarskog krša visoko mjesto članovima planinarske organizacije i njihovom udjelu na tom području rada. Prof. Zdravko Lorković raspravlja o zanimljivoj temi, kako zaštiti prirodu pred poplavom pučanstva. Poznati turistički stručnjak Dragutin Alfier u članku o turizmu na hrvatskom kršu naročito ističe velike mogućnosti planinarenja na Velebitu koje omogućavaju Premužičeva staza i Velebitski planinarski put i konstatira da se tim atraktivnim objektima sada koristi gotovo neznatan broj pasioniranih planinara. Boris Sket iz Ljubljane ukazuje na vrlo aktuelan problem zaštite podzemne faune i podzemnih voda u krasu, a Milan Androić piše o zaštiti šume na kršu.

U zborniku ćemo naći kao autore još čitav niz uglednih imena (M. Herak, J. Riđanović, M. Malez, H. Ivezović, S. Horvatić, P. Fukarek, J. Roglić, B. Đulić, Z. Car, R. Kevo itd.)

Ovaj simpozij je imao za posljedicu širenje interesa za zaštitu prirode, pa je tako uskoro nakon njega osnovan pri Jugoslavenskoj akademiji Savjet za zaštitu prirode pod direktnim vodstvom predsjednika Akademije. U Savjetu su osim članova Akademije i drugi javni radnici koji se bave zaštitom čovječje okoline na znanstvenoj osnovi. Taj primjer potaknuo je na sličnu aktivnost i druge znanstvene akademije u Jugoslaviji, pa je nedavno na prijedlog JAZU osnovan Međuakademski odbor za zaštitu prirode i ljudske okolice, koji treba da koordinira znanstveni rad na jugoslavenskom području te da u daljnjoj izmjeni misli sa zainteresiranim stručnjacima iz privrede i uprave pridonese uskladišavanju gledanja na često vrlo diferentna tretiranja.

Dr. Željko Poljak

PLANINARSKE TEME U PREDRATNOM »SOKOLU NA JADRANU«

Godine 1925. počeo je u Splitu izlaziti mjesecnik »Soko na Jadranu«, glasilo sokolskih župa Split, Zadar-Šibenik i Sušak-Rijeka. Urednik mu je dugo godina bio poznati splitski planinar Stipe Vrdoljak. Jedan njegov članak i biografsku bilješku o njemu donosimo u ovom broju na drugom mjestu. Budući da su i mnogim dobrim poznavaćima naše planinarske prošlosti nepoznati planinarski prilози у »Sokolu na Jadranu«, prikazat ćemo ovdje jedan broj tog časopisa iz 1934. godine koji je gotovo u cijelosti bio posvećen planinarstvu.

Radi se o dvobroju 1–2, za siječanj i veljaču, u kojem se nalazi desetak priloga planinarskog sadržaja, većinom iz pera poznatih planinara. Nakon uvodnog članka anonimnog autora, potpisanoj inicijalima A. S., a pod naslovom »Što je planinarstvo?«, treba istaknuti prilog poznate slovenske alpinistkinje Mire Marko-Debelakove koja je obradila temu »žena i alpinizam«. Od stručne vrijed-

nosti su članci »Turizam mosorskog područja« U. Giromette i »Planinarstvo i šuma« ing. Vladislava Beltrama. Zatim piše Boris Regner o Dinarskim planinama, Gjuro Pany o Orjenu, a istarski izbjeglica dr. Uliks Stanger o Istarskoj glavici na Mosoru. Ostali članci, također planinarskog sadržaja, lirske su ili memoarskog karaktera.

U istom godištu, u posljednjem broju, nalazimo članak ing. Pavla Lavrenčića »Što mora znati svaki planinar«, a u prvom dvobroju za 1935. godinu članak »Naše planine i zimski sport« dra Stevana Simunovića.

Članci su bili namijenjeni široj publici i pisani na razini tadašnjeg stupnja razvitka planinarstva u Splitu, što može biti naročito zanimljivo onome tko se zanima planinarskom prošlošću. Zato smo i smatrali da ih je valjalo zabilježiti u ovoj rubrici, makar i nakon gotovo punih četiri desetljeća, i tako oteti zaboravu.

Dr. Željko Poljak

Srdačne veze planinara i mosorskih stanovnika u prošlosti

STIPE VRDOLJAK

SPLIT

Srdačne veze između predratnog splitskog planinarskog društva »Mosor« i stanovnika mosorskih i podmosorskih sela zahvatile su duboki korijeni i po koji put znale poprimati i dirljive oblike.

Kada smo o 25-godišnjici rada našega društva izdali »Spomenicu«, moj uvodni članak »Kroz prošlost do sadašnjice« završio je ovim stavom:

»I tako, danas, kada slavimo 25-godišnjicu rada »Mosora«, ne možemo a da ne ukažemo na dva svjetla lika, od kojih su, jedan u prošlosti a drugi u sadašnjosti našeg društva, odigrali ulogu koja daleko premašuje zalažanja ostalih naših članova. Prvi je bio pokojni profesor Umbert Girometta, a drugi Ante Margetić ili, kako ga od dragosti nazivamo, naš Antiša.«

Na meni je da malo pobliže progovorim o tim vezama u prošlosti koje su se zbivale za života pok. U. Giromette.

Umbert Girometta! Priroda ga oblikovala čvrsta i kao od bronce salivena. Mogao je poslužiti kao narct za jedan umjetnički kip. Držanje tijela i crte lica odavale su energiju i odlučnost u svemu, o tomu je i svaki korak njegova hoda kazivao.

Uza sve te odlike bio je humano i altruistički nastrojen. Boraveći po službenoj dužnosti po gradu, a u slobodnom vremenu u prirodi, on je često, moglo bi se kazati dnevno dolazio u dodir sa našim seljakom, naročito sa onima oko naših najčešće posjećivanih palestra. Vrlo je dobro poznavao njihov život, njihove jade i nevolje, mane i poroke, kropicu i prednosti, kritikovao ih uvijek otvoreno i bratski, davao im savjete, intervenirao često u njihovim potrebljama u gradu, kod privatnika i vlasti. I seljak ga je iskreno zavolio, od dragosti ga nazivao »naš profesor«. A bogme u to doba rijedak je bio inteligenat iz grada, koji je kao on, dobio takav priprost ali srdačan naziv od milja (moj članak: Umbert Girometta, NP 8—10 1949). On je stvorio prve i najjače veze u prošlosti između stanovnika mosorskih i podmosorskih sela i PD »Mosor«. Te veze izgrađivao je i povećavao i osobni dodir njegovih istaknutih saradnika koji su redovito i često planinarili po Mosoru.

Navadam kao prvoga najčešćeg posjetioca, dra Uliksa Stangera, Istranina, advokata i predsjednika gornjoprimskog kluba »Kras«. Koliko dobrih i korisnih savjeta kao pravnik — ne u službenoj pozici, nego kao prijatelj — ukaza on mosorskim seljacima koji ga kao brata rođenog zavoliše. Tih je bilo više u Gornjem Sitnom. Ne sjećam se više pojedinačnih imena, ali likovi nekajih žive mi pred očima, gledam ga kako s njima mirno i prijateljski razgovara. To je urodilo jačanje veza do iskrene srdačnosti, a one s njega prelaze na srdačne veze sa našim društvom.

Sjećam se jednog liječnika koji je svojim savjetima i uputama pomogao seljacima, penujući se na Mosor i prolazeći kroz Donje i Gornje Sitno. Bio je to dr Mate Petrašić, potomak radničke obitelji iz Velog Varoša u Splitu. Na žalost rano je preminuo pod operacionim nožem, ali i ono što je u tom kratkom vremenu napravio, bio je značajan doprinos jačanju veza sela i našeg društva. Desetak metara ispod doma na Mosoru ostavio je vidan trag svoje planinarske djelatnosti, zasadio je jedan primjerak himalajskog cedra. Pri svakom dolasku marljivo ga je zalijevao. Šumari mi pričaju da je sada bujno izrastao i da ga očima miluju planinari, naročito oni iz stare garde. Rado bih ga i ja posjetio, jer sam sa pok. drom Matom bio u presrdačnim prijateljskim odnosima još od njegovih studentskih dana ali, na žalost, moram se držati kuće jer me u odmaklim godinama stale britiskati razne boljetice.

I ona dva šumara, usput gorljiva planinara, ing. Oraš i nadšumar Ivan Drašić, svojim stručnim savjetima, protkanim prijateljskim tonom, uvelike su pomogli da su srdačne veze ojačale među seljacima i planinarima. Ing. Oraš bio je kasnije premješten u Makarsku i tamo osnovao PD »Biokovo«.

Treba spomenuti i istaknutog i marljivog planinara dra Mihovila Abramića, direktora arheološkog Muzeja u Splitu, koji je posjećivao naše planine dok su mu noge dozvoljavale i najblaže uspone. Podržavao je on također srdačne veze sa mosorskim seljacima. Bio je obožavan od maiki i njihove dječice kao dobar savjetnik njihovih muževa. Ako su išče-

BILJEŠKA O PISCU

STIPE VRDOLJAK, dojen splitskih planinara, rođen je 18. lipnja 1884. u Cavatatu. Nakon završene gimnazije bio je do 1928. željeznički činovnik u Matuljima kod Rijeke, a kasnije se posvetio komercijalnoj struci. Planinariti je počeo 1910. godine. Njegovo glavno područje bile su planine Istre, Dalmacije i Bosne. Bio je više godina tajnik predratnog HPD »Mosor« u Splitu, a poslije rata počasni predsjednik PD »Mosor«. Prije rata surađivao je u Hrvatskom planinaru i splitskom No-

vom dobu, a kao urednik Sokola na Jadranu dao je u njemu vidno mjesto planinarstvu, čemu posvećujemo u ovom broju posebni napis u rubrici iz literature. Poslije rata surađivao je u Našim planinama, redigirao je Spomenic u povodu 25-godišnjice PD »Mosor«, a 1967. objavila je Republička komisija za povijest fizičke kulture u Hrvatskoj njegovu monografiju »PD Mosor — Split, 1945—1967«.

URANAK XXVIII

nedija drimje
u rivi
po kalan
u kampanilu gospe od zdravja

gren sam
nikoga nima
ni u slavićevoj
ni u kali kambi

jedna se ponistra otvara
i ženski se glas dere
to gre
to gre
nije duje

niki jamar
bugla je škura
i opet nikor
i ništa

malo san se zasmija
u sebi dakako
da san jamar
nisan
gren
ka i svake nedije
u mosor gren
meju stinje
meju drače
i zmije
gren di tiči zunzu
i di sve umire
od samoće.

Petar Tabak, Split

kivali njegov dolazak iz pravca Solina, njihove oči bile su netremice uprte, dugo prije dolaska, u podalje zaseoke Loliće i Mihanoviće, odakle će se on pomoliti. Držali su u pripremi kite gorskog cvijeća, naročito ljubice u cvatu, kojima će ga obdariti. On je za uzdarje nosio džepove pune slatkiša. Bilo je svaki put golemo veselje kad bi se pojавio ili prispio izletničkim autobusom u Gornje Sitno. Lako je prosuditi koliko je, rekao bih, očinska ljubav ovoga dobrog i od svih voljenog druga planinarske povećavala i jačala vezu između sela i našeg društva.

Moje nabranjanje bilo bi nepotpuno kad ne bih spomenuo jednu divnu, zanosnu planinarku, koja je svojim humanim radom, u društvu svojih saradnica, kao voditeljica Humane sekcije (o njoj sam pisao i u Spomenici), u onim predratnim godinama gladi izbrisala mnogu sirotinjsku suzu u mosorskom kršu i, usput, snažno ojačala veze između sela i našeg društva. Bila je to prezaslužna Vinka Bulić, iz odlične stare obitelji iz okolice rim-

ske Salone. Nisu se one ni najmanje zacale da se obrate na građanske obitelji i trgovacke radnje, e da se za one najbjednije po Mosoru i bližim brdima sakupe nešto hrane i iznošene robe. Unaprijed su mogle očekivati da će gdjegdje biti odbijene, pa i otresito. To ih nije priječilo u karitativnom radu. Prilično se sakupilo svake godine. Sve skupa bila je ipak kap u moru opće bijede, ali je bio vidan izljev dobrote i plemenitosti ženskih srdaca.

Prisnost i topilina tih međusobnih veza došle su do izražaja naročito prigodom tragične smrti i ispraćaju predsjednika »Mosora« Umberta Giromette. Sve što je moglo pohrlilo je iz mosorskih sela i komšiluka u Split da se oprostti od njega mrtva. Muškarci su krišom brišali po koju suzu, a žene guste ljevale.

Bolni ispraćaj stanovnika mosorskih i podmosorskih sela obrubio je zlatnim okvirom one mnogobrojne srdačne veze koje su se razvile u prošlosti, za života Umberta Giromette. On je bio prvi koji ih je počeo slagati u dugački niz.

Za alpiniste

PROPUST ZAGREBAČKE TELEVIZIJE

Prigodom završetka svake godine uobičajeno je da se preko televizije istaknu najbolji postignuti rezultati pojedinih grana fizičke kulture u Hrvatskoj. Na TV prijenosu su zaista bili izneseni najbolji postignuti rezultati i imena sportaša, koji su ih postigli. Čekali smo, ali uzalud, da se spomenu i dostignuća alpinista Hrvatske, koji su se mjeseca srpnja 1971. g. uspeli na još neosvojeni vrh Grenlanda Ingolfsjaeld, visine oko 2500 m i to pod vrlo teškim uvjetima. Potrebno je napomenuti da su taj vrh bez uspjeha osvajale dvije ekipe alpinista i to jedna engleska i jedna iz USA. Ovaj pothvat iziskivao je podjedno i velika materijalna sredstva, pa su i ta, vrijedno je istaći, uglavnom prikupili članovi planinarske organizacije Hrvatske. Nije nam poznato čijim nemarom je izostao izvještaj na televiziji.

Dr. I. L.

SMRTNE NESREĆE U ALPAMA

U Alpama godišnje strada životom oko 250 raznih izletnika, planinara i alpinista. To su ponajviše pripadnici Italije, Švicarske, Austrije, Njemačke i Francuske. Broj teško ozlijedenih penje se na više stotina. Prema mišljenju članova GSS-a uzroci nesreća su najvećma subjektivne naravi — lakomislenost, neiskustvo, slaba oprema, a zatim objektivne naravi i to prije svega iznenadno nevrijeme i lavine.

Lakomislenosti danas mnogo doprinose i žicare, koje prevoze slabo opremljene izletnike na sam prag za teške gorske ture, koje zahtijevaju naročito dobru opremu i iskustvo. Prema izjavama GSS-a mnoge od unesrećenih našli su članovi te organizacije u kratkim hlačicama i platnenim papučama.

Dr. I. L.

Prvenstveni usponi

»TATEKOV SMJER« U ZUBU PODGRIZEN NA VELEBITU

Prvi penjali Josip Ganza (1945) i Mario Ivanović (1952), AO PD »Mosor«, Split, 11. prosinca 1971. godine.

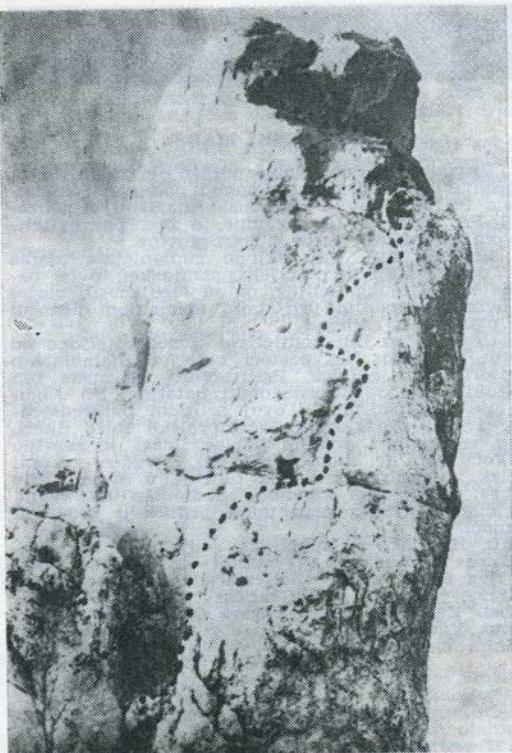
Prisup. Od Šibuljina, na 11. kilometru jadranske magistrale na putu iz Starigrada-Paklenice prema Rijeci, markiranim stazom do Zavrate, te lijevo pod Zub Podgrizen (2 i po sata).

Opis uspona. Podgrzen je markantni Zub u skupini Bojinca (NP 9–10, 1971), visok 45 metara. Ulaz u kamen s istočne strane, lijevo, oko 10 m od rupe u podnožju zuba, pod prevjesom. Kamionom do police kojom d. 5 m (osig.). Sada gore 5 m (k), pa lagano prijekočenjem d. 3 m, zatim gore pukotinom velikog i izbočenog markantnog nosa 3 m, a pri vrhu nosa prebacaj oko njega desno. Dalje gore po kosoj ploči bez hrvatišta i sa slabim pukotinama 7 m (2 k). Prijekočenje pod prevjesom 4 m lijevo, te gore kosom pukotinom, desno, na vrh. Smjer je dobio naziv u čast zadarskom planinaru Slavku Tomerlinu, koji je Zub uocio i markirao Bojinac (slika desno).

Silaz. Absajl (k) na SZ pod rubom u prevjes, 1 D bikolorca.

Ocjena smjera. VI A2, visina 45 m, vrijeme penjanja 3 i po sata. Potrebna oprema: bikolorno uže, 1–2 kajle, 3 »U« klina i ostala ubičajena oprema. Iako je smjer kratak, veoma je zanimljiv.

Josip Ganza

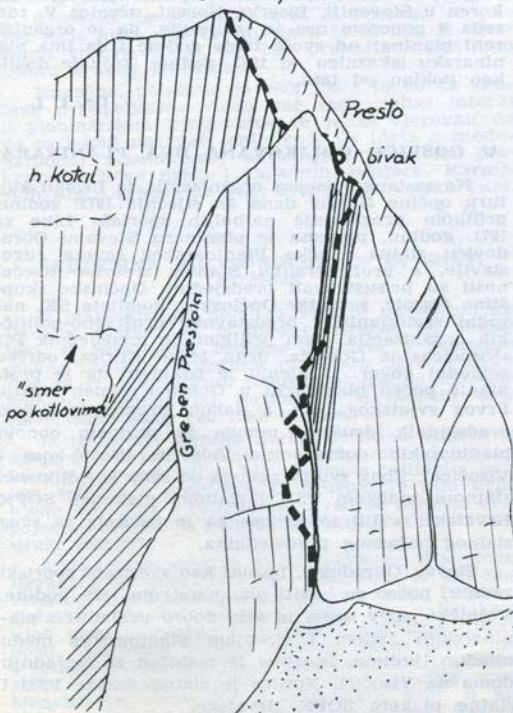
SMJER HILČIŠIN—ŽALICA NA LUPOGLAVU U PRENJU

Zimski uspon jugozapadnom stranom
Prvi penjali Petar Hilčišin i Slobodan Žalica, Sarajevo, 6. II. 1971.

Pristup. Sa ceste Sarajevo—Mosar uz Bijelu do sela Grabovčići i dalje markiranim putem do katuina. Kroz rijetku šumu u Barni dô i onda lijevo u podnožje Lupogлавa.

Opis. Pravo gore uz strmu padinu dvije dužine. Kada se uspne do visine stijena, desno gore

J. Karanfil

prijekočiti padinu do grebena, a onda pravo gore na vrh (2102 m).

Ocjena. Dužina smjera oko 400 metara; vrijeme penjanja 2,5 sati, teškoča -III.

Silaz. Istim putem.

Primjedba. Ovaj smjer je ljeti normalni put na Lupoglav.

Slobodan Žalica

POLJSKA EKSPEDICIJA U PROKLETIJAMA

U mjesecu kolovozu 1971. organizirao je Akademski alpinistički klub varšavskog Tehničkog univerziteta ekspediciju u Prokletije. Naša grupa od 13 osoba pod vodstvom M. Fijalkowskog krenula je iz Varsave 1. kolovoza. Zahvaljujući pomoći planinara iz Beograda i Peći stigli smo 5. kolovoza u Gusinje. Imali smo namjeru izvesti niz uspona u masivu Karanfila sa strane Ropojane, koja alpinistički još nije obradenja, ali nas je predstavnik milicije iz Gusinja vratio iz Ropojane, pa smo tako izgubili dva dana vremena. Zatim smo se utaborili u Grbaji i u tri tjedna boravka izveli niz uspona u Karanfil s te strane, među njima i šest prvenstvenih. Opis svih izvedenih uspona unijeli smo u upisnu knjigu planinarske kuće u Grbaji. Najvrredniji uspon izveo su M. Dabrowski, M. Fijalkowski i H. Mierzejewski na Južni vrh Karamfila (priloženi crtež). Uspon je trajao dva dana i smatramo da je to najteži do sada izvršeni uspon u Karanfili.

Mi nažalost moramo reći da su ocjene jugoslavenskih penjača o trajanju i težini dosadašnjih uspona u Karanfilu nešto pretežane. Tako npr. mi ocjenjujemo uspon preko Prijestola sa 7 sati i jednom dužinom IV stupnja težine umjesto 14 sati i V stupnja težine. Ipak su to stijene izvanredne ljepote koje se posve razlikuju od granita u našim Tatrama.

Stanovništvo nas je svuda vrlo srdačno susretalo, jedino smo imali poteškoča s policijom kad smo bili neosnovano optuženi da smo povrijedili albansku granicu. Posebno smo zahvalni planinarkama iz Peći na vrlo susretljivoj pomoći. U domovinu smo se vratili 25. kolovoza s lijepim usponima na prekrasnu Jugoslaviju.

Marek Babinski

Vijesti

»IGMANSKI MARŠ«

Prigodom 30. obljetnice održan je od 25. do 29. siječnja već tradicionalni pohod planinara omladincima PS Jugoslavije »Igmanski marš« u organizaciji PS Bosne i Hercegovine, a pod pokroviteljstvom Skupštine Bosne i Hercegovine.

Vrijeme nije bilo sklono sudionicima marša jer je na najvećem dijelu planinskog puta padača kiša i mokar snijeg, pa su teže snosili borbu s ovim neugodnim prirodnim elementom nego li se pritinom u snijegu.

Učesnici su bili podijeljeni u pet bataljona od kojih je jedan bio prateći bataljon omladinskih teritorijalnih jedinica. Predstavnici Hrvatske bili su uključeni u II. crnogorski bataljon, PS Jugoslavije zastupao je na ovoj prirebi potpredsjednik PSJ i predsjednik PS Hrvatske Božo Škerl, koji je donio i počasni barjak. Marš je završen u Foči gdje je sudionicima bio prireden svečani doček. Organizacija marša bila je u svemu vrlo dobra, a tjelesna kondicija sudionika na visini, pa članovi GSS-a nisu imali priliku u pružanju pomoći.

Iz Hrvatske u maršu su sudjelovali PD »Paklenica« iz Zadra i PD »Vihor« iz Zagreba svaki sa dva člana, a PD »Zeljeznica« iz Zagreba, PD »Sljeme« Zagreb, PD »Grafičar« Zagreb, PD »Rudolista« Zagreb, PD »Jankovac« Osijek, PD »Ravna Gora« Varaždin i PD »Lipa« iz Sesveta svaki sa jednim članom.

DR. I. L.

UMRO JE TONČEK GLAD

U nedjelju 6. veljače 1972. umro je u Zagrebu Tonček Glad, planinar kojeg se ugodno sjećaju stari planinari. Tonček je bio dugogodišnji blagajnik-amater bivšeg HPD-a, pa su ga ne samo stariji planinari Zagreba, već i oni diljem Hrvatske poznvali kao dragog druga i radnog čovjeka u planinarskoj organizaciji. U analima hrvatskog planinarstva ostat će u trajnoj uspomeni.

DR. I. L.

VI. MEMORIJAL »IVAN PAČKOVSKI«

VI. memorijal »I. Pačkovski« održan je u nedjelju 6. veljače 1972. na Medvednici u muškoj i ženskoj konkurenciji u skijaškoj terenskoj vožnji, veleslalomu i spustu. Natjecalo se ukupno 24 natjecatelja članova organizatora PD »Zagreb-Matica, PD »Sljeme«, PD »Vihor«, PDS »Velebit« i PD »Susedgrad«.

U terenskoj vožnji muških prvo je mjesto za -uzeo Pintarić Mladen (0,46,15), drugo Sakor Drago (0,48,00) i treće Grašovec Milkko (0,55,18). Sva su trojica članovi PD »Zagreb-Matica«.

U veleslalomu muških ponovo je pobijedio Pintarić Mladen (0,57,60). Drugo je mjesto zauzeo Peršić Dubravko, PD »Susedgrad« (1,04,70), a treće Perović Rade, PD »Zagreb-Matica« (1,10,50).

I u spustu je prvo mjesto osvojio Pintarić Mladen (0,50,20), drugo Pire Zdravko, PD »Susedgrad« (0,54,25), a treće Peršić Dubravko, PD »Susedgrad« (0,59,10).

U trčanju žena pobijedila je Lugomer Goranka, PD »Zagreb-Matica«, u veleslalomu Jakopović Đurđa, PDS »Velebit« i kao druga Lugomer Goranka. Isti redoslijed polučile su Jakopović Đurđa i Lugomer Goranka, također u spustu.

Prvo mjesto sa 1770 bodova zauzelo je PD »Zagreb-Matica«, drugo PD »Susedgrad« sa 1708 a treće PD »Vihor«, Zagreb sa 1654 boda.

DR. I. L.

VIHORASI ZIMI NA TRIGLAVU

U srijedu, 22. ožujka, krenula su dva člana PD »Vihor«, Janko Jurković i Ivica Mesić, prema Triglavu. Istop dana uvečer stigli su u dolinu Krme. Cesta je, srećom, bila očišćena gotovo do

Kovinarske koće. Odatle su u 22 sata krenuli prvo pješice, a kasnije na skijama. Čitavu noć te bila divna mjesecina tako da se sasvim dobro vidiđelo. Do lovačkih kuća u Zgornjoj Krmi stigli su u 2 sata po ponoći. U sam osvit zore pošli su na skijama prema Kredarici. U početku je snijeg bio tvrd, a kako se sunce sve više dizalo, tako je i snijeg počeo sve više da otpušta. U 8,30 došli su na Kredaricu, gdje ih je srdačno dočekao meteorolog. Tog dana iskoristili su lijepo vrijeme i uživali u snijegu, suncu i divnom pogledu na okolne vrhove. U petak ujutro izvršili su alpinistički uspon na Triglav po snijegu. Krenuli su oko 7 sati preko M. Triglava na najviši vrh Jugoslavije. Nebo je bilo čisto, bez i jednog oblačka pa je sunce počelo rano da vrži. Na mahove je puhao snažan vjetar koji je otežavao uspon. Za dva sata stigli su na vrh. Silazeći morali su se osigurati, jer je sunce bilo toliko jako da se sav snijeg razmekšao. Nakon dva i po sata stigli su opet na Kredaricu i zatim krenuli, na skijama, natrag dolinom Krme. Snijeg i sunce bili su pravo uživanje za naše skijaše. Zbog jakog sunca često su se sa okolnim stijenama rušile lavine. Sunčajući se i uživajući u prirodi stigli su pred sam zalazak sunca do svojih kola.

I. M.

DOBAR RAD PD »JAPETIĆ« S PODMLATKOM

PD »Japetić« u Samoboru broji 846 članova, medju kojima je 113 djece. Ona sudjeluju i u društvenim radnim akcijama kad su takve prirode da svojim snagama mogu vršiti radne zadatke. Sađa su zaposlena i oko elektrifikacije planinarskog doma na Velikom Dolu. Veoma su aktívna u radu oko zaštite prirode. Nedavno je društvo dobilo svoje prostorije u Starogradskoj ulici, a dosada je bilo podstanar SOFK-e. Sastanci se za djecu održavaju u tim prostorijama u srijedu jedanput u mjesecu. Ove godine pošlo je oko 150 omladinaca i djece u tri smjene na skijaški tečaj u Podkoren u Sloveniji. Biserka Horvat, učenica V. razreda s ponosom nas je izvijestila, da je organizirani planinar od svoje treće godine i da ima planinarsku iskaznicu od 1967. godine, koju je dobila kao poklon od tate.

DR. I. L.

U GOSPIĆU ODLIKOVANA DVA PLANINARA

Na sastanku Saveza organizacija za fizičku kulturu općine Gospić dana 30. siječnja 1972. godine, prilikom proglašenja najboljih sportaša Like za 1971. godinu, predana je planinaru Stevanu Obradoviću zlatna značka Planinarskog saveza Jugoslavije, a prof. Branku Staniću srebrna. Svečanosti su prisustvovali predsjednik Općinske skupštine Gospić, sekretar Općinskog komiteta SK, narodni zastupnici i predstavnici društveno-političkih organizacija. Tom prilikom je predsjednik PD »Visočica« iz Gospića, drug Miloš Korica, održao prigodni govor. U njemu je istaknuto da je prof. Stanić počeo planinariti u Gospiću odmah poslije Prvog svjetskog rata, a nakon Drugog rata, kao predsjednik društva, mnogo je pridonio obnovi planinarskih domova na Velebitu (Bačić-kosa i Visočica). Zbog svojih zasluga do sada je odlikovan zlatnom značkom PSH i zlatnom plaketom SOFK Hrvatske, a PD »Visočica« ga je izabrala za svog stalnog počasnog predsjednika.

Stevan Obradović, poznat kao svestrani sportski radnik, počeo se baviti planinarstvom 1926. godine. Vojnički poziv uspio je vrlo dobro uskladiti s planinarskim radom i širenjem planinarstva među mlađim ljudima. Posebno je zaslužan za izgradnju doma na Visočici. Nosilac je zlatne značake PSH i zlatne plakete SOFK Hrvatske.

»PUTEVI PRIJATELJSTVA«

U dvobrojno »Naših planina« 1-2/72 objavljen je članak o novoj transverzali pod gornjim nazivom, kao i informacija o sedmom susretu planinara susjednih pokrajina Furlanije, Koroške i Slovenije.

U vremenu od pisanja tog članka pa do nje-govog izlaženja nastupile su neke manje izmjene u izboru vrhova, a date su nam i neke intere-santne dopune od samog tajnika transverzale g. Karla Kuchara iz Villacha.

Promjena u izboru vrhova uslijedila je kod pokrajine Koroške, pa je umjesto Hohe Warte 2.780 m određen Spitzegel 2.118 m, (Hohe Warte, granični vrh izabran u već Talijani pod svojim nazivom Monte Coglians), a umjesto Ankogela u obzir dolazi Säuleck 3.085 m. Svi ostali vrhovi u te tri pokrajine ostaju, kako je već ranije objavljeno, nemepromjenjeno.

Prema daljnijim informacijama g. Kuchara sa-znaje se da bi obilježenje vrhova moglo započeti već s 1. 7. 1972. godine. Do tog roka svi savezi pokrajina dobili bi dnevničke kao i propagandni materijal (plakate). Zamisljeno je da bi se značka izdvala svake godine u jesen u onoj pokrajini u kojoj bi se te godine održavalo uobičajeni sastanak triju pokrajina. (Prvi takav sastanak održan je 1965. g. u Villachu, na prijedlog pokrajinskog saveza Koroške, a prijedlog o osnivanju transver-zale donijet je na sastanku u Gorici 1969. g.).

Dnevnik, koji se nalazi već u radu, sadržavat će između ostalog i skicu svakog vrha s opisom puta i uspona na tri jezika. S obzirom da će troškovi za tako opremljeni dnevnik biti pri-ljivo visoki, to će se za svaki dnevnik i značku naplaćivati određeni iznos, koji međutim još nije utvrđen.

Uspon na vrhove moći će se vršiti prema volji, iz bilo koje ishodišne točke i vremenski ne-za-visno. Za dobivanje značke i diplome potrebno je otisnuti žigove vrhova, odnosno najbližih plani-narskih kuća.

Kod ustanovljenja značke vodilo se računa i o tome da bi za pojedine planinarne uspone na svih 30 vrhova bio pretežak, čak i nemoguć, pa se pri-šlo zamisliti da se osnuju dvije značke i diplome i to:

1. značka za osvojenih po 5 vrhova u svakoj pokrajini i

2. značka za osvajanje svih 30 vrhova.

Pri tome ništa nije rečeno da li bi to bilo 15 odre-djenih vrhova, ili bi oni bili prepušteni vlastitom izboru svakog pojedinca.

Konačno, potrebno je reći još i to da za »Put-eve prijateljstva« vlada već sada veliki interes u planinarskim krugovima, te je za vjerovati da će se i kod nas naći onih koje će ideja o među-narodnoj planinarskoj suradnji privući na pre-krasne vrhove naših i zapadnih Julijaca, Karnijskih Alpi i vrhova uz Gail, Dravu i na Visoke Ture.

I. O.

SKUPŠTINA PD »SOKOLOVAC« IZ SLAV. POZEGE

U planinarskom domu u Velikoj na obroncima Papuka održana je u subotu navečer 10. ožujka 1972. u prisutnosti brojnjog članstva i omladine glavna godišnja skupština planinarin Slav. Požege. Ovo je 22. poslijeratna redovna skupština PD »Sokołovac«, jednog od najstarijih slavonskih dru-stava, osnovanog već 1899. godine.

Iz izvještaja tajnika Zarka Baćkina vidjelo se da je rad u 1971. godini bio raznovrstan i plodan, iako je upravni odbor bio suočen s priličnim bro-jem teškoća i problema. U društvo je bilo učla-njeno 453 člana i omladinca, a rad se odvijao kroz pojedine sekcije u koje su se uključivali zaintere-sirani članovi.

Makroforna sekcija s pročelnikom Stjepanom Hrvaćaninom markirala je i obilježila 40 km Slavonskog planinarskog puta i staza kroz Papuk i Požešku goru. Od pohoda i izleta, kao najistaknu-tijeg vida rekreativno-sportske i kulturne djelat-nosti, Izletnička sekcija praćena često članovima s fotoaparatomima snimila je brojne grupe u planin-skim pejzažima Papuka, Krndije, Požeške gore, Medvednice, slovenskih i austrijskih Alpi, u ko-jima su članovi prošle godine planinarili. Referat

o ovim pohodima pratili su projekcije dijapositiva u boji dra Tomislava Vukovića i ozvučeni film u koloru dra Tomislava Sableka, što je bilo ne samo upoznavanje s ljetopatama gora i užicima u njima nego i ugoden doživljaj za prisutne kao i uvjerljiva dokumentacija i propaganda za život planinara i za turističke osobitosti Slavonije i drugih krajeva.

Omladinci su bili najviše zainteresirani za ori-jentaciona natjecanja. Održano je jedno noćno u Krndiji i jedno republičko na IX sletu planinara Slavonije na Jankovcu, kojima su prisustvovali i odnijeli pobjede.

Skijaši, kojih je dobar broj, prošle su zime uz finansijsku pomoć društva morali poći u potrazi za snijegom u austrijske planine. Jednu grupu s 15 članova vodio je Antun Mišta, skijaški učitelj, dok je drugu grupu s članovima Gorske službe spa-savanja vodio njen pročelnik dr Tomislav Sablek. Zanimljive prizore rada ove grupe i tečaja Gorske službe spašavanja dokumentirao je uz izvještaj kolor-filmom uz zvučnu pratinju dr. Tomislav Sablek. Osim toga sudjelovali su članovi na skijaš-kom prvenstvu Požege prošle godine u siječnju i na skijaškom pionirskom prvenstvu Jugoslavije i Hrvatske u veljači. Članovi GSS-a pružili su pomoć i intervenirali kod nekoliko ozljeda na svom terenu i u Austriji.

Rad društva i njegovih sekcija financira se iz prihoda Doma, materijalno-financijsko poslovanje vodila je blagajnik Mila Pavlović, a gospodarske poslove Odbor s pročelnikom Josipom Keča. Pro-met u blagači iznosio je 136.242 din, a uz redovne troškove ove je godine izvršen popravak prilazne ceste do Doma i prekrivanje krova na njemu, na-bavljen je novi namještaj u sobama prvoga kata i stolice u gostinskoj dvorani, a izvršene su i veće adaptacije i nadogradnje. Društvo je završilo go-dinu finansijskom aktivtom.

Nakon izvještaja i diskusije pozdravio je skup-štinu i pohvalio rad društva u ime Planinarskog saveza Hrvatske njegov predsjednik Božidar Skerl, osvrnuvši se na entuzijazam cijelokupne planinarske organizacije u Hrvatskoj i Jugoslaviji i nje-zine uspjehe kao i ulogu planinara u društvenom životu i općenarodnoj obrani. Govorio je o dal-jinim zadacima povodom presdojeće proslave 100-go-dišnjice planinarstva u Hrvatskoj i njenom zna-čenju. Na koncu je čestitao i podijelio odlikovanja i diplome kojima je Izvršni odbor PSH odlikovao članove PD »Sokolovca«, i to: zlatni znak prof. A. Petkoviću, srebrni znak D. Dokmanoviću, V. Louču, F. Lari, S. Hrvaćaninu, R. Nedeli, M. Du-gandžiji, A. Černušaku, B. Mileru i R. Gešmajdigu te brončani znak F. Gurdonu, K. Milinkoviću, Z. Marić i K. Sableku.

Skupštinu je pozdravio zatim u ime društvenih organizacija i Općinske skupštine Slav. Požege se-kretar OK SK Ivica Martinek naglasivši ulogu planinara u rekreaciji radnih ljudi i njegovovanju tra-dicija NOB kao i čuvanju spomenika Revolucije kojima obiluju slavonske planine. Kao delegati svojih društava govorili su predsjednik PD »Jan-kovac« iz Osljeka dr K. Firinger i PD »Zanatlija« Jažetić.

Nakon izbora novog upravnog odbora u koji su ušli prof. A. Petković kao predsjednik i čla-novi Z. Baćkin, M. Pavlović, V. Simunović, S. Hrvaćanin, dr T. Sablek, J. Keča, D. Miler, F. Grbac, J. Albert, V. Louč i A. Černušak, razvila se društvena veselica i ples.

A. Petković

PD »LIPA« U SESVETAMA DOBILO DRUŠTVENE PROSTORIJE

U četvrtak 25. studenog 1971. PD »Lipa« u Ses-vetama proslavilo je useljenje u svoje dugo očekivane društvene prostorije koje se nalaze u pr-vom spratu stare općinske zgrade. Društvo se punih 19 godina borilo da riješi taj akutni problem, jer bez društvenih prostorija bio je veoma otežan redovan i uspješan društveni rad. Svečanom otvo-renjem prisustvovali su pored članova i predstavnici društvenih organizacija Sesvete. Do ovih toliko potrebnih društvenih prostorija društvo je došlo naročitim zalaganjem dugogodišnjeg društvenog predsjednika Jose Rukavine uz pomoći i razumijevanje Općinske skupštine na čelu s predsjednikom Marijanom Kosom.

Dr. I. L.

LOGOROVANJE ZAGREPČANA NA PROKLETIJAMA

Logorovanje na Prokletijama koje je od 1. do 10. kolovoza 1971. priređeno PD »Zagreb-Matica« pod vodstvom alpiniste Drage Belačića, obavljeno je u cijelosti na zadovoljstvo sudionika. U logoru su sudjelovali članovi zagrebačkih društava PD »Prijatelj prirode«, PD »Runolist«, PDS »Velebit« i PD »Zagreb-Matica«.

Po dolasku u Peć planinari su razgledali manastir Visoki Dečani i Pećku patrijaršiju. Iz pojedinih domova uspeli su se na gotovo sve značajne vrhove i posjetili najinteresantnije predjele gorja. Izvršeni su usponi na Starac (2410 m), Đerović (2656 m), Krš Bogičevicu (2356 m), Podadiju, Trojan, Maja Rosit (Bjeliči) i greben Vezirove Bradice.

Vrijeme je uglavnom bilo pogodno, ali je ponekad u dva navrata iznenadila kiša i tuča. U svemu je izvršeno oko 1200 uspona na visove iznad 2000 metara. To treba istaknuti zato jer je skupina bila kondicijono neujednačena što se odrazilo na samom terenu, pa je bilo utrošeno više vremena nego li je programom bilo predviđeno. Za kretanje u pograničnom dijelu gorja, u pojasu stot metara od same granice, bilo je potrebno nabaviti posebnu dozvolu kretanja. Zagrebačkim planinarima uvek su bili pri ruci članovi PD »Gusinje«, a naročito predsjednik društva drug Zilijuljašević.

Ovaj interesantan logor u Prokletijama omogućili su materijalnom pomoći Planinarski odbor Zagreba i PD »Zagreb-Matica«.

Dr. I. L.

PROSLAVA 70-GODIŠNICE PS SRBIJE

U Beogradu održana je 4. prosinca 1971. proslava 70-godišnjice osnivanja i uspješnog rada Planinarskog saveza Srbije. U okviru proslave održana je u Kolarčevom narodnom univerzitetu svečana akademija kojoj su prisustvovati predstavnici svih republičkih saveza. Tom prigodom predana su i odlikovanja zaslužnim planinarskim radnicima Srbije.

Dr. I. L.

NOVE ISKAZNICE PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

Početkom ove godine PSH je pustio u promet nove iskaznice koje se znatno razlikuju od ranijih i predstavljaju značajan novitet. Naime, osim osobnih podataka, nova iskaznica pruža svakom članu podatke o njegovim pravima i dužnostima kao člana PS Hrvatske, nadalje podatke o organizaciji PS Hrvatske, o njegovim komisijama i regionalnim odborima, zatim o planinarskim organizacijama u Jugoslaviji sa točnom adresom tih organizacija, nadalje popis i adrese svih planinarskih društava u Hrvatskoj te, konačno, popis svih planinarskih objekata u Hrvatskoj i njihovih upravljača sa stanjem 1. siječnja 1972.

Da bi prikaz planinarske organizacije bio potpun, u iskaznicu su navedene i sve planinarske transverzale u SR Hrvatskoj sa adresama njihovih upravljača. Navedene su i upute o postupku pri-godom nezgode ili nesreće na planinu sa adresama komisija i stanica GSS-a i PS Hrvatske, koje su podjedno i obavještajne točke u slučaju nesreće. Tu su i točne upute što se u slučaju nesreće treba javiti obavještajnoj stanici GSS-a.

U iskaznicu nije zaboravljena ni planinarska etika, pa su tu navedena i pravila o ponašanju na planini koja obuhvaćaju i dužnosti planinara u pitanju zaštite prirode. Konačno, nije zaboravljena ni planinarska revija »Naše planine« kao stalna i trajna veza između članova i organizacije, najbolji informator o svim planinarskim zbivanjima u našoj zemlji i svijetu. Nova članska planinarska iskaznica je izvanredan planinarski priručnik malenog formata, koji svakom članu pruža potrebne upute kako bi se brže snašao u slučaju nečije potrebe bilo u vezi s planinarskom organizacijom bilo sa životom na planini.

Dr. I. L.

U KONJICU OSNOVANA STANICA GSS

Početkom ove godine osnovana je u Konjicu stanica Gorske službe spasavanja. Osnivanje je popraćeno skromnom svečanošću u klubu radnika UNIS-ovih tvornica. Pored članova ove stanice prisutni su bili predsjednik PS BiH Šefko Hadžialić, savezni instruktor Dane Pavičević i predstavnici općinske skupštine Konjic. Značke i iskaznice spasilača dobili su Drago Bojčić, Arsen Kulaš, Ilija Banović, Eugen Nižić, Suad Ribić i Amir Ribić. Načelnik stanice je Ilija Banović, a njegov zamjenik Arsen Kulaš. Novoformiranoj stanici pružio je pomoć u tehničkoj opremi PS BiH, a PSD »Borašnica« u Konjicu odvojilo je nešto sredstava za nabavku osobne opreme spasavalaca.

I. M.

PLANINARSKI DOM POD PLJEŠIVICOM KOD BIHAĆA

Planinarsko društvo »Plješivica« u Bihaću već čitav niz godina nastoji da podigne planinarski dom u području matične planine. Gradnja koja je započela prilično odavno na gradilištu u Škočajskoj drazi nedaleko sela Škočaja (cesta Bihać–Donji Lapac) napreduje vrlo sporo zbog oskudnih finansijskih sredstava. Do konca 1971. dovršena je betonska ploča nad prizemljem, Željezna vrata i stepenice. Ove radove je izveo Općinski zavod za zaštićivanje uz trošak od 27.000,00 dinara. Pomoć su pružili i Šipad iz Sarajeva, općinski Fond za razvoj fizičke kulture i Elektroprivreda poduzeće iz Bihaća. Najveća zasluga za podizanje ovog objekta pripada članu upravnog odbora »Plješivice« Mehmedu Salkiću, koji svaki slobodni trenutak provodi na akciji oko doma, a često organizira i radne akcije bihaćkih planinara na njegovu uređenju.

Dr. Z. P.

HRVATSKA PLANINARSKA TRANSVERZALA

Nakon prvih osvajača republičke planinarske transverzale »Kroz planine SR Hrvatske«, čija smo imena objavili u NP 9–10, 1971 (str. 224), do 31. prosinca stekli su značku još i ovi planinari:

- 13 Vilma Frančeski »Željezničar« Zagreb
- 14 Adolf Frančeski »Željezničar« Zagreb
- 15 Zvonimir Čimerman »Željezničar« Zagreb
- 16 Branko Stanišić »Željezničar« Zagreb
- 17 Josip Rukavina »Lipa« Sesvete
- 18 Dragica Rukavina »Lipa« Sesvete
- 19 Božena Korlaet »Željezničar« Zagreb
- 20 Josip Korlaet »Željezničar« Zagreb
- 21 Stjepan Pernek »Željezničar« Zagreb
- 22 Srđan Jurković »Zagreb matica« Zagreb

»VELEBITSKI PLANINARSKI PUT«

U NP 9–10/1971 (str. 194) objavljena su imena planinara koji su do tada stekli značku VPP-a. Do konca 1971. godine slijekli su je još i ovi planinari (s rednim brojem značke):

- 170 Ivo Felkel »Rade Končar« Zagreb
- 171 Petar Korića »Visočica« Gospic
- 172 Ivan Miheja »Grafičar« Zagreb
- 173 Ivan Stok »Zanatlija« Zagreb
- 174 Bogumil Janson »Zanatlija« Zagreb
- 175 Mijo Nikolić »Zanatlija« Zagreb
- 176 Branko Abramović »Zanatlija« Zagreb
- 177 Josip Antončić »Zanatlija« Zagreb
- 178 Slavo Brezovečki »Zanatlija« Zagreb
- 179 Adalbert Franjić »Zanatlija« Zagreb
- 180 Zdenka Felkel »Rade Končar« Zagreb
- 181 Mato Bilčić »Rade Končar« Zagreb
- 182 Asim Viđen »Konjuh« Tužla
- 183 Andrija Benković »Visočica« Gospic
- 184 Marija Benković »Visočica« Gospic
- 185 Jerko Rukavina »Visočica« Gospic
- 186 Dane Rukavina »Visočica« Gospic
- 187 Veljko Matrljan »Kamenjak« Rijeka
- 188 Ljubomir Matrljan »Kamenjak« Rijeka
- 189 Božidar Sveško »Kamenjak« Rijeka
- 190 Marija Brklačić »Visočica« Gospic
- 191 Marija Nikšić »Visočica« Gospic

nama

Robna kuća Zagreb

U 11 ROBNIH KUĆA NUDI VAM

- najširi izbor robe**
- non-stop radno vrijeme**
- bogato samoposluživanje-samoizbor**
- posebni odjeli sport opreme (šatori,
vreće za spavanje, naprtnjače i drugo)**
- specijalni krediti s rokovima otplate
4–24 mjeseca**
- besplatna dostava u kuću
ili do zadnje željezničke stanice**
- 25 godišnja tradicija**

nama

LITERATURA O ZAŠTITI PRIRODE

U godini održavanja Svjetske konferencije o zaštiti čovjekovog okoliša (Stockholm, 5—6. lipnja 1972) preporučujemo Vam slijedeću literaturu o problemima i objektima zaštite prirode:

SIMPOZIJ O ZAŠTITI PRIRODE U NASEM KRŠU, izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971. (stranica 365). Cijena 100,00 dinara.

ZAŠTITA PRIRODE U HRVATSKOJ, izdanje Republičkog zavoda za zaštitu prirode, Zagreb 1961. (stranica 188). Cijena 10,00 dinara.

ŽIVOT UMJETNOSTI, dvobroj 15—16, izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1971. (stranica 230). Cijena 30,000 dinara.

NACIONALNI PARK RISNJAK, izdanje Uprave Nacionalnog parka Risnjak, Zagreb, 1970. (stranica 58). Cijena 5,00 dinara.

PLAKAT U BOJI »RIJETKE I ZAŠTIĆENE PTICE MOČVARNIH I VODENIH STANIŠTA, izdanje Republičkog zavoda za zaštitu prirode, Zagreb 1971. Cijena 5,00 din.

REPUBLIČKI ZAVOD ZA ZAŠTITU PRIRODE

Zagreb, Ilica 44 II kat, tel. 442-853

Slike na naslovnoj stranici:

Modrić-dolac s Botaničkim vrtom pod Zavižanom na Velebitu (foto: Marinka Kamenarović)

Donje četiri slike prikazuju (s desna na lijevo): runolist (*Leontopodium alpinum*), hrvatsku sibireju (*Sibiraea croatica*), srčanik (*Gentiana lutea*) i velebitski karanfil (*Dianthus bebius*).

